

ЧЫТАЙЦЕ І ПАДПІСВАЙЦЕСЯ НА 1929 год
НА ШТОМЕСЯЧНУЮ БЕЛАРУСКУЮ ЧАСОПІСЬ ЛІТАРАТУРЫ,
— ПОЛІТЫКІ, ЭКОНОМІКІ, ГІСТОРЫІ І КРЫТЫКІ —

„ПОЛЫМЯ“

VIII год выдання

Пад рэдакцыяй: З. Жылуновіча (адказны рэдактар),
Я. Купалы, А. Некрашэвіча, М. Чарота, І. Шыпілы

З 1-га ліпня 1928 г. часопісь „ПОЛЫМЯ“ выходзіць штомесячна
(12 кніжак на год) разьмерам кожны нумар 10—12 аркушаў.

Падпішчыкі на часопісь „ПОЛЫМЯ“, якія прышлюць цалком
падпісную плату, атрымліваюць на 1929 г., па падпісных квітан-
цыях пры пакупцы мастацкай (Янкі Купалы, Якуба Коласа, Цішкі
Гартнага і інш.) і політычнай літаратуры выданняў Беларускага
Дзяржаўнага Выдавецтва, наступныя ільготы:

Гадавыя падпішчыкі атрымліваюць скідку на 25 проц. (на
агульную суму да 30 руб.). Поўгадавыя падпішчыкі—15 проц.
(на суму да 20 руб.).

Акрамя таго, падпішчыкам на „ПОЛЫМЯ“ на 1929 г. даецца
растэрмінаваньне з уплатаю гадавым: пры падпісцы—5 р., да 1-га
ліпня—4 р. і да 1-га кастрычніка—3 р. Поўгадавым падпішчыкам:
пры падпісцы—4 руб. і да 1-га чэрвеня—2 руб. 50 кап.

— П А Д П І С Н А Я Ц А Н А : —

На год 12 р. — к.
„ 6 месяцаў 6 „ 50 „
„ 3 месяцы 3 „ 25 „

Цана асобнага нумару 1 р. 25 к.

ПАДПІСКА ПРЫМАЕЦЦА: У рэдакцыі часопісі „ПОЛЫМЯ“ (Менск,
Савецк., 63, Белдзяржвыдавецтва), у цэнтральнай кнігарні БДВ (Менск,
рог Ленінскай і Савецкай), ва ўсіх акруговых аддзяленьнях БДВ, у
адзеле падпісі Беларускага Аддзяленьня ГІЗ'а РСФСР (Менск, Савец-
кая, 54) і яго агентурай па акругах і раёнах ва ўсіх паштова-тэлеграфных
канторах і аддзяленьнях, у Беларuskім аддзяленьні Выдавецтва „Известия
ЦИК“ і „Правда“ (Менск, Савецкая, 61) і яго пададдзяленьнямі (Гомель,
Савецкая, 17; Віцебск, Ленінская, 11), а таксама і контрагентамі (Бабруйск)
Магілеў, Жлобін), у канторы газеты „Бел. Вёска“ (Менск, Савецкая, 63)
і яе ўпаўнаважан. і селькорамі ва ўсіх раёнах БССР.

Пролетары ўсіх краёў. злучайцеся!

МАЛАДНЯК

ЛІТАРАТУРНА - МАСТАЦКАЯ І ГРАМАДЗКА-
ПОЛІТЫЧНАЯ ЧАСОПІСЬ—ОРГАН БЕЛАРУСКАЙ
АСОЦЫЯЦЫІ ПРОЛЕТАРСКІХ ПІСЬМЕНЬНІКАЎ

== П А Д Р Э Д А К Ц Ы Я Й ==

ІЛ. БАРАШКІ, П. ГАЛАВАЧА, А. ЗВОНАКА,
В. КАВАЛЯ, Я. ЛІМАНОЎСКАГА, А. МОРКАЎКІ
і А. СЯНЬКЕВІЧА

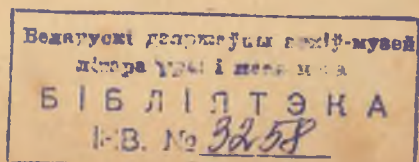

ГОД ВYДАНЬНЯ СЁМЫ

КНІЖКА ЧАЦЬВЕРТАЯ

КРАСАВІК

ВYДАВЕЦТВА „ЧЫРВОНАЯ ЗЬМЕНА“
М Е Н С К — 1929

ЖРНДАЛАМ

Друкавана ў друкарні
Беларускага
Дзяржаўнага
Выдавецтва

Друкавана ў друкарні
Беларускага
Дзяржаўнага
Выдавецтва

Друкавана ў друкарні
Беларускага
Дзяржаўнага
Выдавецтва

Друкавана ў друкарні
Беларускага
Дзяржаўнага
Выдавецтва

Заказ 2233.

1.000 экз.

Галоўлітбел 1287

І Ч Э

Далёка, ледзь чутна, заляскатала машына чыгуначнай электрастанцыі. Пазапальваліся, замігцелі сотні ясных зорак—электрычных лямпак на калейх чыгуначных, праразаючы джгаламі-променьчыкамі гушчэчу змрочную паволі ахінаючага зямлю вечара.

У пакоі пацямнела—цяжка чытаць, як ня муруж вочы, як не напружвай зрок.

Їцка адклаў кніжку, уздыхнуў і падняўся з рыплага крэсла.

Вось, сколькі часу, як прагна цягнецца ён да таемнай, так вабячай да сябе, такой цікаўнай, абяцаючай шмат цудоўных магчымасьцяў, навукі аб электрычнасьці. Колькі кніжок, пачынаючы ад фізыкі, адпулярных брошурак „занятная электромэханіка“, „электромэханік-самавук“, паперачытваў ён! Колькі ўразумеў, на зубок вывучыў, а колькі яшчэ хацелася-б ведаць? Нязьлічона плойма ведаў яшчэ не дасягнута, безьліч працы было-б магчыма, каб... Э! ды што казаць... Мары, усё гэта мары... Калі вывучаеш, так сквапна глытаеш цікаўныя, цудоўныя веды, а няма нават дзе паглядзець на ўсе гэтыя цудоўныя прылады, ня тое што мець іх у руках, на справе азнаёміцца з імі, папрацаваць, прымусіць іх выконваць тую працу, якую пажадае ён, забіты яўрэйчык Ёцка Рабіновіч, якога яшчэ і дагэтуль, як і іншых аднапляменьнікаў, жыхароў невялічкага мястэчка пры даволі буйнай і жвавай чыгуначнай станцыі, часта за чалавека лічыць ня хочучь.

Яўрэй... Вось і ўсё. Нібы і не чалавек...

А так хочацца авалодаць усімі ведамі, усёй гэтай прынаднай навукай!

Ды куды там... Калі ў хаце нават лямпачкі электрычнай няма, каб на яе хоць паглядзець, яе мяккім і такім яркім сьветам пакарыстацца пры чытаньні кніжок. Дзе там лямпачка... Як марыць аб электрычнасьці, калі стары бацька, кравец Рабіновіч, ледзь-ледзь можа адкалупнуць грошай з свайго мізэрнага заробтку на невя-

лічкую газьнічку. Ды і з ёй так ашчадзіць прыходзіцца—не набярэцца газы...

З панадворку пацягнула вячэрняй вільгацьцю. Зачыніў Іцка вакно і паціху падыбаў у суседні пакой.

На вялікім кравецкім стале сьвязаўся маленькая газьнічка, недалёка ад яе, на тым, жа стале, сядзеў, падабраўшы пад сябе па-турэцку ногі, стары Абраміцэль і, нахіліўшыся над швівам, хуценька торкаў голкай—завіхаўся, сьпяшаўся скончыць к тэрміну працу, ушываў гузікі ў галіфэ.

Бедны, пусты і голы пакой беднага краўца. Па пакоі мітусіцца нейкі туман, ці то ад газьнічкі, ці то ад праса, што цэлы дзень стаіць нагрэтым, або падаграецца ў спэцыяльнай пячурцы, забруджанай ад вугальля. На падлозе стаіць вялікі, разбэрсаны мех з вугольлем; калі кладуць вугольле ў прас, рассыпаецца яно, потым растаптваецца, разносіцца дробнымі кавалкамі, пылінкамі па ўсяму пакою.. Брудна ў пакоі. І паветра нейкае гідкае: гаркаваты пах падсмаленай матэрыі, зьмешаны з гострым пахам сьліны падскваранай, якую шчодрэ ўжывае стары Абраміцэль, спрабуючы гарачыню праса. Плюне на пальцы, потым—мэц па прасу—шкварчыць. А па шквартаньню гэтаму здольны Абраміцэль тонка ўгадаць—ці можна прасаваць швіво, а мо' пачакаць крыху.

Ад паху няпрыемнага, ад чаду трывалага твар старога Абраміцэля дачасна пашарэў, стаў празрыстым нейкім, тонкім, змучаным.

Шнуруе ніткаю Абраміцэль, мармыча пад нос сабе песню дядоўскую, сумную, жалобную, а ў галаве носяцца думкі зачэпныя. Невясёлыя думкі... Як і ўсё жыцьцё старога краўца.

Адбіўся ад рук старэйшы сын Іцка. Спадзяваўся на ягоную дапамогу Абраміцэль, бо стары ўжо стаў, сьпіна баліць усё болей ды болей, не дае запамятаваць на старасьць, што нечакана, няпрыкметна прыйшла. Дый вочы глядзяць ня так востра, рукі спрацаваныя дрыжаць. Вучыў свайму рамяству старэйшага сына, думалася: падмога на старасьць расьце, будзе лягчэй крыху, будзе каму даглядзець малодшых Бэнцэля і Рыву. Аж на! Адбіўся хлапец ад рук! Нейкія кніжкі чытае, цэлыя дні над імі сядзіць. Яно праўда, кніжкі ня шкодныя, кніжкі карысныя, але не для яўрэя яны пісаны. Куды беднаму яўрэю марыць пра навуку?

Захацелася вунь Іцку пайсьці службыць на чыгунку. Прышло-ж гэткае ў галаву! Так вось узялі ды прынялі, ашчаперылі аберуч: „Хадзі, любы мой Іцка Абрамавіч Рабіновіч, працуй з намі!“ Дадумаўся-ж!..

Узьняў галаву Абраміцэль.

— Ну, начытаўся?—з горкасьцю кінуў увайшоўшаму сыну.— Хутка ўжо павесіш бацьку лямпачку электрычную, каб лягчэй было старому працаваць? Ха-ха-ха...

— Тата...

— Што тата?

— Я хачу ўсё-ткі схадзіць да загадчыка... А можа і прымуць... І з надзеяй глядзіць на старога Ёцка.

А той яшчэ ніжэй нахіліўся над галіфэ, яшчэ шпарчэй цягае нітку.

Даўно ўжо думае стары пра тое, што сказаў цяпер Ёцка. Так хацелася-б пабачыць сына ў лепшых абставінах, у лепшым жыцці, чым вось даводзіцца яму старому, нядужаму Абраміцэлю. Але як цяжка дайсьці, дабіцца гэтага... Як цяжка працярэбіць шлях.

Ці варта паспытаць удачы?..

Так думае стары. А Ёцка стаіць, чакае адказу.

Адарваўся стары ад думак, перакусіў нітку, адкінуў скончанае галіфэ.

— Схадзі, паспрабуй... Але памятай, як ня прымуць, каб болей ня бачыў я кніжок гэтых!..

Праказаў, адварнуўся.

А ў дзв'ярох стаіць старая Сара. Стаючы тут, ля дзв'ярэй, чула яна ўсю гутарку. І занепакоілася сэрца старой, зжалася ад болю.

— Абрам, звар'яцеў ты, ці што? Ты-ж падумай: ці можна яму працаваць на чыгунцы? Калі гэта было, каб яўрэй працаваў чыгуначнікам? Абрам...—Ціха, малючым голасам гаворыць Сара.

— Парашано! Няма чаго гаворыць. Хай сходзіць, хай паспрабуе шчасьця. Даволі думаць яму і мне, даволі яўрэю ламаць галаву над шкоднымі марамі, ад якіх карысьці няма аніякай...

І пабег Ёцка з хаты.

Бацька дазволіў... А загадчык? ці прыме?..

Чым бліжэй падыходзіць Ёцка да кватэры загадчыка электрастанцыі, тым болей і болей сьцішае крокі. Шпарчэй трывожна калодзіцца сэрца. Двохпавярховы дом, тыпу звычайных чыгуначных дамоў, заселеных службоўцамі, двома радамі вышэй вакон холадна і цьмяна пазірае на Ёцку праз фіранкі, позіркамі сваімі халодзіць мозаг, скоўвае дыханьне.

Спыніўся Ёцка ля вэранды, густа аплеценай дзікім вінаградом. Перадыхнуў. Вось цяпер уся упэўненасьць, прагнасьць да мэты як

быццам пакідае. Здавалася—усё залежала толькі ад таго, што трэба пайсьці да загадчыка электрастанцыі, а вось на табе! Прыйшоў— і боязна зайсьці ў кватэру...

Аднак ісьці трэба. Не абмінеш гэтага ніяк. І Ёцка рашуча ўвайшоў на вэранду, узяўся за клямку, адчыніў дзьверы і апынуўся ў моцна асьветленым электрычнасьцю пакоі. Па сярэдзіне пакою, на крэсьле, сядзела надзьмутая пані—жонка загадчыка. Побач з ёй стаяла другое, вольнае крэсла, а на нейкай падстаўцы прымайстравана была электрычная лямпа, якая кідала неймаверна яркі сьвет на твар пані.

„Мусяць на шасьцьсот сьвечак“, прамільгнула ў Ёцкавай галаве.

Недалёка ад пані сам загадчык электрастанцыі Пшыбыльскі ўвіхаўся ля вялікай скрынкі, з круглым пукатым шклом наперадзе, што стаяла на трыногах. Пан Пшыбыльскі пакруціў з трэскам нейкую ручку, потым борздзенька адскочыў, сеў побач з жонкай і, так сама як і яна, надзьмуўся і закамянеў.

„Фотографічны апарат“, здагадаўся Ёцка і, забыўшыся на тое, дзе ён, пачаў прыглядацца: розныя апараты, прылады—слабасьць Ёцкі, так ня часта прыходзіцца бачыць іх!

У скрынцы нешта шпакнула. Загадчык ускочыў, паволі паднялася з крэсла загадчыца.

Прыкмеціўшы прысутнасьць нечаканага госьця, Пшыбыльскі схапіў у рукі лямпу і накіраваўся з ёй да Ёцкі. Ад накіраванага проста ў вочы сьвету Ёцка адразу зьвярнуўся да рэчаіснасьці, зжаўся. уцягнуў галаву ў плечы. І ізноў закалацілася сэрца, апанавала нерашучасьць...

— Уцячы? Не,—позна...

Далей разважаць Ёцку ня даў Пшыбыльскі.

— Што вы скажаце? Што вам трэба? Але, да рэчы! Перш на-перш заўважу, малады чалавек, м-м м-м—прыемнага выгляду,—насьміхаўся Пшыбыльскі,—прыдасца вам у далейшым жыцьці, бо вы 'шчэ я бачу, малады... Дык вось, заўважце сябе,—калі вы прыходзіце да каго, дык трэба сьпярша лагодненька, ветлівенька паляпаць скурчаным пальцам у дзьверы. Вам на гэта адкажуць: „Калі ласка, заходзьце!“—вось тады вы толькі можаце адчыніць дзьверы і заходзіць. А то, на табе—у-су-нуў-ся...”

— Пакінь, Вацік! Каму ты чытаеш нотацыі!—нездавольна прабурчэла пані загадчыца.

— Не, не, Алёізаныя, трэба маладых людзей вучыць, а то хто-ж, як ня мы, спрактыкаваныя, выхаваныя людзі, зробіць гэта? На нас ляжыць абавязак...

— Ізноў ты, Вацік!—перабіла яго больш рашуча пані і напыжыўшыся пакрочыла з пакою.

— Даруй, Алёізаныка! Я так толькі... —усьлед ёй затараторыў Пшыбыльскі і зьвярнуўся ізноў да Рабіновіча, суха прамовіўшы:

— Ну, дык што вам трэба, малады чалавек?

Маленькая спрэчка паміж загадчыкам і загадчыцай дала час Ёцку супакоіцца, больш-менш асвойтацца з становішчам. Ён змог ужо спакойна, роўным голасам, выразна выкласьці перад загадчыкам мэту свайго прыходу.

На твары Пшыбыльскага зьявілася адзнака недаўменьня. Намуржыліся бровы, натапоршчыліся тараканія вусікі, на лобе сабраліся зморшчынкі і маленькія шклянныя вочкі ўпіліся ў Ёцку. Ёцка ўважліва сачыў за тварам Пшыбыльскага.

„Прапала“, думалася яму, „нічога з маіх мараў ня будзе“... Схілілася галава Ёцкава. Тужліва чакаў ён нямінуючага адмаўленьня.

З насмешкай у голасе спытаў Пшыбыльскі:

— Ці ведаеце вы, малады чалавек, як цяжка прыстроіцца на чыгунку яўрэю? Вы бачыце, бадай, што на нашай станцыі аніводнага служачага з вашай нацыі няма. Не прызвычаліся чыгуначнікі бачыць вас побач з сабой на працы... І ніхто з яўрэяў не адважваецца ісьці на чыгунку. Вы думалі пра гэта, прымаючы сваё парашэньне, малады чалавек?

— Думаў, але... — прашаптаў Ёцка.

Тут твар Пшыбыльскага раптам пасьвятлеў. Ён зазьзяла на ім далікатная, ветлівая пахмылка, згладзіліся зморшчынкі, выпрасталіся вусы.

— Так, так! Я разумею вас: прагнасьць да ведаў па ўлюблёнай навуцы цягне вас магнэсам! Разумею і шчыра спачуваю. Я сам быў такім у маладосьці. Ведаеце, да нас, палякаў, раней...

— В-а-а-цік...—пачулася папярэджаюча з-за дзьвярэй.

Пшыбыльскі вельмі любіў пышныя выразы, пекна пабудаваныя сказы; захапляючыся імі, ён пачынаў гаварыць тое, чаго і ня сьлед было-б выказаць. Тут заўсёды на дапамогу зьяўлялася пані Алёіза, якая, ведаючы слабасьць мужа, заўсёды пільна сачыла за ім.

Пшыбыльскі нэрвова заварушыўся і застракатаў:

— Ну, але так, мой любы малады чалавек—купіш ня купіш, а патаргавацца варта! Мы зробім вось што: вы будзеце займацца са мной у мяне на кватэры два разы на тыдзень, а там будзем бачыць: мо' зможам прыстроіць вас працаваць і на электрычнай станцыі, паспрабуем... А пакуль хадземце ў мой кабінэт, я пакажу вам свае ўласныя прылады. Для вас гэта пэўна будзе цікава...

Увесь габінэт Пшыбыльскага быў застаўлены рознастайнымі струмантамі і прыладамі. Яны мясьціліся на стале, на крэслах, проста на падлозе—сапраўдная лябораторыя!

Некаторыя з прыладаў, як элементы Мэйндынгэра, вольтмэтр, акумулятары, рубільнікі, тэлефонны індуктар, былі ўжо знаёмы Ёцку па падручніках, што чытаў ён, шмат чаго ён бачыў у першы раз.

Пан Пшыбыльскі пачаў знаёміць Ёцку з прызначэньнем кожнай прылады, відаць сам захоплены, замілаваны імі.

Раптам у суседнім пакоі бразнула на падлогу перакуленае крэсла. Пшыбыльскі ізноў затараторыў, заскакаў па пакоі і пасьпяшыў скончыць.

— Ну, досі, малады чалавек. Заняткі мы з вамі пачнём з панядзелка. Прыходзьце а гадзіне... ну так восьмай! А пакуль—ўсяго найлепшага, малады чалавек!

Не пасьпеў схавацца Ёцка за дзьвярыма, як у пакой ускочыла разьбюшаная, як фурыя, пані Пшыбыльская:

— Цо то ест, Вацік? Навошта ты згадзіўся займацца з гэтым пархачом? Хто дазволіў табе глупства такое?—засыпала пані пытаньнямі.—Гэта-ж трэба дадумацца да такога...

— Не гарануйся, каханая мая Алёізанычка! Паслухай, што мне ў голаў прыйшло...

— Апрача глупства рознага нічога ў твой голаў прыйсьці ня можа!—адрэзала пані Пшыбыльская.

— Ды не-ж, паслухай-жа, радасьць мая, якая гэніяльная ідэя зьявілася ў мяне.

Ён пачаў Пшыбыльскі выкладаць пані Алёізе сваю ідэю.

— Паменташ, кохана, як хацелася нам у часе ўлады найшаноўнага пана камэнданта Юзэфа Пілсудэкага зьехаць з тых паскудных крэсаў, ды толькі абавязак сумленных дзяцей Жэчы Пасполітай затрымаў нас тут? Паменташ, як не ўдалося нам выехаць адсюль у часе адходу нашага войска, калі бальшавіцкая зграя перарэзала шляхі чыгуначныя... Ён засталіся мы з табой, Алёізанычка, у гэтай абрыдлай большэвіі... Гэта-ж так нядаўна было—году яшчэ няма нават... Бачыш, як скоса паглядаюць на нас тут, як цяжка жыць нам тут...

— Ды ведаю я ўсё гэта,—нецярпліва перабіла пані Алёіза.

— Враз, враз, кохана! Вось гэты жыдэк дапаможа нам палегчыць сваё становішча. Гэта-ж падвучыўшы яго, прыстроіўшы на службу, выканаю я „святые прынцыпы нацыянальнай політыкі“ большэвіі! Ну, а—значыць—буду зусім лойяльным да ўлады савецкай!..

Ён Пшыбыльскі заліўся дробненькім, візлівым сьмехам.

Пяшчотная пахмылка расплылася па твары пані Алёізы. Яна ўрачыста працягнула свайму мужу пульхную руку, у якую той і паспяшыў цмокнуць.

Пані зразумела гэніяльную ідэю свайго мужа, дала ёй сваё міласьлівае прызнаньне, ухвалу.

Не адчуваючы ног, ня бачучы нічога вакол, натыкаючыся на дрэвы і плот, памчаўся Ёцка дахаты.

З зьяючым тварам, засопшыся, як вар'ят, уляцеў у пакой.

— Згадзіўся!—пракрычаў ён да бацькоў.

Тыя і так ужо бачылі вынікі клопатаў Ёцкавых.

— Вось бачыш, Абраміцэль, ці-ж не казалы я табе раней?—праказала Сара, заражаючыся вясёласьцю, радасьцю люблага Ёцкока.

Насьмешліва ўзьняў угару вочы Абрам:

— О, каб я ведаў раней, што мая жонка ведае пазьней—якім-бы разумнікам быў я тады...

Праказаў і змоўк. Сёньня яму не хацелася ўзьнімаць спрэчкі, даводзіць Сары беспадстаўны захоп ягоных думак...

Так нечакана спраўдзіліся мары Ёцкі Рабіновіча.

Акуратна, два разы на тыдзень ходзіць ён да загадчыка электрастанцыі Пшыбыльскага. Старанна выконвае ўсе ягоныя загады.

Шмат, шмат чаго разумее ўжо Ёцка. Умее ўжо абыходзіцца з некаторымі прыладамі, дапамагае Пшыбыльскаму заражаць акумулятары, якія патрэбны таму для яго досьледаў, практыкаваньняў, а таксама для лепшага асьвятленьня ўласных пакояў. Дапамагае Ёцэ электрыфікацыі хатняй гаспадаркі Пшыбыльскага. Мае Пшыбыльскі казу, кабанчыка. Козья малако патрэбна Пшыбыльскаму для падтрыманьня здароўя—сухотны ён. А кабанчык—ну вядома, добра-ж мець уласную вандліну, капчоную грудзінку, сала. А каб ня скралі маёмасьць гэтую—да хлявушка працягнуты быў дрот, а ў кватэры—званок электрычны. Адчыніць хто дзьверы ў хлявушку, а званок заліваецца, галосіць дз-з-з-ынь... Хітрая штука! Пры дапамозе электрычнага току можна пекныя рэчы мэталёвыя рабіць, барэль-ефы і іншае—Ёцка вывучае на практыцы гальваноплястыку, а Пшыбыльскі мае дармовыя, старанныя, акуратныя рукі.

Хітрая штука, электрычнасьць!—Ого!

Сам Пшыбыльскі вельмі любіць розныя экспэрымэнты, і ня толькі ў галіне электрычнасьці, захапляецца імі. Гадзіннікавы завод да фото-апарату—яго вынаходка.

Цяпер розныя дэталі, лёгкія, але і марудныя працы ён дару-чае Ёцку. Ён не шкадуе часу і ня трымаецца вызначанага ліку заняткаў—два разы на тыдню. Калі трэба рабіць якую тэрміновую працу—Ёцка прыходзіць і ў іншыя дні, як загадае Пшыбыльскі.

Працуе Ёцка, захапляецца. Так цікава ўсё гэта! Ён ня марылася яму, ня думалася, што так гэта ўсё проста, ясна, зразумела. Не латуеў ён ніколі, што ўся гэтая прамудрасць будзе ў ягоных руках, падуладна яму...

Загадчык электрастанцыі Пшыбыльскі мае пэўныя настаўніцкія здольнасці. З курсам навук не сьпяшаецца. „Пасьпееце, малады чалавек“—кажа. „Усё ў свой час. Трэба добра праштудоваць пачатковыя веды!“ Адгорне кніжку, чыркне алоўкамі „адсюль і дасюль!“ засадзіць Ёцку чытаць, а сам пойдзе да пані Алёізы.

Чытае Ён і хочацца, ды як яшчэ хочацца паглядзець хоць адным вокам—што далей, якія рысункі, пра што гаворыць кніжка! Адгорне колькі аркушоў—зірк! Аж тут праз расчыненыя дзьверы крычыць Пшыбыльскі:

— Малады чалавек, няпекна! Ой, як няпекна пад сукенку заглядаць!

Засаромяецца Ёцка. Адкіне забароненыя аркушы, што хаваюць вабячыя таямніцы ведаў, і ізноў паглыбляецца ў чытаньне.

Так вучыцца, працуе Ёцка Рабіновіч.

Давольны сваім вучнем і загадчык электрастанцыі. Давольна і жонка ягоная.

Пані Алёіза вялікая мастачка. Яна цалюткімі днямі сядзіць за пекным зграбным мальбэртам, малюе акварэлью розныя пэйзажыкі, этуды, а не—то тушшу штрыхуе ў японскім стылі. Пекныя рэчы выходзяць з-пад яе пульхных ручак. Ёмі пазавешаны ўсе сьцены невяліччай залі. Той самай залі, у якую нечакана, без папярэджаньня, трапіў калісьці Ёцка. Ад малюнкаў пакой выглядае пекна, багата прыбраным. А разам з невялічкімі, пакрытымі аксамітам пуфамі і крэсьліцамі, такога-ж колеру порт'ерамі, тонкімі празрыстымі гардынамі ён робіць уражаньне цудоўнага гнязьдзечка.

Захапляецца мастацкімі здольнасцямі сваёй жонкі Пшыбыльскі. Кліча часта і Ёцку паглядзець. Ён робіць гэта неахвотна. Ён ня ўмее далікатна абыходзіцца з дамамі, ветліва гаварыць, па выхаванаму кланяцца. Ён глядзіць ваўчанём.

Шчупленькі, хударлявы чарнявы хлапчына з арліным носам, які падкрэсьлівае нацыянальную прыналежнасць яго—так не дарэчы ў гэтым пекным гнязьдзечку, так дысоніруе з яго абстаноўкай. Ён пані Алёіза нацяшаецца з яго, ад душы смяецца з нязграбнага, вугла-

ватага „жыдэка“. Праўда, яна так ня кажа, так яна толькі думае. Уголас яна гаворыць іначай: „Їцка Абрамавіч“, „шаноўны Їцка Абрамавіч“.

Пані Алёіза таксама вялікая мастачка пячы і смажыць розныя пернікі, конфітуры. Калі яна частуе імі Їцку, пан Пшыбыльскі вучыць яго дзякаваць, цалаваць пані ручку. Їцка саромяецца. Пані сьмяецца. Пан давольны.

„Які сьмешны, пацешны гэты Їцка Абрамавіч!“

Бачыць Їцка, разумее адносіны да сябе. Бачыць насьмешлівыя позіркі, якімі моўчкі, але выразна, перакідаюцца Пшыбыльскія. Адчувае і тую грэблівасьць да яго, яўрэя, якая хаваецца за ветлівымі, глянсаванымі сказамі. Гостра адчувае, але маўчыць, сьцяўшы зубы, замкнуўшыся ў сябе пераносіць.

Трэба вучыцца, трэба настойна ісьці да мэты...

І вучыцца Їцка, шпарка пасоўваецца ў навуцы наперад. Вось ужо ўсе прылады, што меліся ў габінэце Пшыбыльскага, вядомы яму. Трэба, вывучаючы па кнігах, азнаёміцца на практыцы яшчэ шмат з чым. А як, дзе? Непакоець гэта Їцку; прымушае, відаць, падумаць і Пшыбыльскага.

— Ведаеце, Їцка,—звярнуўся аднойчы да яго Пшыбыльскі—заўтра ў нас на станцыі будзе разборка і рапараваньне дынамо-машыны. Вам ужо даўно неабходна азнаёміцца з ёй. Я парашыў узяць вас з сабой на станцыю!

Нечаканае парашэньне Пшыбыльскага аглушыла Їцку.

Пабачыць дынамо-машыну, сапраўды азнаёміцца з яе пабудовай! Гэтакае шчасьце!

Ад радасьці, здзіўлены, зьбянтэжаны Ічэ не знаходзіў слоў, выказаў, як аддзякаваць Пшыбыльскаму.

Той пасьміхаўся ў свае тараканія вусы.

Дачакацца ня мог гэтага „заўтра“. Так марудна ідзе-цягнецца гідкі час! Так доўга акутвае ноч... А спаць зусім ня хочацца. Дзе там...

Але вось і „заўтра“.

З заміраючым сэрцам ідзе за Пшыбыльскім Їцка.

Ляскатам малаткоў, грыменьнем молатаў, гулам машыны і трансмісій сустрэла Їцку дэпо. За варстатамі поркаюцца замурзаныя ў мазуту рабочыя. Цьвірчаць такарныя варстаты, гудзяць маторы. Як усё гэта ашаломлівае, давіць сваёй складанасьцю, размахам!

Але Пшыбыльскі абмінае варстаты, шпарка праходзіць майстэрні, ідзе да электрастанцыі—асобнага цэху дэпо. Ледзь паспя-

вае за ім Іцка, нязвычайны да шоламу рознагалосага, награмаджэньня варстатаў, трансмісій, зялезных частак машын, цягнікоў.

Вось і электрастанцыя. Нерашуча пераступіў Іцка парог гэтага „святые святых“, усіх яго мараў запаветных, жаданьняў.

— Сьмялей, сьмялей!—сьмяецца Пшыбыльскі.

— Што гэта, таварыш Пшыбыльскі,—асыстэнт у вас?—сьмяючыся, кінуў замурзаны здаравенны дзяцюк, падняўшыся ад раскіданых па пакрытай гумавымі лістамі падлозе бліскучых мядзяных частак.

— Але, асыстэнт! Вучань мой,—растлумачыў Пшыбыльскі. Вось пакажэце, хлопцы, яму дынамо. Дужа цікавіцца хлапчына. Па кнізе ўсё праглынуў, а на справе ня бачыў ‘шчэ...

— Можна, гэта можна,—адказаў вясёлы дзяцюк.

А другі, старэйшы, што поркаўся ля нафтавага рухача, злосна прабурчэў:

— Бач... Абрыдала Абраміцэляву Іцку гузікі прышываць, дык у мэханікі лезьці ўздумаў. Ішоў-бы лепш гандляваць... І навукі ня трэба, прыраджоную здольнасьць мець павінен...

— Пакінь, Максім!—кінуў маладзейшы,—ня ўсім-жа гандляваць! Трэба вучыцца і працаваць. Гэта наша дасягненьне, што далі мы магчымасьць усім прыгнечаным нацыям стаць на людзкі шлях, прыняць чалавечае аблічча. З царызмам скінулі мы брыдкую нацыянальную варожасьць, роўнымі людзьмі ўсіх парабілі...

— Э! панёс камсамол...—прабурчэў Максім і завярнуўся ізноў да рухача..

А малады электраправодчык Базыль, перакідаючы, перачышчаючы часткі дынамо, старанна тлумачыў Іцку прызначэньне, вартасьць для працы машыны кожнай з іх. Паглыбіўся ў дэталі, уважліва слухае Іцка. Пазабыў на ўсё наўкольнае, пазабыў і абразу, незаслужана атрыманую ад Максіма.

Зьнянацку чыясь рука дакранулася да яго пляча. Авірнуўся—самавіты, поўны мужчына ў тэхнічнай шапцы недаўменна глядзіць на яго.—Сам начальнік дэпо.

— Гэта адкуль такі?—густа, як з бочкі, прамовіў.

— Гэта... гэта мой вучань, таварыш начальнік...—падскочыў—Пшыбыльскі.

— Якія тут могуць быць вучні?! Ня вучань, а староньня асоба,—прабуніў начальнік і пахмурны пайшоў з станцыі.

Замітусіўся, застракатаў Пшыбыльскі:

— Ідзіце, ідзіце адсюль, таварыш Рабіновіч, начальнік дэпо, бачыце, незадаволены. І як гэта мы яго ня прыкмецілі... Калі ён трапіў у майстэрню?..

Максім гугнява захлябаўся ўсьлед Іцку, які панура пайшоў з майстэрні:

— Ідзі, браток, лепш гэшэфт мах... Хі-хі-хі...

— Ну, і дурны-ж ты, хлапец, як я пагляджу... Хоць табе ўжо і семнаццаць гадоў, як ты кажаш, ёсьць. Гэта-ж трэба—галава зварыла, пайшоў да Пшыбыльскага ў паслугачы! Што ты ў яго за паслугача толькі, дык гэта ясна як апэльцын. Будзеш сядзець у яго над кнігамі і апрача дзюрки ў нагавіцах нічога ня выседзіш. А Пшыбыльскі тваімі рукамі будзе сабе розныя цацкі вырабляць. І ён яшчэ ўдзячны яму за ласку такую?! Бачылі такога дурня! Ну і ну...

Ужо з поўгадзіны, як адчытвае Іцку Базыль электраправодчык, спаткаўшыся, калі Іцка ішоў на заняткі да Пшыбыльскага.

— Ці-ж так на працу паступаць трэба? Малады хлапец, а ні чорта ня ведае. З месяца зваліўся, ці што?

Трэба-ж у мясцком пайсьці, а то да нас—у камсамольскую ячэйку.

Тут раз-раз, справа ў шляпе і Іцка вучнем на электрастанцыі. Вось як! А то марнуе восем месяцаў на паслугацтва пану Пшыбыльскаму. Цьфу!—зусім разлаваўся Базыль.

— Ну, але-ж хоць і дурань ты, ды шкада дурня мне. Айда ў мясцком!

— Пачакай, Базыль, а як-жа з Пшыбыльскім? Ня пекна-ж так... Ён вучыў, абяцаў сам прыстроіць на працу, а тут... Як-жа я на вочы яму пакажуся? Сорам неяк зьбегчы ад яго, не сказаць яму нічога...

— Скажам, чаму не сказаць? Скажам! Але-ж ня зараз. Мы, брат, зробім усё, а потым і скажам шанюўнаму загадчыку. Ну, айда!

І пацёг Базыль Іцку ў мясцком.

У мясцкоме Базыль расштурхаў рабочых, што прыйшлі таксама па справах, а то і проста пасядзець, пагутарыць, маючы час вольны і луналі ў хвалях тытуновага дыму.

— Расступіся, хлопцы! Тут у мяне нацыянальнае пытаньне вырашаецца! Слухай, старшыня,—падцёг ён Іцку да стала.—Вось хлапец сьпіць і ўва сьне бачыць электрастанцыю. Ды ня йдзе на яе простым шляхам, а ў Пшыбыльскага за парабка з год працуе, фіглі-міглі яму робіць пасабляе, рабочы стаж на яго кватэры зашыбае. Дык вось—скрабані паперыну ў кантору дэпо, каб гэта яго

па простаму шляху на электрастанцыю завесьці—вучнем зрабіць. У нас цяпер якраз нікога няма, а падвучаць заўсёды варта хлапца якога. А гэты як раз падходзіць.

Базыля ў мясцкоме, відаць, добра ведалі. Паперку яму далі ў рукі ўраз.

А з паперай той у канторы дэпо толькі формальнасьці адбылі— па кнігах пазапісвалі: калі мясцком накіроўвае—значыць ведае каго.

І стаўся Ёцка вучнем на электрастанцыі, ды нават з невялічкай грашовай аплатай.

— Ну, вось, бачыў? А то... Ну і ну... Галава твая галава! Такой камэрцыі ня вылічыла. Дурань пасья таго і Максім, што гандляваць табе раіў,—сьмяяўся Базыль.

— Ну, а цяпер можна і к Пшыбыльскаму.

— Як-то там будзе?..—мігцела ў галаве Ёцкавай. Радаснае адчуваньне таго, што нарэшце дабіўся ён даўно чаканага, сапраўды робіцца вучнем на электрастанцыі, неяк стушоўвалася пры думцы аб прадстаячым спатканьні з Пшыбыльскім.

Узыйшоўшы на вэранду, Базыль паляпаў у дзвяры, скрывіўшы сьмешную міну ў Ёцкаў бок. Відаць, ведаў і ён хатні этыкет Пшыбыльскіх.

Пшыбыльскі здзіўлена пазіраў на зьяўленьне Ёцкі разам з Базылём.

— Дзень добры, Вацлаў Адольфавіч! Ведаеце якая штука?— Ня даў яму доўга разважаць Базыль,—шанцуе вашаму Ёцку. Ну і шанцуе-ж! Гэта мы надоячы гутарылі, галовы ламалі ў мясцкоме—каго-б то прыладзіць на электрастанцыю вучнем, а тут якраз вась пад рукой і хлапчына ёмкі. Я тут р-раз, у мясцком, ды за яго слова. Гатова! Справа ў шляпе, згадзіліся. Тут—паперу ў кантору дэпо, і ваш Рабіновіч можа спакойна замацоўваць на практыцы веды, атрыманья ад вас. Сурпрыз для вас і Ёцкі адкалоў! Вось пашанцавала, дык пашанцавала... Скачы, брат, Ёцка, шчасьлівы ты, брат, у нас...

— Ну, і прыткі вы, Базыль! Толькі зьбіраўся я пасья таго няпрыемнага выпадку аформіць справу з вучнёўствам таварыша Рабіновіча, аж вы і падасьпелі! Ну і спрытны... Дужа спрытны... Ведама: малады, жвавы. Хі-хі-хі... Ну, і добра... Дзякую, дзякую! І сапраўды, шанцуе вам, Ёцка Абрамавіч. Вам спачуваюць, дапамагаюць... ветліва пасьміхаўся Пшыбыльскі. Але ў вачох яго мільгалі злосьныя аганькі.

Толькі-толькі павінна была яскрава выявіцца яго лойяльнасьць, заслуга перад большэвіяй, як справу вырваў з ягоных рук комсамалец Базыль.

Чаканы трыумф гэніяльнай ідэі пана Пшыбыльскага быў зусім нечакана разьбіты.

— Ну што? Лоўка я падвёў? І сена цэла, і козы сыты!—сьмяюся Базыль, сходзячы з вэранды.

Заспакоіўся Ёцка, цалкам аддаўся перажываньню радасьці, асалоды новага свайго становішча, марам аб далейшай працы, вучобе.

Пачалася новая паласа Ёцкавага вучнёўства. Не два разы на тыдню, а штодня ходзіць ён на электрастанцыю. Не сядзіць за кнігамі, а праходзіць вучобу на практыцы, ходзіць з электраправодчыкамі, часьцей за ўсё з Базылём, на праводку новых ліній, на хатнія праводкі асьвятленьня. Вучыцца на практыцы прыстасоўваць тыя веды, што набыў. Дапамагае разьбіраць, перачышчаць дынамо, нафтавы рухавік. Каб быць добрым працаўніком, трэба шмат чаго навучыцца рабіць.

І старанна працуе Ёцка. Стараннасьць, адданасьць улюбёнай справе—добрая адзнака Ёцкі. І вялікія посьпехі ў вучобе выказвае Ёчэ.

Праз якія паўгода скончылася яго вучнёўства. З дапамогай мясцома атрымаў ён пасаду электраправодчыка. Стаў роўным на працы з Базылём. І рады гэтаму Базыль. Рады за таго, каму паказаў прасты шлях на вытворчасць, на працу.

І ўсё-б добра. Каб не адно толькі... Каб не перашкоды. А яны ёсьць у Ёцкавай працы. Перашкоды, якія атручваюць усе лепшыя адчуваньні, якія дае праца, навука.

Максім, а за ім і яшчэ некаторыя з несьвядомых рабочых дэпо так і глядзяць, каб чым назаліць, дапячы Ёцку. Ніяк ня могуць асвойтацца, згадзіцца з тым, што „жыдок“ прыйшоў на вытворчасць, хоча заяць на ім мейсца. Не ўкладаецца гэта ў іхных галовах, прызычачёных да старога парадку нацыянальнай абмежаванасьці чыгункі.

— Гандляваць—вось гэта так, на тое яўрэй і створаны, а то на вытворчасць лезе...

Ня бачаць яны старанасьці Ёцкавай, здольнасьці яго да абранай ім профэсіі.

Ня хочудь бачыць, не прызнаюць.

Паглыбіцца гэта Ёцка ў працу, а ззаду падкрадзецца хто, шпоры прычэпіць, а то пакулья за пояс заткне. Пойдзе потым куды Ёцка—сьмяюцца ўсе.

На пракладцы новай лініі, як першы раз прыйшлося лезьці Ёцку на высачэны слуп, з непрызвычайнасьці закружылася галава, спыніўся ён не дабраўшыся да верху, да правадоў. А з нізу крычаць:

— Злазь! Не табе, брат, па слупох лазіць! Табе-б гандляваць толькі!

Сплюшчыў вочы. Палез. Ё дабраўся. Потым лазіў ужо смела, рухава. Ня з ім толькі так было,—з кожным здараецца, калі лезе на слуп упяршыню. Але-ж чаму толькі з яго кпінкі строяць?

Праз майстэрню ідзе—падножку, так і глядзі, падставяць, спаткнецца—рагочуць. Ё ізноў гавораць:

— Ёшоў-бы ты, брат, кравецтвам займацца, ці гандляваць, ня месца табе тут!

Шчыміць, баліць сэрца Ёцкава.

— Ну, чым я вінаваты, што я яўрэй? Чым я хужэй за ўсіх? Чаму толькі ім можа быць мейсца на вытворчасці, на чыгунцы? Думкі такія сьвідруюць мозаг Ёцкі, мітрэнжаць, атручваюць жыцьцё.

Ёзноў закапываецца Ёчэ ў працу, у працы знаходзіць збавеньне, забывае на ўсе няпрыемнасьці. Добра яшчэ, што ёсьць спачувачыя сэрцы: Базыль, ды яшчэ некаторыя з сталых, сьвядомых рабочых:

— Плюнь, Ёцка, перамелецца—мука будзе. Любяць нашы хлопцы языкі пачасаць, напалі на новага хлапца—высьмяхаюцца, а захвоцяцца—пакінуць,—падбодрываюць яны Ёцку. А самі на кожным кроку даводзяць усім стараннасьць і здольнасьць яго, немажлівасьць, недапусьцімасць бязглуздага зьдзеку над хлапцом.

Стараецца Ёцка, на справе даводзіць, што не дарма ён заняў мейсца на станцыі. Як атрымае сваю пэнсію, з гордасьцю аднясе большую частку старой Сары, а на рэшту грошай купіць кніжок. Кожную вольную хвіліну праводзіць за кнігай. Удасканальвае, пашырае веды свае. Расьце, шпарка пасоўваецца наперад. У ведах сваіх даўно перагнаў ён старых спрактыкаваных рабочых. Але ня выказвае гэтага, не вытыркае ведаў сваіх. Маўчыць і працуе. Трэба на працы, на справе авалодаць увагай, прызнаньнем.

Вось ужо тыдзень, як на электрычнай станцыі сумятня, разладзіца.

Пераабсталёўваюць, павялічваюць магутнасьць электрычнай станцыі. Устанаўляюць другую машыну, будзе больш працы пры дзьвех дынамо, павялічыцца штат. Будзе магчымасьць даць асьвятленьне ня толькі ў станцыйныя будынкі, але і мястэчку.

Робяцца новыя фундаменты пад машыны. Панацягана цэгля, цэманту. Забрудзілі, запэцкалі ўсё памяшканьне.

Скончылі з фундамантамі. І пачалася самая адказная праца. Носяць часткі машын. Зьбіраюць, складаюць. Народу багата, цеснота неймаверная. Для падмогі ўзялі рабочых з іншых цэхаў. Кіпіць работа. Весела ўсім, перакідаюцца жартамі. Пашырэннем, павялічэннем працы кожны давольны, узрадаваны.

Скончана. Стаяць дзеве красуні дынамо, два бліскучых—толькі з рамонту—рухавікі.

Любуючыся аглядаюць рабочыя зробленую працу—паслухмяных рабочай рупэ мэталёвых асілкаў.

— Ну, і заживем-жа цяпер, хлопцы! Станцыя хоць куды. Першага разраду проста!.. Любата папрацаваць!

Скончылі падрыхтоўку. Яшчэ раз аглядзелі, праверылі. Пусьцілі рухавікі. Запорскалі машыны, пабеглі ў бясконцым кругабезе навяюткія скураныя пасы, завярцеліся дынамо.

— Ну, час і ток даваць.

Пайшоў стары Максім да разьмеркавальнага шчыта, уключае. З-пад рубільнікаў сыплюцца зоркі-іскры... Дала святло першая дынамо.

— Даёш другую!

— Даю!..

Схапіў рубільнік Максім, націскае. Вось-вось уключыць.

З зьбялелым тварам падскочыў Ёцка.

— Што робіш...—прыдушана выціснуў, моцным напорыстым рухам адкінуў з рубільніка руку Максімаву.

— Ці-ж гэтым рубільнікам?...—ціха, перадыхнуўшы, прамовіў.

І зразумеў Максім: не падскоч Ёцка, прамарудзь адну сэкунду—закруцілася-б другая дынамо ў процілеглы бок, стаўшыся простым моторам—прыдаткам да першай.

Першая дынамо ўступіла-б у няроўны бой з рухавіком другой пары—хто каго пераможа, хто ў свой бок пакруціць другую дынамо.

Ды ня доўга працягвалася-б страшнае выпрэдніцтва — перагара-ла-б дынамо або зламаўся рухавік.

Усё гэта зразумеў Максім, калі ўключыў Ёцка патрэбны рубільнік, калі супольна, роўна пачалі работаць дынамо, суладна і паслухмяна выконваючы загаданую чалавекам працу.

Не азнаёміўшыся як сьлед з новым разьмеркаваньнем правадоў і рубільнікаў, з новай схэмай шчыта, нарабіў-бы Максім катастрофы, разбурыў-бы ўсю наладжаную, стройную пабудову.

Ніколі ўжо Максім ня кпіў з Ёцкі. Памятаў заўсёды, што каб ня ён—папсуў, пакалечыў-бы машыну. І сорам нейкі адчуваў Максім пры спатканьні з ім. Сорам за мінулае, за здзекі свае з стараннага ціхага хлапца. Аб выпадку з дынамо даведаліся і іншыя, даведаліся і тыя, хто кпіў з Ёцкі. Відаць і іх выпадак той прымусіў зьмяніць свой погляд на Ёцку. Ня чуваць ужо кпінак, сьціхлі жарты грубыя няўмесныя. Іначай глядзяць на хлапца. У позірках іхніх можна бачыць ужо і адзнаку пашаны.

— Так, так, Ёцэ! Так, брат. Крой! На справе, брат, лепей давадзеш, цьвядзей станеш на ногі,—радуецца Базыль,—мы, брат, маладыя, мейсца сваём заваюем!

Час ідзе. З кожным днём зьмяняецца жыцьцё, згладжваюцца былыя шурпатасьці, няпрыемнасьці, няпрыкметна зьўляецца новае, добрае, лепшае.

Так і ў Ёцкавым жыцьці. Былой варожасьці да яго з боку рабочых ня відаць. Убачылі чаго варты хлапец, што па праву займае ён мейсца сваё.

Няпрыкметна пакінуў замкнёнасьць сваю і Ёцка. Пасьмялеў, стаў гаваркім, таварыскім. Рад дапамагчы кожнаму парадай, падзяліцца ведамі сваімі. Ня мсьцівы, не злапомны. Ведае ён што тое, што было—гэта гора, бяда рабочых, злобу якіх параджоную клясавай няроўнасьцю—злоўмысна пераклучалі паслугачы царызму на рэйкі нацыянальнай адмежаванасьці, варожасьці. Зьмяняецца жыцьцё, адмяняецца і векавая агідная варожасьць.

Любяць паслухаць рабочыя разумныя словы Рабіновіча. Неяк сталася, што ласкальна паменшылі імя яго, кажуць—„Ёцэ“. Нават і тыя, хто калісьці так варожа адносіўся да малога, шчуплага яўрэйчыка, што не захацеў прышываць гузікі, што не захацеў і гандляваць, а захацеў знайсці сабе месца на вытворчасці.

— Ого, Ёцэ,—галава з мазгамі. Клёк у хлопца ёсьць!

Пачынае Ёцка заглядаць і ў грамадскую працу. І тут яго ў „людзі выводзіць“ Базыль, найлепшы прыцель Ёцэ. Урачыстым днём для Базыля быў той дзень, калі праводзілі Ёцэ ў комсамол.

— Мой выхаванец—горда казаў ён усім. Гардзіўся Базыль Ёцэ і паважаў яго. Бо і сам ужо мог шмат чаму навучыцца ў свайго „выхаванца“.

Разам з Ёцэ працуе Базыль над радыё-устаноўкай у клубе. Разам з ім тлумачыць усім карыснасьць гэтага новага дасягненьня ў багатай магчымасьцямі, цікавай навуцы аб электрычнасьці. Усюды яны разам, усюды яны неразлучны—маленькі хударлявы чар-

нявы, заўсёды сур'ёзны Ічэ, і высокі, дужы, бялявы, заўсёды сьмяшлівы Базыль.

— Спрагліся хлопцы, — пасьміхаюцца старыя рабочыя. — Малайцы! З маладых, відаць, толк будзе. Паболей-бы такіх!

Працярэбіў такі Ічэ сабе шлях на чыгунку, перамог усе цяжкасьці, перашкоды. Сабе працярэбіў шлях і другім прачысьціў, зрабіў вольным. За Ёцкай яшчэ некалькі яўрэяў пашло на чыгунку. Ёсьць яны і ў дэпо, і ў рамонце, і ў кандуктарох. І ня дзівіць гэта нікога, не падбівае на варожасьць, на кпінкі.

Над кравецкім сталом старога Абраміцэля вісіць электрычная лампа. Але ня часта карыстаецца ёй стары: працуе ўжо мала, проста па звычцы — для сябе, для сыноў пашые што. Няма асаблівай патрэбы ў яго старых, адпрацаваўшых сваю меру, руках: Ічэ корміць, утрымоўвае сям'ю.

Сьвятам, лепшым днём у жыцьці старых Абраміцэля і Сары быў той дзень, калі сапраўды ўжо скончыў Ічэ свой „курс навук“, калі атрымаў годнасьць кваліфікаванага рабочага — дынамо-машыністага.

Зьзяюць твары старых. І сьлёзы радасьці засьцілаюць вочы Абрама.

Калісьці, калі Ёцку было трынаццаць гадоў, выканаў Абраміцэль закон спрадвечны, набожна сказаўшы „Борух шапатраін мізэ“¹⁾. Але далёка не спакойным было сэрца Абрама. Ня прыстроены сын малы быў — хто ведаў, што і як будзе з ім... І ў законе, звычайна прадвечным адчувалася нейкая зьмярцьвеласьць, сухая, недарэчная, нікому не патрэбная формальнасьць...

Вось цяпер то можна было-б спакойна, упэўнена сказаць гэты звычайны. Але ці варта? Ці-ж „тварэц нябесны“ дапамог тут? Ці-ж дапаможа ён комсамольцу Ічэ? І нялоўка неяк дзякаваць богу за комсамольца. А можа і зусім яго няма, як даводзіць упарта старым Ічэ?..

І як некалісь, пачынае Сара:

— Ці ж не казала я табе, Абрам, што будзе чалавекам наш Ёцка? .

— О, каб я ведаў раней, што мая жонка будзе ведаць пазьней — якім-бы разумным быў тады я...

Асіпавічы. 1929 г.

¹⁾ „Бласлаўлены аслабаніўшы мяне ад гэтага“ — пэўрэйску. Гаворыцца звычайна ў выпадках, калі шчасна сканчаецца якая-небудзь цяжкая справа, а таксама калі сын дасягае трынаццацігадовага ўзросту — робіцца „самастойным“, сталым.

Увага аўтара.

В. МАРАКОЎ

КАМСАМОЛУ МАЗЫРШЧЫНЫ

Перада мной напружаная заля
Ў чаканьні слоў бунтоўных і жывых.

Вам, хто прайшоў Кастрычніка навалы,
Ня вешаць долу гордай галавы.

Ўстае вясна
Ў разгары сьветлых гимнаў,
І нікне дым з жыцьцёвых берагоў.
Вас шмат такіх

І ласкавых і дзіўных
З мяцежным сэрцам, грубаю рукой.
Я вам прынёс бунтоўным і вясёлым
Напеў палёў шырокіх,

Залатых,
Дзе ў новы час
Ў разгары новай долі
Пановаму жыцьцё красуе маладых...

Вакол так многа веры,
Парываньняў,
Так многа песень сонечнай вясны.

Сьціхаю я...
Ў грудзёх ня ціхне бура,
А ў залі выбух сотні галасоў.

О, я таксама
З новаю культурай
Їду аднёю з вамі паласой!..
Каб несцьці сьцяг змаганьня
Ї перамогі,

Гарэць імкненьнем юных і жывых.

Які уздым!..

Як сэрца б'е трывогу,

Як ружа ўзнята гордай галавы.

* * *

Сягоньня сонца ўстала маладое

І запалалі золатам сьнягі.

Спаткаць вясну

Мы выйдзем грамадою

Адной сям'ёй братоў і дарагіх!

Былі віхуры.

Ветры.

Завываньні

Галоднай зграі здраднікаў-ваўкоў.

Ірваўся край

У мучэньнях і у ранах

Да сьветлай мэты будучых вякоў.

І вышла ты таварышам і братам,

Ты несла сьцяг

Вялікай барацьбы.

Ты памірала

Ў рогаце гарматаў,

А кожны крок табой залечан быў.

І вось такой мы сёньня спатыкаем

І новы дзень

І новую вясну...

Таварыш... друг... дай руку—

Мы вітаем

І новы дзень і нашу старану.

8 сакавіка 1929 г.

МІХАСЬ ЛЫНЬКОЎ

АПОШНІ ЗЬВЕРЫЯДАВЕЦ¹⁾

(Аповесць)

Хоць і нядзеля, хоць і адпачын, але на заводзе поўна народу, асабліва старых. Маладым—тым што! А вось старым—холадна. Холадна ў хаце, холадна на вуліцы, на сонцы. Ня грэе звычайнае цяпло старыя косьці, якія прызвычаліся да пякельнага жару ваных пячэй, у якіх варыцца шкло.

Таму і ў вольны час, у нядзелю, у адпачын—сабіраюцца старыя рабочыя на завод, садзяцца дзе-небудзь на масткох ля пячэй і грэюцца. І ўзімку грэюцца і ўлетку. Якое-б ні было надвор'е—ці сьцюжа ці сьпякота—грэюцца. Паварачваюць да печкі сьпіны, грудзі і вядуць бясконцыя гутаркі.

Гавораць аб старым, гавораць аб новым. Корпаюцца ў успамінах, перасейваюць у памяці даўно пражытыя годы, гавораць аб сеньшнім, аб штодзённых клопатах, аб неадкладных справах.

Дзед Андрэй, які даўно ўжо не працуе і які ведае цяпер толькі адны венікі—імі зарабляе на хлеб і на табаку—апавядае звычайна аб старым, такім-жа сівым і абамшэлым, як яго шырокая з пляшывінкай барада. Апавядае паважна, паволі, заправіўшы наперад свой шызы цыбукаваты нос добрай порцыяй самаробнай цяртухі.

— Ого-ж я й кажу...

— Аб чым гэта?—пытае сусед, крыху прыдрэміўшы, покуль дзед частаваў свой нос табакай.

— Дзівак чалавеча, яму кажы, а ён і ня слухае. Ды вось аб тым-жа я ўсё, аб старым гэта. І-і-х... быў гэта я тады блазньнюком яшчэ... Ані розуму табе, ані росту...

— І бацькі, кажаш, ня было,—пытае сусед, зараней ведаючы, аб чым будзе расказваць дзед.

¹⁾ Працяг. Глядзі „Маладняк“ № 3.

— Ото-ж я й кажу... І бацькі ня было і маткі, сказаць, у вочы ня бачыў...

— Бяз маткі нарадзіўся, ну й дзед!

— Дзед глядзіць выцьвілымі вачыма, чырванее яго шызы нос, і з дакорам ён гаворыць далей.

— Ото-ж я й кажу... А ты не перабівай. Дык вось, жыў гэта я з братам у фальварку. Брат парабкам быў, ну, а я яшчэ малы, у пастушках хадзіў. І нішто, можна сказаць, жыў. Дадуць гэта табе лусту хлеба, як выгуляешся за дзень, выцярэбішся—да чаго-ж тады хлеб сма-а-шны, смашны. Асабліва скарынка. Увамнеш акраец і пуза, як бубен. А нанач забярэшся да Лыскі ў будку. Памятаю, сабака быў, дабрэнны сабака—калі ўжо сапсеў зусім, ваўкі задушылі. І да чаго-ж сябраваў я з ім, даражэй ад чалавека, здаецца, ён быў для мяне. Адным словам, друг.

— Сабака гэты самы?

— Ото-ж я й кажу... Дык забярэшся ў будку да яго, скурчышся з Лыскам і ніякага кажуха табе ня трэба—да таго ж цё-ё-пла, цёпла...

— А будка без вентыляцыі, мусіць,—жартуюць над дзедам.

— Ото-ж я й кажу...—адказвае дзед неўпапад, ня зусім разумеючы, жарту.—А раніцой, толькі сонейка сабярэцца прамыць свае вочы—а я на нагах ужо, ды цішком, цішком у агарод панскі. А гуркі-ж там, браткі мае, каб-жа вы бачылі! Сашчыпнеш яго, я ён у цябе наўлоньні, як парасё тое—вялі-і-зны, вялікія. Сашчыпнеш, да ходу. І сма-а-шна, смашна...

— А далей?

— Што далей?—і дзед варушыць сівымі кашлатымі бровамі, сіліцца ўспомніць яшчэ пра што-небудзь, але паслабла памяць, на дзіравае рэшата зрабілася. Усё прасклізула праз гэта рэшата. Засталіся толькі гуркі, вялі-і-кія, вялікія, як парасё, і такія-ж смашныя, смашныя...

— Далей нічога. Вось цяпер, скажам. Ці гэта жыцьцё. Анодысь пашоў я па венікі. Ну, нарэзаў, іду гэта дамоў. І тыц мне насустрач лясьнічы наш, новы.

— Ты, гаворыць, што-ж гэта, антыхрыстава твая душа, у лесе тут робіш?

— А ці ў цябе вочы, кажу, павылазілі, ня бачыш хіба?

— Білет падавай!

— Які табе білет?

— Бяз жартаў мне, качарга старая—гэта ён на мяне так—давай білет. іначай зарыштую.

— І зарыштаваў, каб яго нарад! І пісульку вось атрымаў— пяць рублёў штрафу—самавольная парубка, кажа, псаваньне дрэў. Добра, што ў рыку ведаюць—пасьмяяліся там, ды і узялі гэтую пісульку.

— Ідзі, кажуць, ізноў у лес, ды вяжы венікі, ды ня бойся.

— А чаго мне баяцца, скажам... Вось вам і жыцьцё... А вы кажаце... Не, раней ня так было. Ня так жылі мы, куды ляпей жылі. Ото-ж я й кажу...

— Ото-ж ты й кажаш... Ласун ты быў, як відаць, на панскія агуркі... Салодкія, кажаш, смашныя... Салодка, кажаш, было спаць з сабакам?—умешваецца ў гутарку стары рабочы Арцём Дубовік.

— А я вось, дзед Андрэй, не сказаў-бы, каб гэта занадта салодка была такая сабачая доля. Сам, браце, пазнаў гэту слодыч, паспыта-а-ў яе, от паспытаў, не да гуркоў было, не да смаку. Сам ведаеш, чый завод наш быў! Пана Рудзілоўскага. Дык вось я табе пра гэтую слодыч. Чатырнаццаць гадзін як пастаіш каля печы, дык у галаве заместа мазгоў фіга смаленая—мазгі ссыхаліся ад сьпякоты. Не да ежы было, ні да чога—уцёк ад печы, да спаць хутчэй... Так і жылі вось: дзень ля печы смалішся, а потым спаць. Так і спалі-б і да гэтага часу, і ўсё-б жыцьцё так праспалі, каб ня прышла гэта праруха на паноў нашых. А ты пра гуркі вось, даліся, мусіць, яны табе ў знак!

— Ото-ж... да я-ж кажу...

— Ото-ж ты й кажаш! Глупства ты кажаш. Памяць згубіў, мусіць, на старасьці год. Запамятаваў, як у пятым годзе рабочыя Юрку Цвыка ў печы спалілі? За смашныя гуркі, думаеш, спалілі? Не, мой дзядок... Мо ўспомніш, як і тваю шчаку часта пеставалі Цвык гэты самы, тагочасны начальнічак наш? Ты-ж сторажам быў тады, мо' запамятаваў?

— Да я-ж...

— Да я, да я...—дудукала ты старае. Дзяцініць пачаў, дык пра ўсё і забыўся.

— Кінь ты дзеда зьневажаць, чаго ты да яго прычапіўся.— абрывае Арцёма Антон.

— А няхай не вярзе нямаведама што,—злосна кажа Арцём і пачынае круціць цыгарку. Ён доўга дзьмухае на лісткі паперы курцельнай кніжкі, бо тоўстыя апаленыя пальцы ніяк не спаймаюць аднаго лістка. Арцём круціць цыгарку, смашна сьлініць і склейвае яе і, сабраўшыся прыпаліць, падае капшук дзеду.

— На вось, закуры лепей, а пустабрэхі свае кінь, ня гожа так, ды яшчэ чалавеку старому.

— Да я-ж, братачка, хіба я са зла ці што? Так вось, узбрылі агуркі на памяць, дык я аб іх значыцца...

Ніхто ня слухае больш дзеда, новыя гутаркі займаюць увагу. Згрудзіўшыся на масткох рабочых нехта пытае пра грошы, калі палучка будзе, у які дзень.

— Грошы, кажаш, а вось запытаем у заўкома.

— Ня чуваць яшчэ, браткі,—адказвае Іван Сяргеевіч Шабурда, ня стары яшчэ рабочы, з маленькай казельнай бародкай, якая мае за звычай палахліва затрэсьціся пры кожным запытаньні і тады яе кончык выстаўляецца далёка ўперад раскудлачанай войстрай купінкай, якая нібыта так і кажа: „Слухаю“.

— Ня чуваць, браткі, ня чуваць. Бачыце, гэта-ж справа трэста. Мы анодысь і казалі Анатолю Іванавічу, каб гэта, значыцца, пасьпяшыць крыху. Але-ж ён кажа—сьпяшацца няма чаго, трэст сам ведае, калі і што...

— Яму то сьпяшацца нечага, яму што—бізун-бізуном—а вось паспрабаваў-бы на шэсьць іртоў раскінуцца, тады паспытаў-бы, уведаў...

— Ды яно як быццам і так, браткі, але-ж...

— Што але?

— Да начальства, бачыце, як-ні-як, але-ж яно начальства і павінна яно, скажам, ведаць, калі і што...

— Да й чалавек-жа ён парцейны. Гэта Анатоль Іванавіч, значыцца... Павінен паклапаціцца...—і казельная бародка заспакоена прымае сваё звычайнае палажэньне.

Ля печы цёпла. Прыемная млявасьць адчуваецца ва ўсіх частках цела, таму і казаць асабліва многа ня хочацца. Большасьць рабочых сядзяць моўчкі, некаторыя дрэмяць, некаторыя бязучасна разглядваюць павуціньне, якое заткала ўсе вокны, што паўстаўлены ў высокую столь. Там гудзіць назойліва муха—мусіць папалася ў павуціньне. У разьбітую шыбку заляцела пчала і лётае цяпер каля печы. Кожны назірае за яе палётам і кожнаму хочацца, каб гэтая пчала ды села каму-небудзь на нос—то-та сьмеху было-б.

Але пчала вылятае кудысьці ў вакно, і зноў ціха ў заводзе, толькі ў правым кутку каля печы чуецца гамонка, чуюцца выкрыкі часам:

— Недабор!

— Вашых няма...

— Цягні, цягні дзiesiąтку!

То маладзейшыя гуляюць у карты, гуляюць з самага раньня. Гуляюць чалавекі чатыры. Другія-ж назіраюць, спачуваюць, падбадзёрваюць, паддаюць жару.

- Крый, Ванька, па банку, чаго там...
- Даёш!
- Бяры, чаго сумляваешся, якраз туза выцягнеш.
- Шырэй рот разяўляй!
- Штаны стаў, чаго там. Палучка хутка, новыя купіш.
- Купідла ня хопіць.

Толькі сабраліся пачынаць новы банк, як у адчыненыя вокны варваўся раптам пранозьлівы, адчаяны крык:

— Бра-то-о-чкі!

Усе прымоўклі на хвілінку, пазірнулі адзін другому ў вочы і, прыслушаўшыся, усе адразу расьсьмяліся.

— Астап, мусіць... Жонку вучыць...

— Каму як не яму. І з-за Карлы мусіць... Айда, браткі, паглядзім. Да й палуднаваць час.

Калі вышлі на двор, усе заўважылі Астапа, які гнаўся з зьнятым з аднае нагі чобатам за сваёй жонкай. Астап быў п'яны. Ён бег з расхрыстанымі грудзямі, і кудлы валос трэсьліся над потным ілбом і засьцілі вочы. Непаслухмяныя ногі не пераскочылі маленькай канаўкі і Астап расьцягнуўся па зямлі ўсёй сваёй доўгай як жэрдка постацьцю. Але й лежачы ён падымаў у правай руцэ чобат і ўсё пагражаў. Жонка даўно ўцякла і схавалася дзесьці ў суседак, а Астап усё выкідваў п'яным, забытаным языком свае пагрозы.

— Я табе пакажу... От я ўжо да цябе дабяруся...

— Што ты кажам, небарача,—кпілі з Астапа рабочыя.

— От ты пагавары ў мяне, пагавары болей... Тады пазнаеш...

От я ўжо цябе навучу..

— На сабак хіба брахаць?

— Пагавары, пагавары болей...

— Астап, каго-ж ты лаеш, дзе-ж твая жонка?

— Мані, мані, от я ўжо да цябе дабяруся...

Астап доўга яшчэ сыпаў пагрозамі, але словы блыталіся ўсё болей і болей і ўрэшце Астап замоўк і засоп у канаве, у якой ён даволі часта знаходзіў свой прытулак, прайграўшы звычайна бойку з жонкай.

Цэлая купа дзяцей у Астапа, і пяты самы меншы—Карла. Акцябрынілі яго гады са тры назад. Супроць быў Астап.

— Нашто мне Карла, каб людзі сьмяяліся, ці што...

Але ўламала неяк жонка. Яна была дэлегаткай і ня раз у другіх спраўляла такое сьвята—чаму-б і ў сябе не зрабіць. Любата адна. Народу поўна, кожны вітае цябе, нібыга ты зрабіла што

вялікае, надзвычайнае. Ды й падарункі к таму. Усё да аднаго. Падарункі і на Астапа падзейнічалі:

— Ну, што ж, Карла, дык Карла—столькі клопату, усё роўна—залішны рот...

Пасьля ўжо ня раз хадзіў Астап, асабліва калі вып'е, да дырэктара і да сэкратара комсамольскае ячэйкі, загаварваў усё:

— Дык вось што... Як-ні-як, сын у мяне Карла, не абы хто. Вы-ж ведаць павінны, як і што... Павінны вы сыну майму, камуністу майму Карлу, спасобіе даваць, ці не? Павінны, таму-ж ён Карла, а не які-небудзь там, скажам, Лявон ці Гаўрыла.

І Астапу адказвалі звычайна:

— Ідзі ты выспіся лепей.

Астап кідаў тады гаварыць пра спасобіе і пачынаў лісьліва і пакорна прасіць на шкапік, апахмяліцца.

— Эх і раздавіў-бы гэта я за здароўе ваша і за здароўе сына майго Карла Астапавіча...

І калі ня выходзіла справа—Астап ішоў тады ваяваць з жонкай. Паперад пачынаў з малога. Лавіў дзе-небудзь ля хаты ці ў хаце і ўшчаміўшы між кален пачынаў дапытваць:

— Як завуць цябе, шкнарадзь?

— Калолік...

— Карла, паганец ты гэтакі, Карла, а не Калолік. Ну, кажы...

— Калолік...—і малы пачынае шмыргаць носам і церці кулачком запэцканую шчаку.

— От я ўжо табе пакажу, паганец ты гэтакі, як бацькі ня слушацца... Станеш ты ў мяне Гаўрылай ня йначай. Ну, кажы, як завуць цябе?

Малы пачынае румзаць. Умешваецца жонка Домна.

— І чаго ты, п'яная твая галава, да дзіцёнка чэпішся? Насмактаўся як павук той, дык хоць-бы маўчаў, заліўся-б дзе-небудзь...

Пачыналася звычайная бойка. У большасьці выпадкаў яна канчалася нічым, бо жонка зараней хавала ўсякія рэчы, якія мог пусьціць у бой Астап. І апошні прымушан быў заўсёды сьцягваць з нагі чобат—адзінае яго аружжа. Пакуль праходзіла гэта баявая падрыхтоўка, Домна пасьпявала ўцекчы.

Але часам даводзілася ёй хадзіць і з сінякамі, даводзілася іншым разам наведваць і фэльчарыцу, шукаючы паратунку ад разьжышанага Астапа.

— Нешта Валечка сёння засмучоная,—з ветлівай усмешкай прагаварыў Анатоль Іванавіч. І сеў за сваёй канторкай.

Валя не знашлася што адказаць, пачырванела, завінулася залішне старанна ля сваіх папер, ня ведаючы, як трымаць сябе—ці змаўчаць, ці пакрыўдзіцца, ці хто яго ведае што. І нічога ня прыдумаўшы ўсьміхнулася. І вышла ўсмішка такой звычайнай натуральнай і на сэрцы таму—супакойней.

Анатоль Іванавіч перагортваў нейкія паперкі, пазіраў з-за іх на Валю і заўважыўшы радзімку-плямінку каля самага Валінага вуха задумаўся.

— Сказаць, дык дурачка, пустая—што хочаш, тое і зробіш. І ўсё-ж-ткі прыгожанькая...

— І нага нішто, харошанькая ножка, каб яе ды ў добрую туфельку—цалаваў-бы...

Прыходзілі рабочыя, служачыя, назойліва званіў тэлефон, але ня знікала ў думках гэта стройная ножка, цупка абцягненая чорнай панчохай, з гэтым захапляючым і хвалюючым крыху акругленьнем рысак.

І чым больш прыглядаўся Анатоль Іванавіч, тым неадчэпней ішла ўсьлед думка аб прыгожай і стройнай ножцы. І калі прабіла тры гадзіны, Анатоль Іванавіч сказаў:

— А ведаеце што, Валечка, мне вось справаздачу трэба хутка прадставіць. Прыдзіце вы ўжо сёння вечарам на якую гадзіну, другую, мо' падгоніце справу хутчэй.

— Добра, я прыду.

Сказада і пашла звычайнай сваёй, трохі падсакваючай хадой, дахаты. Чаму-ж і ня прысьці, калі трэба. У чым справа, вялікі тут клопат...

А ноччу пасья вячэрняе працы Валя доўга не магла заснуць і ўсё разьбіралася ў сваіх думках, у сваіх уражаньнях:

— А дарэмна я раней так палохалася Анатоля Іванавіча. Яшчэ які мілы і такі ветлівы чалавек. Грубога пры табе нічога ня скажа. Праўда, можа вось кепска, што дужа блізка садзіўся, як дыктаваў свае паперы, вось і цяпер аж на плячы адчуваецца крыху—некалькі раз дакрануўся рукой, ну, вядома, у часе працы. А ўсё-ж ткі ветлівы, харошы чалавек...

І мімаволі ўяўляецца ў думках прыгожы з гарбулінкаю нос, гэтыя вочы з такім асаблівым глыбокім патаемным бляскам. І гэтыя паводзіны... Сур'ёзныя, паважныя... І разам вяснянкі Яшкіны. Мілыя вяснянкі. І ўсё-ж-ткі вяснянкі... І гэты прасты твар з такімі захапляючымі кудламі на галаве... І ўсё-ж-ткі кудламі... Рукі моцныя, і такія-ж нявэрткія, як граблі тыя... Любімыя рукі... Як граблі

тыя... А пры чым тут граблі, калі любіш Яшку... Яшка мілы, хоць трохі дзівак, і мудрылка к таму. А латкі на сьпіне... І белыя ніткі... Ат, глупства ўсё гэта, ці варта зважаць, калі любіш.

І калі драмалася ўжо, калі сон ахіляў сваімі мяккімі ціхімі крыльлямі—Яшкін твар ляцеў насустрач. Вось робіцца ўсё большым і большым, вась відны ўжо залатыя вяснянкі. І раптам ляцяць яны і рассыпаюцца дзесьці зорамі. А за імі месік устае і на месіку нос з гарбулінкай. І месяц ня месяц, а Анатоль Іванавіч і гараць яго вочы, сьвіцяцца, сьвіцяцца... І сьветам сваім прасякаюць у самую душу. А з-пад правага вока рубец сіняваты. Ён шырыцца, шырыцца—вось цэлая прорва і дну ў ёй ня відна, і клубяцца ў ёй туманы сінія. І ляціць Валька ўніз галавой, усё глыбей і глыбей у бяздонную прорву. Ляціць аж захватвае дух. Вось-вось ударыцца аб цёмнае жорсткае дно.

— Ма-а-мачка...

— Бач, з прасонку вярзе нямаведама што,—мармоча Антось на сваім ложку і пераварачваецца на другі бок, каб месячны сьвет не пападаў у вочы.

— Цяпер асьцярожным трэба быць,—мімаволі падумаў Анатоль Іванавіч, калі прымаў у канторы новага служачага, камандыраванага з гораду на мейсца бібліятэкара і загадчыка заводзкага клюбу,—гэта ня мямля наша, ня нашы дамарошчаныя, хлапец, відаць, з вусамі...

Сашка Кавэдла распытваў дырэктара аб усіх дробязях жыцьця заводу, нават аб такіх, аб якіх і думаць ня прыходзілася Анатолю Іванавічу: і ці ёсьць ячэйка, і як з камсамольцамі справа, і хто ў заўкоме, ці ёсьць радыё і што робяць рабочыя па нядзелях.

— Якая тут ячэйка! Партыйцаў—трое са мной. Ды й то адзін у кандыдатах яшчэ. Ходзім вась у саўхозкую ячэйку часам. Камсамольская ёсьць...

— Ого, дык у вас-жа тут ціш ды глуш... І рабкораў пэўна ніводнага?

— Якія там рабкоры... Пісаць і то бадай ня ўсе могуць.

— Ого... Я бачу, мы з табой тут, брат, здорава папрацуем,—заклучыў новы, толькі-толькі што прыбыўшы чалавек, адразу перашоўшы на ты.

Анатоль Іванавіч не пасьпеў мімаволі паморшчыцца, як Кавэдлы і сьлед прастыў у канторы. Ён пабег у абшчажыцьце, бегаў па заводу, збіў ужо каля сябе цэлую хэўру моладзі, нешта горача гаварыў з імі, сьмяяўся...

— Прыслалі чорт ведае каго. Ня к нашаму боку... І народ-жа пашоў, прасьці божа. Не пасьпеў на нос яму зірнуць і ўжо на ты...

І вечарам, седзячы ў сваім пакоі, Анатоль Іванавіч ніяк ня мог пазабыць новага чалавека. І асабліва-ж гэтае ты.

— Чорт яго ведае што. Усякая погань з табой за панібрата.

— Але чаму погань? Чалавек здаецца з іскрой. І віхры такія задзірыстыя... Да й чаго варта кепка адна. Сядзіць так на галаве, нібыта ўвесь сьвет пад яе казырком. А вочы—як мышкі тыя, так і шныпараць, так і шныпараць паўсюды—у ведамасьць і ў тую зазірнуць пасьпеў.

Ну й чалавеча.

І ўсё-ж-ткі паганы, чалавеку, якога ніколі ня бачыў, адразу тыкае ў вочы. Можэ тут і няма нічога, але ўсё-ж-ткі... Чалавек, выхаваны на пэўных традыцыях, прасякнуты пэўнай культурай, які мае ўпаўне вызначаны, выкрышталізаваны часам жыцьця і яго ладам—разум,—і вось падыходзіць да цябе кепка, самая звычайная—якіх міліёны—і тыкае табе ў вочы...

— ...Мы з табой, брат, папрацуем...

Падумаеш—брат знашоўся, гэтакі ненаглядны таварыш.

Але-ж гэта глупства, цяпер-жа ня тое. „З ваўкамі жыць, па ваўчынаму выць“. Але хто-ж воўк, дзе хаваецца гэтая ваўчыная злосьць, у каго-ж гэты ляскат ваўчыных зубоў. Дзе ваўкі, дзе іхныя ваўчыныя зубы?

...Лямпа сьвеціць блядым жоўтаватым сьветам; трапяткія цені скачуць па сьценах ад мухі, апякаючай крыльлі аб шкло...

— Дурная... Так вось і мы апякаем крыльлі аб шкло. Апяклі, апалілі... І ўпалі ў жыцьцё бяскрылыя і бязвольныя... Толькі цені засталіся, радкія, трапяткія цені, цені пажоўклых, паблеклых успамінаў. Так і мы—бяскрылыя і бязвольныя... Хто-ж мы?

Хто мы?

...Ты... Мы з табой папрацуем...

...Эх, назад-бы жыцьцё, усё далей і далей у беззваротнае мінулае, з якога павысмактвалі годы яго колер і пах...

І дзесьці варушацца, узьнікаюць палінялыя ўспаміны.

— ...Вып'ем, Жоржык, на ты, за нашу слаўную Русь, за нашу славу разгонную, за карыя вочы дзяўчат...

— Што-ж, на брудэршафт, так на брудэршафт...

Цягнуцца рукі насустрач і рубінавыя іскры гараць у жоркіх бокалах. А на пагонах срэбныя зьвёзды. І косы дзяўчат, і іхныя вочы, і такія трапяткія расьніцы, ад якіх пахне віном і тонкай парфумай. Шпоры зьвіняць мілагучнымі бомамі. І дым—пахучы і

даўкі. Цягнуцца рукі насустрач. Масьляцца п'яныя вочы. І якія-ж сьмешныя і наіўныя вусы маладых падпаручыкаў. Вось-вось дзынкне шкло рубінавых бокалаў і рубінавыя зоры абымуць сэрца радасьцю: за жыцьцё, за славу, за карыя вочы дзяўчат...

І нехта пад локаць штурхае таварыша:

— Э ім? На брудэршафт? Э гэтай фіскальнай брыдой!

І на скацерыцы вінныя плямы і пад чобатам хруст бокалаў рубінавых і ад столі ляціць штукатурка—разышоўся наган—асьцярожна—каб толькі ў стоць, каб было і бясъпечна і з гонарам...

Чаму-ж ад іх, ад тых, з кім злучаны жыцьцём і сэрцам, чаму-ж ад іх—брыда фіскальная?

...Змрочныя калідоры кадэцкага корпусу. Сьветлыя, але такія казённыя пакоі 2-й роты... У струнку ложка і ля сьцен у пірамідах берданы. І колькі іх, гэтых ружовашчокіх, вожыкагаловых кадэтаў. Сярод іх і Жоржык Граеўскі. Яго чарнюткія вочы іголкамі ніжуць таварышоў, ён бегае, шныпарыць між імі, сьмяецца, жартуе. Усе прыемна ўсхваляваны. Сёньня глыбокай ноччу пахаваньне „кафейніка“. Старая традыцыя корпусу і пры тым выключна традыцыя 2-й роты. Яшчэ малыя, няхай павозьца з „кафейнікам“.

А першай гадзіне ночы, з вялікімі перасьцярогамі прабіраюцца кадэты са спальні на чорную лесьніцу, адкуль ход на вышкі. Уперадзе нясуць вялікі кафейнік, склеены з паперы і афарбаваны. Навокал папяровыя факелы і факельшчыкі ў папяровых убёрах, падобных на саваны. У кожнага ў запасе пірожнае, пакінутае ад нядзельнага сьвятошнага абеду. Усе ідуць, крадучыся, стараючыся захаваць таемнасьць і ўрачыстасьць. А вось і цёмныя вышкі. Усе моўчкі сыходзяцца туды, бліжэй да кумпалу дамавой царквы.

Ставяць кафейнік на спэцыяльны трыножнік, запальваюць зараней прыпасеныя сьвечы, хістаючыся полымя якіх асьвятляе намаляваны на кафейніку твар нялюбімага настаўніка-выхавацеля падпалкоўніка Лізматава, па кадэцку Клізматава. Выкладчык „сугубае“ хэміі, сухі нэрвовы чалавек, пэдант формы і дысцыпліны.

Пачынаецца карагод навакол кафейніка, спраўляецца спэцыяльная імша, словы якой з году ў год перадаюцца пакаленьням роты. Тут і „хэмія, хэмія, сугубая хэмія“ і „на заборы сядзіць кот“, маючы нахіл да хэмічных практыкаваньняў і „Клізма, клізма, і клізмація-я нарадзілася ў айца Саўвація-я-а...“

У Лізматава быў бацька папом, і кадэты, у выключнай большасьці афіцэрскія дзеці, яшчэ больш зьневажалі свайго выхавацеля. Вядома, паміж сабой.

У хуткім часе кафеянік з вялікімі перасьцярогамі ўрачыста палілі, сабіралі попел і хто-небудзь з сьмялейшых забіраўся на кумпал і расьсейваў попел на ўсе бакі. Пасьля гэтае „афіцыйнае“ часткі „кафеяніка“ аддавалася належная ўвага пірожным і хутка ўсе з ранейшымі перасьцярогамі вярталіся назад у ротную спальню.

А раніцай, вылучыўшы хвіліну, калі ніхто з сваіх не заўважа, спрытны Жоржык бег да памоцніка камандзіра корпусу, доўгага і сухога як жэрдка палкоўніка Тараканава і, выцягнуўшыся ў струнку, сьпешна дакладваў:

— Ваша высокародзьдзе! Сёньня кафеянік пахавалі... Іван Вайніцкі аб вас сказаў: дылда эстафэтная...

— Як ён мог?

— Не магу знаць... А Юры Курбакоў аб яго блagarодзьдзі гаспадыню выхавацелю...

— У карцар яго, паскудніка... Маладзец...

— Рад старацца, ваша высокародзьдзе...

— Кру-у-гом!

І хутка ў Жоржыка Граеўскага на чырвоным кацэцкім пагоне два лычкі зьявіліся. І чын не малы—віцэ-унтэр-афіцэр. Лычкі былі прадметам зайздрасці для таварышоў і некаторыя лісьліва заглядвалі ў вочы Жоржыку, другія лаялі, паціху фіскалам звалі, падлізаю.

А перад выпускам з корпусу Жоржык насіўся з сваймі трыма лычкамі віцэ-фэльдфэбэля роты і часта ўглядаўся ў маленькае люстэрка, цярабячы пух вусікаў. Ён марыў у гэты час аб гэнэральскіх пагонах, аб дывізіях, корпусах, аб прыгожых жанчынах, аб шырокай і бліскучай дарозе, усеянай Аннамі і Станіславамі з залатымі мячамі на бантах. А ў часе выпуска адбывалася апошняя традыцыя корпусу—калектыўнае складаньне і чытаньне „зверыяды“. Усе адпрашваліся ў горад і, знайшоўшы прытулак дзе-небудзь на кватэры ў маладога афіцэра, быўшага выхаванца корпусу, спраўлялі апошнюю таварыскую вечарыну з віном, закускамі, часам з недарогімі дзяўчатамі з вясёлага дому. Тут і складалася заветная „зверыяда“—характэрыстыка ў вершах кожнага выпускніка. Гэтыя штогодныя „зверыяды“ былі рэліквіямі корпусу і захоўваліся ў яго архіве і доступ да іх быў дазволены толькі для скончыўшых, для афіцэраў.

Зверыяда пісалася і туг-жа зачытвалася. Памятае Жоржык і напісанае аб ім. Нядарма хацелася зьнікнуць, праваліцца скрозь землю. Ды й кепска было крыху тое, што характэрыстыка зьве-

рыяды неофіцыйным шляхам магла папасьці ў полк, дзе знашоў-бы прызначэньне Жорж. А пісалі ня зусім добрае. Усе сьмяяліся, заліваліся рогатам, калі самы старэйшы кадэт зачытваў аб Граеўскім:

І апошні з зьверыяды,
 З нашай слаўнае пляды,
 На здзіўленьне ўсім эўропам
 Вышаў здатным асталопам.
 Наш фэльдфэбэль—віцэ, віцэ—
 Надзвычайная асьліца—
 Жорж Граеўскі дон-Падліза.
 Звышфіскальная бамбіза...

Таму і брыда фіскальная...

І адзін няўдаўшыся брудэршафт.

Апошні з зьверыяды... Апошні... Але-ж гэта глупства. А ўся зьверыяда, тысячы зьверыядаўцаў разышліся па беламу сьвету, і ўсе родныя, і ўсе-ж блізкія сэрцу... Зьве-ры-я-даўцы... І жалезныя палкі і воўчыя сотні афіцэрскія...

Хто-ж ваўкі, дзе гэты ляскат ваўчыных зубоў, дзе жудасны сьвет ваўчыных воч васеньніх?

...Прытуліўся засьценак між балотаў і пушчаў. За вокнамі мокрая сьнежная мітульга. Пацеюць вокны і плачуць цёмнымі поцекамі. У прасторнай хаце прытульна і цёпла. За сталом мясцовы пісар валасны са сваімі дочкамі-паненкамі. На рагу стала попсядзіць, углядаецца мужным зрокам у чарку і цягне нешта нуднае і няскладнае аб свабодзе совесьці, аб вялікай расійскай нацыі, аб нейкіх загубленых пэрспэктывах і заняпадзе культуры.

— Кінь, бацьюшка, казань казаць—нуду нагоніш—выпі лепш, салёны гурок не загубленая яшчэ пэрспэктыва,—сьмяючыся гаворыць нехта з бліскучых афіцэраў савінкаўскага баявога атраду.

— Охо-хо... Вам сьмешкі вось толькі, а вы паспрабуйце душой хварэць... Тысячы год, стагодзьдзі, можна сказаць, нярушаныя і.

— Што і? „Ня мудрствуя лукаво“ кулдыкніце кілішак і ўсё тут,—гаворыць усё той-жа афіцэр.

Прыемна ўсхваляваны дзяўчаты.

— Ах, вайна, колькі страху... Дзіву даешся, як гэта можна толкі чалавека забіць?

І афіцэры, асабліва з маладзейшых, калясом выпукляюць грудзі, наперабой ухажваюць за дзяўчатамі, расказваюць гэройскія гісторыі, нябывалыя справы.

А ў халоднай і старай істопцы на дварэ пазьвязанымі сядзяць пяць чалавек выпадкова узятых сёньня чырвонаармейцаў. Стары

казачы афіцэр Гайдучонак доўга здзекваўся над палоннымі, размашыста, з поцягам біў нагайкай. Ён ня столькі ад злосьці біў ці ад помсты, а проста хацеў лішні раз упэўніцца ў сваім правіле:

— Чалавек павінен разумець нагайку і знаходзіць адразу голас.

Але голасу ад нагайкі не знаходзілі і, параіўшыся, як быць і куды дзець, парашылі: раніцой „у расход пусьціць“. Яшчэ сьвет не патух у прытульнай хаце, ня змоўклі гамонка і вясёлыя сьпевы, як пацягнулася ад істопкі купка людзей. Вышлі на шлях, насыпаны сярод балотных нетраў і прызначаны калісьці пад чыгунку. Жоўты пясок зьмешваўся пад нагамі з мокрым сьнегам, у ім грузьлі ногі і пэчкаліся боты. Хутка спыніліся. Мерзлыя рукі, сьнежная мітульга абляпляла макрэдзьдзю твары, з-за разорваных хмар прарываўся бялёсавокі месяц. Ён калі сьвіціў—тады больш злосьным рабіўся вецер, шалёна кідаўся на прыдарожны парасьнік, на бальнэг па абочынах дарогі, прабіраўся надакучлівай золью пад шынамі. На суку бліжэйшай асіны трапятаў сіратой счарнелы ліст і як ліст гэты трымцелі бяз шыналяў пяць палонных, прытуліўшыся адзін да другога, каб было цяплей... Ён каб весялей разам, умясьцёх, зірнуць у халодныя сьляпяныя вочы нямінучага.

Людзі з карабінамі закурвалі папярсы, грэліся, паціралі рукі. Паручык Граеўскі торапка перашэптваўся з старым капітанам Сядлоўскім:

— Хіба зачытаць прысуд?

— На якога чорта прысуд гэты самы, вельмі ён ім патрэбны... Ды й ці для іх законы пісаны,—урэшце ўзлаваўся капітан, якому папалі за каўнер поцекі талага сьнегу.

— Станавіцеся на край!

Кароткі залп і пяць чалавек адразу аселі, пахіліліся і ссунуліся на жоўты вільготны пясок. Яшчэ хвіліна і яны пакаціліся па абочыне шляху, уніз, туды, дзе лазовы парасьнік, дзе халодная вада з сьнегам. Адзін затрымаўся ля куста алешніку, сунуўшыся тварам у зямлю. Ён на сьпіне ў яго прыстаў лапікамі мокры сьнег.

Людзі з карабінамі торапка пашлі назад. Толькі Жорж Граеўскі на хвіліну затрымаўся, каб пакорпацца ў кішэнях забітых. Ён нічога там ня было, апроч зашмальцаванае паперы дакумантаў і невялічкага партыйнага білету. Ужо даганяючы сваіх прачытаў Граеўскі пры сьвеце месяца прозьвішча забітага чалавека.

— Анатоць Іванавіч Гарашчэня.

Ён сунуў паперу ў свае кішэні, па старому звычайу, набітаму за годы службы ў вайскавай разьведцы.

...Дзе-ж жудасны сьвет ваўчыных воч васеньніх? Хто ваўкі?..

...Жорж Граеўскі...

...Анатоль Іванавіч Гарашчэня...

...Усе тое добра, што мае канец добры. А чым ён кепскі?
Уздыхнуў Анатоль Іванавіч, пацягнуўся, стаў ладзіцца нанач.

Пачынаўся камсамольскі сход. Сэкратар ячэйкі Антон Макрэня—хваравіты хлапец з нейкім вечна прышчымленым выглядам—нібыта вось пнецца хто стаць яму на мазоль і таму ўхіляецца ў бок чалавеча—тупае з мейсца на мейсца,—зачытваў месячны каляндарнік працы ячэйкі:

— І ўсяго ў нас за месяц будзе чатыры сходы і чатыры бюро. І мяркуем правесцьці пяць індывідуальных дакладаў і такім чынам ахопім трэцюю частку складу ячэйкі.

— А якія-ж пытаньні на сходах?

Сэкратар нерашуча тупае з мейсца на мейсца, корпаецца ў сваіх паперах.

— Пытаньні, кажаце... Ну, якія-ж пытаньні? Зьезд трэба прапрацаваць? Трэба. Папросім вось ужо Анатоля Іванавіча даклад зрабіць. Ну, справаздачу бюро паставім, ну... ды яшчэ знойдзем што-небудзь...

— Дай мне слова!—і Яшка, прасунуўшыся да стала, дастае замусоленую запісную кніжку.

— Хлопцы... Вось што... Каляндарнік ён каляндарнікам і застанецца. Ён правільны, чаго там... Але ня ў гэтым справе... Колькі я ўжо разоў казаў, няхай ячэйка трохі падумае, ну хоць-бы сабе вось аб абшчажыцьці... Там-жа ліха ведае што...

— Якое табе дзела да абшчажыцьця, на тое-ж заўком ёсьць,—нездаволена гаворыць сэкратар, паціскаючы плячмі.

— Ат, заўком... Нібы сам ня ведаеш, які спрытны заўком наш...

— Ну, гэта ты ўжо таго, бузу пачынаеш...

— У цябе ўсё буза. Чаго не скажы—буза. Вунь п'янства ды карцёж у моладзі...

— А, браточак, ну прысьпічыла табе, на бюро пагаворым.

— У цябе ўсё на бюро...

— Ну й пагаворым. Вось і Анатоль Іванавіч прыдзе, тады і пагаворым.

— У цябе ўсё Анатоль Іванавіч... Вунь ён дагаварыўся з хутарскімі кулакамі на пастаўку саломы.

— Якой саломы?

— Ды ў цэх-жа вязальны... А чаму не хацеў браць з вёскі, вунь камітэт прыходзіў, чаму-ж было ня ўзяць камітэцкае саломы? А калі не з камітэту, чаму ня можна было дагаварыцца з вяскоўцамі, яшчэ колькі вунь прыходзіла...

— Ты ўсё пра сваё. А пры чым тут мы? Адміністрацыя ёсьць у нас?

— А вунь склад зусім сагнуў, працаваць няма як...

— Ат, кінь ты ўжо.

— Як гэта кінь?

Чалавек з дванаццаць камсамольцаў, якія спачатку досыць бязуважліва слухалі сэкратара, цяпер настарожыліся. Была звычайная цікавасьць да лаянкі, да ўзаемных папрокаў, цікавасьць да таго, чым-жа гэта ўрэшце ўсё скончыцца.

— Дык няма, хлопцы, больш прапаноў?—і сэкратар згортвае і завязвае сваю парыжэную, пажоўклую папку з паперамі.

— Ну, дык лічу сход...

— Пастой, пастой... А маё хіба слова ня слова?

Новы загадчык клюбу, які сядзеў да гэтага ў кутку і моўчкі назіраў за ўсім, пасунуўся да стала.

— Усё-ж-ткі і я комсамалец, хоць і стары ўжо, але-ж комсамалец. Ё скажаць вам—і буза-ж у вас, ну й буза-а... Але-ж канкрэтней, канкрэтней, таварыш Кавэдла... Так, бліжэй да справы... А справа, бачыце, у тым... Сяджу гэта я і дзіўлюся: і не камсамольцы, здаецца мне, сядзяць вось тут, а... хто яго ведае... ну, калошы старыя... Хлапец дзела гаворыць, а яму—кінь... Чаго-ж гэта варта, любія? Ё пра моладзь скажам... Паскудная, браццы, справа ў вас з моладзьдзю. Але-ж канкрэтней, канкрэтней, таварыш Кавэдла... Так... Скажам, зьезд—добрая справа—трэба прапрацаваць, абмеркаваць, пагаварыць... Але-ж да гэтага і жывую справу трэба прыкласьці. Як ты аб гэтым думаеш, паважаны сэкратар?

Сэкратар мнецца, моршчыць лоб і адказвае пытаньнем:

— Гэта ты аб моладзі хіба?

— А хоць-бы сабе і аб моладзі.

— Дык, бачыце, справа тут такая: гаварыў я анодысь з Анатоль Іванавічам, ну й парашылі мы вечар спайкі наладзіць... Ну, няхай паскачуць там... Ну, няхай... вось мы і думаем яшчэ на бюро пагаварыць аб гэтым...

— Гм... для пачатку што-ж... Спайка—справа добрая, мо' й прыгожая. Але-ж трэба, таварыш, і аб іншым падумаць. Тыдзень я на заводзе ў вас—і нічога толкам ня бачу. Але-ж канкрэтней, кан-

крэтней, таварыш Кавэдла! Клюб—гэта раз—анічагуткі ў ім. Кніжок—два—ані званьня. Газэта—тры—ці бачыў хто ў вочы. Камсамольцы—чатыры—бяз пораху, ходзяць кіслыя. Абшчажыцьце—пяць—клоп на клопе, прусом паганяюць... Завод—шэсьць—плесьня на плесяні, дзіравыя печы... Заўком—сем—дзіравыя... так нікудышны заўком... А чаму? А вы-ж ведаць павінны? А вы-ж камсамо-лія...

Усе маўчалі. Сэкратар ня ведаў, дзе падзець вочы і куды пакласьці сваю папку. Урэшце ён рашуча узяў яе пад пахі і ня глядзячы ні на кога, ціха мармытнуў сабе пад нос:

— Лічу сход зачыненым...

— Як гэта так?

— Ды так. Павестка дню ўся вычарпана...

— Як гэта вычарпана, калі я стаўлю вось гэтыя пытаньні?

— Ня ўнось дэарганізацыі, таварыш... Нельга-ж так, каб гэта раптам, да ўсё і вырашыць... Вось сабяромся на бюро і вырашым усё, як сьлед... Пазавём яшчэ... ну, хоць-бы Анатоля Іванавіча... А то адразу...

Некаторыя з хлапцоў паціху сьмяяліся, другія многазначна пераіргваліся—нашла каса на камень—хто каго? А Яшка і яшчэ некалькі хлопцаў з няйкай ні то надзеяй, ні то замілаваньнем паглядалі на выцьвілую кепку Кавэдлы, з пад якой выбіваліся жорсткія, русавыя кудлы валос. Кавэдла неяк грэблівая, пагардна правёў вачмі сутуленую постаць сэкратара, гэтую вечна сьпяшыўшую некуды постаць, сьпяшыўшую і не знаходзіўшую сабе месца. І пад кудламі варушылася нейдзе назойлівая, надакучлівая думка:

— Ну й тыпус! От вылівак, от птаха нябесная...

Калі сэкратар схаваўся за дзвярмі, Кавэдла смачна сплюнуў на падлогу, пастаяў яшчэ з хвіліну і матнуўшы нібы ў сьцьвярджэньне нейкае думкі галавой—пасунуў рашуча да выхаду.

— Айда, хлопцы, чаго тут валэндацца. Хадзем, Яшка...—кінуў ён ад дзвярэў.

Быў калісьці Шурка.

І Было Шурку сем год. І быў ласы Шурка на пірагі і абаранкі. А пірагоў і абаранкаў—шэры кот наплакаў... Таму татка мамку біў, прыгаварваў:

— Ты жыцьцё маё засіліла, апаскудзіла, у-у, брыда сухарэбрая...

Тады Шурка бег, кідаўся бацьку ў калены і цалуючы шурпатыя, прапахлыя клеям і сасновымі стружкамі рукі, мачыў сля-

зой палапленыя штаны бацькавы і, схапіўшы аберуч вялікі, вялікі рыжы чобат бацькаў, віс на ім, віс і прасіў:

— Ня бі мамку. Я табе кажу, ці не...

А часам татка плакаў, размазваў на шчаціністай шчацэ п'яныя сьлёзы, памінаў пра грошы, памінаў пра кішэню...

— Гануля, зірні, галубка мая, у кішэню правую ў ватоўцы... палучка-ж мая там.

Глядзела матка ў кішэню выварачвала яе—тады цярушыліся на падлогу крошкі хлеба, махоркі, недакурак дыгаркі, стары аблуплены гузік—глядзела правую, глядзела і левую. І, схапіўшыся раптам рукамі за голаў, галасіла на ўсю хату:

— А госпадухна мой божухна, і няма-ж на яго Ірада кары тае сьмертнае, і няма-ж на яго супастата ні закону ні совесьці...

Потым кідалася за рушніком, складвала яго ў тры-чатыры рэдзі і біла, неміласэрна біла татку і па галаве, і па вачох, і па сьпіне. Біла і нібы знаходзіла ў гэтым нейкую ўцеху, асалоду. Татка пакідаў звычайна плакаць, часам пачынаў сьмяяцца:

— Ну, яшчэ... Ну, яшчэ... О то так... вось яшчэ трошачкі, па хрыбту, па хрыбту, вышэй крышачку, бач, нешта чэшацца...

„Чаго яму сьмяяцца“—думаў пры гэтым Шурка і падыходзіў да маткі.

— Кінь, мамка, не чапай... Яшчэ абаранка прынясе калі... з макама...

Быў ласы Шурка на пірагі і абаранкі...

Пост. Даўжэнны, даўжэнны пост—уся хата прапахне таранамі й капустаю ды горкім алеем. А то й нішчыміцца—бульба з шалупінамі ды хлеб. І разам надыйдзе дзень: запахне з печы смашным, смашным. Мамка пірагі пячэ, пасху пасьвятаць будзе. А вось і на стала яны і пах ад іх—удыхаеш—і пуп да касьці прыстае, прыліпае... Ня вытрываць... Чаму-ж і не паспытаць часам, асабліва калі мамка заюшылася ля парасяці, абдзірае яму капыцікі. І на поўны рот, ды ходала пад печ.

Грыміць чапяла, увіхаецца мамка ля падпечча.

— Вылазь, антыхрыстава душа... Бач, аскароміўся, нячыстая сіла... Вылазь, душагубец...

— Не палезу!

— Я табе кажу, ці каму?

— Не палезу...

Чапяла спрытна пападае па лысіне, за чапялой сунецца доўгая хударлявая мамчына рука, і віхор жорсткіх валос пападае ў кастлявыя пальцы—нехаця палезеш.

— Кінь, кажу!

— Ня кіну...

— Кінь, іначай заб'ю!

— Усё роўна ня кіну...

І кавалачак пірага, застаўшыся ў сашчапераным кулачку, спрытна пападае ў рот.

— Дык ты так, нехрысьць ты гэткая, пачакай-жа, пачака-а-й... вось я павыбіваю з цябе гэтыя вантуры, пазганяю шаршні з паганае сьпіны, пачакай...

І віхор жорсткіх валос зьвіваецца ў тугі вузел—вось-вось вочы на лоб вылезуць.

— Будзеш, гад, болей?

— Буду...

— А галованька мая няшчасная, нарадзіла на свае мукі радзімца, у бацьку мусіць паганец удаўся—і даўшы добрага ляшча ў хрыбет матка пакідала Шурку ў супакоі і замыкала ў шуфлядцы такія пахучыя, такія прыгожыя вялікодныя пірагі і іншыя, ня менш прывобныя і спакусныя прысмакі.

А віхор жорсткіх валос, упарты віхор застаўся й да гэтага часу. І мусіць праз гэты віхор і перадалася ў Сашку Кавэдлу тая ўпартасьць, настойлівасьць, з якой браўся ён за кожную справу і ўмела ці няўмела яе праводзіў. Але праводзіў заўсёды.

— Пажывем, пабачым... Выліўкі нам ня дзіва... Бач, аньцімоніі разводзіць, на сходзе ні слова. Яму ўсё Анатоль Іванавіч—бач, бацька родны знашоўся. А сам ні кроку... Але-ж, пачакай, будзе час—будзе й квас. Ня ўсё разам...

Сашка Кавэдла думаў аб гуче, аб камсамольцах, аб заснуўшай ячэйцы. І чым болей думаў, тым супакойней рабілася на сэрцы.

— Толькі на пэдалі націскай, таварыш Кавэдла... Ды канкрэтней, канкрэтней... Вось газэтку наладзіць-бы, радыё... Красата!

Сказаў сам сабе і ўсьміхнуўся.

Вечар выдаўся ласкавы і ціхі. На ўзгорку пахла мятай і чабарам. І гэты водар п'яніў голаў, кружыў яе—таму і пераліваліся так прыгожа далёкія зоркі, зыбаўся сьвет іх празрысты і чаруючы на ціхіх струменях ракі, адкуль нясло такой ядранай, падбадзёрваючай вільгацьцю.

І кругом цемень — цёплая, убаюкваючая чэрвенская цемень. І чуць-чуць шалясьціць бярозавы парасьнік на адхонах кручы, з-пад

якой чутны ўсплёскі і бульканьне вады, ды ціхі, ціхі, як неўлавімыя шэпты ночы, шолах асакі і чароту.

І ў гэтую цішыню ўразаецца параход. Нехта дошкай вялікай лапаціць па вадзе і шуршаць берагі, амытыя гарэзваю хваляй—адной, другой, трэцяй... Слабеюць нявідомыя ў цемені хвалі, нікнуць... Прамільгнулі ліхтары, асвятлёныя вакенцы маленькія, за якімі нейкі іншы сьвет, асаблівы... Паплылі ліхтары ў цемень, зьнік параход за павароткай і зноў ціха, дрымотна... І крыху жаласна: быў параход і паплыў... І людзі на ім, і кожны едзе кудысьці, далей, у сьвет, у шырокі...

А Анатоль Іванавіч гаворыць, гаворыць...

— Валечка... буду зваць вас так... бліжэй і прыемней...—і адчувае Валя яго руку на сваёй і ціхія пшчотныя ласкі—гладзіць яе руку, перабірае пальцы.

— ...Усё роўна...—мільгае нейкая няясная думка. Валя маўчыць і ў гэтым маўчаньні пакорнасьць, замілаваньне ўсім: і ракой, і ап'яняючым чабарам, і ціхім шолахам бярозавых лісьцяў і гэтымі словамі-шэптамі, што так блізка-блізка, як гэтыя цёплыя пальцы рукі, такой моцнай, настойлівай.

...І з гарбулінкай нос. І такія разумныя вочы...

— Валечка, паглядзі... Падзівіся... Вось пашоў параход: сьветлы, вялікі, прыгожы... І паўсюды цемень... Пашоў і няма... І жыцьцё наша, як той параход... Бліснула і няма. Цемень адна... Дык запалім-жа агні, каб было сьветла і любя... І цёпла... Так давай-жа агні... Любіць, любіць, Валечка,—тады сьветлай дарогай пойдзем мы ў сьвет, у сьвет вялікі, бліскучы... Валечка, міленькая...

І такі ап'яняючы чабар... І чуць-чуць шалясьцяць лісты, перашэптываецца чарот з асакою... І ня чуць іх ужо—хіліць голаў непазнанае і хмялёвае, абымае неадчэпным, усёпераможным і такім няясным, як нейкі туман дзівосны—нечым чароўным і нечаканым.

— Валечка...

...Упалі зоры з неба і распасьцёрліся васьмініжка, нізка, парабіліся на кружэлкі вялікія: ружовыя, блакітныя... і зялёныя—самыя цёплыя.

...Потым зоры ўзьняліся, паплылі ў недасяжную вышыню і нібы зняжывелі там у нейкай хітраватай усмешцы. І сьвет іх стаў скупы, халодны.

У яловым кусту закігікала нейкая птушка. Уздрыганулася Валя, нечакана балюча сьцялася ўсхваляванае сэрца. І пачала плакаць, нахіліўшы голаў на грудзі.

— Кінь, Валя... ці тут-жа што страшнае?

— Як-жа я...

— Ну, годзе, раз жывём мы на сьвеце...

Шлі берагам моўчкі. Валя ўглядалася ўніз, у сьцежку, хацела сабраць думкі, але яны не даваліся і разьляталіся абрыўкамі няяснымі ці хаваліся дзесьці, хаваліся ў старожную цемень ночы.

У клюбе была нязвычайная цішыня, хоць народу сабралася й замнога. Ды й як не сабрацца—навіна—радыё. Павінна загаварыць сёньня. Кавэдла бяз кепкі—адзнака вялікай турбацыі—часта лазіў пад столь, поркаўся нешта з танюсенькім медзяным дротам, камандуючы адтуль Яшку і яшчэ двум камсамольцам, якія працавалі на вуліцы, праводзілі дрот у зямлю.

— Гэй, вы там, калі закапаеце, пакладзіце камень, бо 'шчэ сьвіньні адрыюць...

Кавэдла злазіў і бегаў ля стала, поркаючыся ля невялічкае скрынкі з рознымі блішчастымі шурубчыкамі, медзянымі цьвікамі, пласьцінкамі. Ё галоўнае, што прыкоўвала ўсіх да сябе, гэта электрычная лампачка, якая гарэла нямаведама для чаго, для якой патрэбы.

— Ты-б загасіў яе, дарэмна псуеш, калі-б то сказаць—ноч, а то-ж відна...

— Ідзі ты, дзядзька... Пачакай вась крыху, раскажу пасья, а цяпер... вась лепей глядзі за парадкам.

Большасьць старых сядзелі наводдаль—ніякавата-ж адразу сунуць свой нос ва ўсякія забаўкі... Няхай ужо маладым гэтыя цацкі...

Колькі ні корпаўся Сашка—аж лоб умакрэў—усё нешта няшло на лад і колькі ні надзяваў ён чорныя кружэлкі навушнікаў—нічога, акрамя роўнага гуду і шыпеньня, адтуль ня было чутна.

Ужо дзед Андрэй, не прамінуўшы паглядзець навіну, пачаў гаварыць аб грамафоне.

— То-ж, браткі мае! Ё прывозіць гэта раз пан грамафон гэты. Былі такія вась бяз трубы. Паставіў гэта ён моўчкі на стол яго, ды давай круціць. А тут і старая пані сядзіць. Вось і пытае яна:

— Што гэта?

— А гэта скрынку для цябе прывёз я, ідзі, дзівіся... Вось і ручка.

Толькі яна за ручку, а скрынка, браткі мае, як прыўрэжа на ўсе галасы камарынскага... Дык што-ж вы думалі, от-жа не збрахадзь—зьбялела паня ды гоц аб падлогу... Хварэла аж тыдзень.

— А ты не захварэў часам?

— Я? Ого... Каб я... Прымудрасьць тут невялічкая ў гэтых скрынках... Галоўнае, накруціў ручку, а яно і пашло, і пашло... І чаго толькі ні захочаш: хочаш разлуку—разлуку, ойчанаш—ойчанаш выводзіць, а іжахерувімы, ну не раўнаваць—як у царкве... Бывалыча пан пазаве, калі вясёлы...

— Тс... тс... шша...

Усе адразу настаражыліся. Нават Цімка Статуй, які стаяў да гэтага ля вакна і з нейкай яму толькі ўласцівай пагардай і зьнявагай паглядаў нібыта-то бязучасна на Кавэдлавы практыкаваньні, пацягнуўся цяпер да стала і разявіў у немым здзіўленьні рот. З невяліччай трубкай вырваўся сноп пярэстых гукаў, спачатку няясных, незразумелых. Потым яны рабіліся ўсё выразнейшымі, гучнелі, набывалі нейкую моц, і прыгожая песьня палілася шырокім, мілагучным струменем пад пазакуранай стольлю.

Усе ўглядаліся ў трубку, нібы там сядзеў нехта нявідомы і дзіўны, які чараваў сваімі галасамі людзкае вуха. Ля дзвярэй застыг у нямой позе Астап Зіркута і з-пад яго парыжэлых кудлаў глядзелі жывыя задумлёныя вочы. Прытаіўшы дыханьне, слухала песьню Валя: і на міг прамільгнулі вялікія зоры-кружэлкі, і зоры далёкія, недасяжныя... І залатыя ключы... Толькі на міг—ад песьні ўсё забываеш, таму мае яна над табой вялікую ўладу. А тут і песьня дзіўная—скінулі яе з недасяжных вышынь, спаймалі рукамі чалавечымі...

А Кавэдла стаяў, перасьцярагаюча ківаў рукой, нагінаўся, нешта падкручваў. І ўсе глядзелі на яго, як на нейкага чараўніка. Быў Сашка Кавэдла, а цяпер вось—на табе—да чаго дадумаўся.

Цімка Статуй увесь выцягнуўся, і калі замоўкла трубка, ён усё яшчэ здзіўлёна ў яе зазіраў.

— Ну што, Цімка? Як?

Гэтае пытаньне вывела Цімку з раздумі. Ён залыпаў вачмі нібы спрасонку і толькі потым ужо, падумаўшы з хвіліну, ні к сялу ні к гораду адпаліў раптам:

— І ляснуў-бы вось я па ўсіх тваіх прычандалах, толькі-б шкло пасыпалася...

І ўсе адчувалі, што Цімка сказаў гэта так сабе, ат, абы адчэпіцца, ня ў сур'ёз, як раней.

— І нічога болей?—запытаў Кавэдла.

— Як гэта нічога?

— Ды так вось. Толькі-б ляснуў і нічога болей?

— Ну...

— Эх ты... І пастухова Ганна ляснуць можа, а ты, галоўка твая яловая, дадумайся. Разумееш—дадумайся...

— Ат, адчапіся ты...

І ўсе здзівіліся крыху: Цімка бяз усякага скандалу моўчкі адышоў ад стала і стаў ля сьцяны.

Спачатку было ціха. Потым усе загаварылі. Узьняліся спрэчкі. Абступілі цудоўную скрынку, заглядалі ў трубку, мацалі дрот, абглядалі лямпу.

— Ну й маньцёр! Ну й Кавэдла! А мы думалі: ну, нахлусіць чалавеча з гэтым самым радыё.

Умакрэўшы Кавэдла стараўся ўсім растлумачыць сакрэты скрынкі, пускаў яшчэ некалькі раз яе ў ход, частаваў песьнямі, музыкай, нават нешта сьмешнае загаварыла трубка і ўсе рагаталі цішком, стараючыся не заглушыць трубку, даслухаць да канца сьмяшлівыя жарты. І калі ўжо пачалі разыходзіцца, нават дзед Андрэй адазваў у бок Кавэдлу і таемным шопатам запытаў:

— Вось што, скажы ты мне, хлопец, толькі не мані, скажы як на духу—не грамафон гэта?

— Ды не, дзед, і не начавала з грамафонам!

— Ну й штука... Але-ж і майстры вы, каб на вас ліха!

— Майстры, дзед!

— Ото-ж я й кажу...

— Хочаш, амалодзяць, дзед, за мілую душу—чык-чык і гатова,— сьмяецца з дзеда Астап Зіркута.

— Ото-ж я й кажу,—мармыча ідучы дзед, ня ўчуўшы добра жарту.

Прашло каля месяцу. І з кожным днём усё больш сумнай і сумнай рабілася Валя.

— Няўжо-ж гэта... Няўжо ня пройдзе так... Што-ж буду рабіць, што падумае татка? А Яшка... Аб Яшку казаць ня варта—сама вінавата, вась ад сустрэч ухіляюся нават. Да й што Яшка... Мо' й любіла калі. Але-ж гэта даўно, ці варта думаць аб ім. Анатоль Іванавіч... Мілы і любы... Але-ж зачым толькі гэта ўсё, зачым-жа так, ці нельга бяз гэтага... Як страшна падумаць аб тым, што будзе...

Ля воч ляглі першыя няглыбокія маршчынкі і самі вочы страцілі сваю былую рухомасьць і неак старанна разьміналіся з вачмі бацькі. І ўжо не скакала, як раней, бяз усякае дай прычыны па пакою, забылася на ранейшыя песьні, ня чутно і кірпічыкаў.

— Што-б такое з ёй,—думаў часам, седзячы за сталом, Антось.—Ня йначай перамена нейкая. І з якое-б, сказаць, прычыны.

Закахалася-б, скажам, дык чаго галаву вешаць... Не, нешта нейкае ёсьць.

І заўважыўшы вечарам, як сядзела Валя ў невясёлай задуме, бацька падышоў да яе, паклаў на яе плечы свае апаленыя шурпатыя рукі і запытаў:

— Валечка, ну што з табой? Дзіўлюся я, нешта ты ходзіш нос апусьціўшы...

— Ат, татка, што гэта вам уздумалася.

— Бачу-ж я, ну чаго ты такая?

— Да нічога, татка, гэта я так сабе...

— Так сабе? Ідзі хоць прагуляйся крыху. Годзе ў хаце сядзець—пракисьнеш. Сёньня-ж вечар спайкі. Мне то што старому, лепш паляжу вось, а твая справа другая. Да й кажуць—весела будзе там. Музыку вунь нанялі хутарскога, скокі будуць... Схадзі-ж ты.

— Я схаджу, татка...

У далёкім дзяцінстве чула Рахіль прыгожую казку ад мацеры. А мо' й ня казка, мо' запраўдная быль. Але-ж падобна занадта на казку: і цар, і дзіўныя дочки, і аксаміт.

Галоўнае, аксаміт.

Едзе цар па вуліцы гораду і пасьцілаюць перад ім аксамітныя дываны. Аксамітам і сьцены пакрыты, высачэзныя сьцены гарадзкіх дамоў. Пасецца сонца па аксаміце і скача па ім рознакаляровымі праменьнямі. А цар едзе, і едуць красуні дочки—па аксаміту едуць, па дарагому. І ні пылу, ні броду. Бяшумна ймчацца залатыя колы і навакол—кветкі, кветкі.

— А зачым, мамка, кветкі?

— Кветкі? Ну, кветкі затым, каб цьвісьці... І пах і прыгожа... І цар...

— А які, мамка цар?

— Цар? Адчапіся, ці мне бачыць яго, ці што?

— А чаму ў мястэчку вуліцы без аксаміту?

— Яшчэ што скажаш? Дурная...

— А чаму няма ў мястэчку цара?

— Яшчэ чаго захацела, хопіць табе і ўрадніка...

І ўжо спуджаным шопатам, азіраючыся чамусьці на дзьверы, мамка казала ціха, ціха:

— Дурная, чаго вярзеш нямаведама што... Падмяці йдзі сенцы...

Але не забывалася на аксаміт Рахіль і часта думала, якім-бы прыгожым было мястэчка з аксамітавымі вуліцамі. І па аксаміту

краскі, краскі... Гады йшлі, старэліся вуліцы, касабочыліся местачковыя хаты і па ўсяму відаць было, што ня быць мястэчку ў аksamіце, ня ўбачыць Рахілі аksamітавых вуліц.

То было ў дзяцінстве. А дзяцінства заўсёды такое сьмешнае і такое дзіўнае: то было ўсё прыгожым і чаруючым, а падрасьдеш і вочы другія: зірнеш—брыда непразная і такія-ж вось злосьныя людзі. І чаго ім трэба, і чаго-б ім, здавалася, мала... Без нажа рэжуць адзін другога...

І адна за другой каціліся сьлёзы. Так хацелася плакаць, каб патапіць сьлязьмі ўвесь сьвет, і мястэчка, і пракапцелы завод, і гэту страшную ванную печ, дзе блішчыць палаючае шкло, і гэтых майстроў... Кожнае слова іхнае палючай шкла... Шкло ня страшнае, страшныя словы і страшныя чалавечыя рукі... Усё цела баліць ад іх.

Рахіль плакала... У абшчажыцьці нікога ня было. Пад сьвята ўсе разышліся, хлапцы падаліся ў клуб на спайку, адкуль чутно было праз вакно, як іграе гармонь, і прыглушаны тупат ног далятаў і нікнуў у Нютчыным пакоіку. Нютка—адзіная таварышка Рахілі (яшчэ ведаліся ў мястэчку, дзе Нютка была наймічкай)—суцяшала яе.

— А ты не глядзі—лезе хто, дай самому здачы, чаго там...

— Дзе там, Нютка... Каб ты толькі ведала... Ну, сягонья... Хоць-бы я адно шкло разьбіла... Дык дзе там... Стараешся-ж патрапіць... І ўсё роўна—жыцьця не даюць... І майстры нашы, ды й куды не павернешся, толькі й чуеш: морда пархатая, сьлёдачны хвост...

— А ты плюнь, не зважай.. Ці ты-ж ня ведаеш, што ім кавалка хлеба шкада для нашага брата—чалавека чужога. Вось апантавалі ўсім заводам, калі хто чужы, так і стараюцца выжыць. Бачыш, і мне работы быццам нямашака там на заводзе, дык вапхнулі ў гэтую кануру. Колькі ні прасіла дзсятніка, каб паставіў у красільню, дык дзе там... „Усе мейсцы—кажа—пазаняты“. А нябось вунь дзьве пляменьніцы з хутароў пазаўчора прыняў, і ніхто і ня ведае. А калі й ведаюць, дык ніхто слова ня скажа. Як-жа, дзсятнік, вышэй ад майстра... Ды й майстры—добрыя цацы—адна хэўра... А ты ўсё-ж-ткі кінь, ну, чаго ты...

Рахіль усё плакала. Часам змаўкала і пачынала зноў жаліцца:

— Ты вось паглядзі, Нютка, што зрабілі мне пазаўчора...

Яна расплкнула блюзку і, калі Нютка зірнула туды, яна адразу з жахам адварнулася і стала бяз прычыны глядзець на падлогу.

— Ты-ж бы ў бальніцу хутчэй, чаго чакаеш...—з ціхім дакорам прамовіла яна, не адрываючы воч ад падлогі.

— У бальніцу? Не, Нютачка, гэта-ж такі сорам, гэта-ж... Не... Толькі не ў бальніцу. Каб даведаліся людзі, да пачалі языкамі плясьці... Не, ніколі, ніколі... І з чаго-б ты думала... Ну, разьбіла я шкло, пасклізулася, калі на відэльцы брала... Дык Сідаронак як дасьць у грудзі трубкай, аж у ваччу пацямнела, ледзь устоіла... „Гэта, — кажа, — табе на навуку... Пачакай, яшчэ будзе...“ І як-жа жыць далей, калі ніхто табе ў вочы не паглядзіць, як чалавек, а ўсё не палюдзку, усё зьневажаюць...

— А ты-б скардзілася ў заўком.

— У заўком? Ты сьмяешся? Ты-ж сама хадзіла скардзіцца на Лузанчыка і на Сьцяпана. Дапамаглі?

Нічога не адказала Нютка, толькі ўздыхнула. І абедзьве маўчалі. Праз вакно ўляталі прыглушаныя гукі клюбнага гоману, дзесьці на пасёлку нехта заліваўся блытанаю п'яною песняй, якая то рассыпалася высокімі гучнымі ноткамі, то зьніжалася да вільготнай васеньняй зямлі і пасьцілалася ў змроку няяснымі шэптамі, якія ўліваліся ў начную цемрадзь.

— Мусіць Зіркута ад Амелькі йдзе падвыпіўшы. Час і мне дахаты.

— Значавала-б ты сёньня ў мяне. Чаго ісьці да мястэчка.

— Не, Нютачка, трэба-ж дзядзьку сім-тым раніцай памагчы ў хаце... Ня дарма-ж живу ў яго... Хоць і свой, але-ж дарма ніхто цябе трымаць ня будзе.

— Ну, як сабе хочаш. А пажаліцца ўсё-ж-ткі трэба, Рахіль... Ня скажаш ты, дык я скажу... Скажу хоць-бы Яшку...

— І ня думай, Нютка, гэта-ж такі сорам...

— Дык чаго ты нос павесіў? Вальку ўсё сьніш? Што з возу ўпала, тое прапала, кажуць старыя людзі, кінь, забудзь назаўсёды, ня будзь мяшком пыльным...

— Ат, адчапіся ты. Пры чым тут Валя.

— Пры чым, кажаш? Ах ты, раскіс ты зусім, як бачу. Ня ў Вальках справа, мой голуб.

— А годзе ўжо табе да мяне чапіцца... Вось кіну завод, абрыдзеў ён мне хужэй горкай рэдзькі. Пайду куды-небудзь у саўхоз, буду зноў працаваць на полі, касіць пайду... А важнецкі касец з мяне, з старымі спраўляўся пакосам ісьці... І добра-ж, браток, гэта летам... Сонца табе... Лугі як вокам кінуць... І ў кожнай купіне чмель гудзіць, да чаго-ж любіў я гнёзды чмялёвыя, мёд як сьвяза... пахучы... А там рэчка... А над рэчкай кусты...

— Сам ты куст алешкавы і пад кустом радзіўся, відаць... Калі што—так і цягне ў кусты. Ты вось тут паспрабуй як сьлед галавой раскінуць: і кусты знойдзеш, церабі, колькі хочаш, абы ахвота, абы галава на плячах. А ў цябе-ж кацялок палуджаны, у спраўнасьці...

Кавэда і Яшка сядзелі на клюбным ганку. Кавэда быў у нейкім узнятым, вясёлым настроі. Але ў гэтым вясельлі чуваць былі схаваныя ноткі ні то незадаваленьня, ні то нейкае злосьці.

— Бач, скачуць, аж сьцены трасуцца... Няхай-бы ўжо толькі скакалі. Дык не, не абыйдуцца без гарэлкі, вечар, дык вечар, каб бяз памяці... Да Амелькі-самагоншчыцы яшчэ паслалі, усё мала... Ёй дырэктар добры. Няхай, кажа, п'юць. Чаму рабочаму чалавеку й ня выпіць... Ё яшчэ прамову вышаў казаць. Аб рэвалюцыі... Аб саветах... „Мы—гаспадары жыцьця“, „Пляваць нам на ўсё праз халюву“. А потым ты чуў, як рыкне наш Анатоль:

— Зьмі-ірна... раўненьне направа!

А ўсе ў рогат... „Бач ты яго, які камандзер, адразу відаць начальства“. Цяпер адлежваецца на кватэры, майстры аднеслі... А сэкратар твой чаго варты... Сарваў і пастаноўку ўсю... Каб ня ты і радыё-б наша пабілі... Не, хлапец, трэба тут па іншаму ўзяцца, нічога як я бачу ня будзе...

— А нічога й ня будзе. Такая ўжо тут павядзёнка—ад веку парадкі пашлі, ці ты іх зьменіш...

— А вось жа пабачым!

— Ну й пабачым. Нічога ня будзе.

— Нічога?

— Нічога.

— Руку, таварыш! Аб чым заклад?

— Давай лепш без закладаў.

— Ну, добра, толькі глядзі сам памагай, да паменей аб кустох думай. А людзі яшчэ знойдуцца. Вунь Юрка Пупок нішто сабе чалавек. Арцём Дубовік—ня кепскі рабочы. Антон-бежанец—бацька Валі—чым кепскі? Ды 'шчэ колькі можна знайсці людзей на заводзе... Ё з комсамольцаў ёсьць нішто хлапцы. Паднаціснуць толькі трэба, падварушыць... Сьпяць усе, а хто й ня сьпіць, той маўчыць. На ражна ніхто ня хоча перці... А тут ражон, сапраўдны ражон—да чаго распусьцілі завод, чорт ведама-што робіцца... Ты паслухай, аб чым кажуць некаторыя рабочыя. Яшчэ нашы, з пасёлку, дык нішто. Як-ні-як, а з хаты, па два да па тры чалавекі на заводзе—тут і маўчаць можна да пары, да часу, аграбуюць сабе грошы, усе ў майстры падаліся. А вось тыя, што прыходзяць... Ём-жа сунуцца

некуды. Ты вось на складзе працуеш, ня бачыш нічога. А я вунь учора зашоў у выдувальню, дык што-ж ты думаеш: некаторыя пад печчу сьпяць, няма куды пайсьці. Гэта ты ў шчасліўцы папаў, у абшчажыцьдзе трапіў. А колькі раз пра баракі казалі: і не падступіся. „Грошай нямашака“, „мы—пралетарская дзяржава, самі на сябе працуем“—вось аб чым толькі й кажа дырэктар.

А заўкому што. Ці заўком сабе вораг, калі кожны сваякамі акружаны...

— Дык што ты зробіш?

— Вядома, адзін нічога ня зробіш, а трэба вось падумаўшы, ды каб паболей людзей. У ячэйцы непарадак, ці гэта-ж сэкратар: ён свайго слова ня мае, усё стараецца патрапіць дырэктару... Другога-б сэкратара нам. Ды й партыйнай ячэйцы час ужо быць—ёсьць-жа партыйцаў са два, кандыдатаў вунь колькі...

Хлопцы замаўчалі. На дварэ рабілася халадней, васеньняю вільгацьцю нясло ад ракі і гэта вільгаць перамешвалася з пахам падмарожанае травы, завялых яблык і цввілага лісьця, якое заслала дарогі і сьцежкі. Ад скрынак са шклом, што ляжалі на беразе, пахла смалой і цввілай саломай. Сьлязіліся крыху стрэхі і паасобныя каплі падалі зрэдку на шапкі. І з кожнай капляй сьціналіся плечы і холадна і сумна рабілася на сэрцы.

— Восень, каму яна трэба?—думаў, здаецца, кожны, але думкамі не дзяліўся. Неахвота гаварыць на холадзе, лепш наставіць каўняры, унурыцца ў іх і сядзець, не зварухнуцца, захоўваючы ў сабе кожную капельку цяпла. Ды й аб чым гаварыць, калі ўсё перагаворана. Рабіць? Усё разам ня зробіш. Лепш сядзець вось і думаць. І кожны думаў аб сваім. Яшка сачыў за шэрымі парванымі хмаркамі, што нізка, нізка слаліся над зямлёй, беглі хутка, сьпяшаючыся.

— І куды бягуць, і каго даганяюць... Вось выпаўзаюць на месячны сьвет і нікнуць дзесьці, там, дзе цемрадзь, дзе навісьлі халадных туманы, дзе неразгаданая ноч, адкуль вырвецца часам таемны, няясны гук і зьнікне зноў, загіне неразгаданай тайнай... І месік—няшчасны месік, да чаго-ж яму холадна хавацца ў мокрыя хмары начныя.

Ад месяца Яшка пераходзіць да сонца, да вясны, да прыгожага лета:

— І будзем мы з табой усё-ж-ткі рыбу лавіць, вясной... Ха-раство!

— Якую рыбу, пры чым тут рыба?—адарваўся ад сваіх думак Кавэда.

— Вясной... Ё нераты можна ставіць... Асабліва на поймах... Дзе які раўчачок, канаўка—асабліва-ж панадна рыба...

— Ты што, сьпіш, ці трызьніш?

— Ат, табе і слова не скажы... Ці табе зразумець...

— Дык не вярзі нямаведама што...

Ё Кавэда вяртаецца да сваіх думак аб бліжэйшых днёх, аб тым, што ён будзе рабіць, што трэба паведаміць у райком ды параіцца вось аб усім: аб дырэктары, аб заводзе, аб майстрох, ды ці мала аб чым.

У клуб не хацелася йсьці. Там накурана, там нясьцішаны тупат і гоман, ня знойдзеш прытулку і ў сваёй кватэры—баковачцы па-за сцэнай. Няхай ужо разойдуцца, тады і спаць. Ё, унурыўшыся ў каўняры, маўчалі абодвы. Раптам страпянуліся і ўзьняліся з ганак.

— Што гэта?

З-пад лесу, што ля ракі за заводам, раздалося ціхае і працяглае:

— А-а-й...

Гук, здаецца, узьняўся над лесам, узьляцеў над ім высока і раптам абарваўся, прыземіў і чутно было, як абарваўся ён коратка:

— А-а...

Кавэда і Яшка настарожыліся, сышлі з ганку і пашлі па дарожцы ад клуба, каб бліжэй учуць і разабрацца ў гэтым няясным гуку. Але ўсё было ціха, старожкая цемень, схаваўшаяся ад месяца пад нізкія хмары, не прапускала ніводнага гуку. Хлопцы спыніліся і паглядзелі з запытам адзін другому ў вочы.

— Што-б магло быць?

— А хто яго ведае?

Ё вось зноў у тым-жа самым напрамку, усё над тым-жа лесам, пачуўся кароткі, прыглушаны крык. Ё ў гэтым крыку можна было разабраць адно толькі слова:

— Лю-ю-дзі...

У слове чуўся прызыў і чалавечая безнадзейнасьць. Ё ў васеньнай імгле, у халоднай начной цемрадзі гэтае слова ахіналася не вядомасьцю, жудасным чалавечым адчаем. Але слова зьнікла і мёртвае цішыня навісла над полем. Як ні стараліся ўчуць хоць адзіны гук, хоць адзінае слова—вільготны васеньні спакой акутаў павуцінай туману і поле, і завод, і лес, і раку.

Пачыналі ўжо разыходзіцца з клубу. У паветры павісьлі жарты, лаянка... Кампанія хлапцоў з гарманістым зацягнулі п'яную заліхвацкую песьню, і на колькі хвілін начны спакой быў парушаны звонкімі галасамі, сьмехам і спуджанымі і вясёлымі ўскрыкамі дзяўчат.

Некаторыя разыходзіліся, хістаючыся з боку на бок, стараючыся трымацца бліжэй да парканаў, нехта рычаў каля ганку і пасья кожнага прыстыпу лаяў кагосьці, лаяў злосна, настойліва... І ў лаянцы, у мацяршчыне гэтай была якаясь асаблівая бяссэнсіца: не зразумець, каго чалавек лае, ці сябе, ці другога, ці гэтую ноч, ці гэтыя халодныя каплі, што так шчодро падаюць яму за каўнер са страхі.

— Ну, бывай, Яшка, пайду спаць, глядзі і разьвідняе хутка... Дык глядзі-ж...

І к чаму адносілася гэтае „глядзі-ж“—добра ня ведаў ні Кавэдла ні Яшка—абодвух цягнула ка сну.

— Добра, добра...—вырвалася ў Валі, калі шла яна сьпяшаючыся з клюбу да хаты.

— Што-ж, паглядзім...

І было няясным і незразумелым для самае Валі і гэтае „ладналадна“ і „паглядзім“. Што ладна? Што паглядзім? Але адно было ясна, і ў гэтым ня было аніякіх сумненьняў. Анатолю Іванавіч старанна ўвесь вечар ухіляўся яе блізасьці, нібы імкнуўся не заўважыць яе, быць падалей, унікаў спаткацца вачмі... У-у... брыда няшчасная... І яшчэ напіўся як... Але-ж добрая і з мяне цаца... Нябось, і сама за ўвесь вечар не падышла ні разу, хоць-бы слова сказала. Дык не... З другімі хлопцамі, з хутарскімі нават, у скокі пашла, скакала, як ашалелая, добра яшчэ, што чаравікі засталіся цэлымі... А Яшка... Забіўся ў куток ды пазірае, аб чым толькі думае ён? Ат, няхай сабе думае... Няхай сабе думае, што хоча... Няхай думаюць усе, усе... Якая мне да гэтага справа.

Холад васеньнай зямлі праступаў, здаецца, скрозь тонкія падэшвы чаравік і прыемна ахаладжаў ступні ног, разгарачанья ў скоках. Асьвяжаюча шархацела лісьце, якое ўслала сьцежку, і мокрае, ліпучае разьляталася пад нагамі. Вось не заўважыла калужынку і ступіла ў яе, і гэта абарвала на хвіліну думкі аб Анатолю Іванавічу...

— Восень... Асклізла... Мокра... Дажды... Непралазная гразь... І так хутка, хутка праімчалася лета... Праімчалася...

Успомніліся чамусьці „залатыя ключы“. Страшна цяпер напэўна там, цемрадзь і пад цемрадзю вір, асклізлая круча, на ёй голыя кусты сьлязязца суччам... А вада кружыцца, кружыцца... І нічога цяпер там не заўважым—цёмна...

І раптам, нібы на адну хвіліну, запахла мятай і чабарам. Такі ап'яняючы чабар, аж галава закружылася... І ні мяты, ні чабару...

Толькі млоснасьць нейкая авалодала ўсім целама, прыкрая гідкасьць прасякнула ва ўсе яго шпарынкi. Нават у роце, здаецца, адчувалася нешта брыдкае, праціўнае... І, удыхнуўшы на поўны рот паветра, Валя спынілася ля паркану свайго гародчыку, моцна сьцяўшы рукамі вільготныя, склізкія ад дажджу парканiны. Стаяла і ўдыхала прагна паветра, спусьціўшы хустку і расхрыстаўшы грудзі. Халодны пранозаваты вецер лашчыўся аб гарачыя шчокі, кудлачыў валасы, стараўся скiнуць з плеч хустку, якая зрабілася ад туману халоднай і вільготнай...

І стала лепей, спакойней забiлася сэрца, перасталі палаць шчокі і прашло адчуваньне гэтае прыкрае млоснасьці... Здаецца, больш цьвёрднымі сталі ногі, ня трэба было трымацца за мокры паркан. Ня кружылася галава. І думкі сталі яснымі, яснымі, як восенскі ядраны дзень, калі так хочацца жыць, хочацца нечага новага, невядомага, калі ўстае перад чалавекам ва ўсёй прыгожасьці, ва ўсёй чаруючай прывабнасьці яго захаваная, непазнаная будучыня. А для будучыні чалавек ніколі не шкадуе прыгожых і сонечных фарбаў. Яркіх і цьплых.

— Добра... Няхай... А мо' яно ўсё часам к лепшаму. Ці чалавек толькі схiльны на жарты. Праўда, гэта ня жарты, калі... Гэта будзе злачынства... Толькі... Ці ён-жа пойдзе на гэта? Ён-жа чалавек... Ён-жа... каханы...

З гародчыку пахла бульбянішчам і цьвiльлю табачных цьрбуноў. Ёх пакiнуў тут татка. Ён ужывае толькі лiсты. Нябось, сухiя цьпер там, на вышках. А цьрбуны пагнiлі вось, дый якая карысьць ад iх. Сьпiць, мусiць, татка, хутка ўжо разьвiдняе, дый час ужо.

Заспакоеная Валя пайшла да хаты, асьцярожна, каб ня бразнуць клямкай, увайшла ў сенцы, прайшла ў хату і не вячэраўшы хутка распранулася і забралася на ложкак. І доўга яшчэ не магла заснуць. Ляжала з адчыненымі вачмі і бяз думак і без жаданьняў пазірала ў шэрае вакно, якое рабілася ўсё сьвятлей і сьвятлей. Усё гэта стала паступова расплывацца ў шырокія нявыразныя плямы, якія калыхаліся, здаецца рабіліся ўсё большымі і большымі, засьцілалі хату, ложкак, завод, клуб і ўсё, усё, што толькі бачыла, аб чым толькі думала Валя.

І, здаецца, аднекуль здалёк, з недасяжнае вышыні, з якіхсьці прыгожых і нябачных мейсц даляталі да Валi ўрыўкі слоў аб нечым знаёмым.

— ...А жыдовачку прывезьлі... Перад самай ранiцою... Кажуць, iшлі з мястэчка хлопцы, што на складзе працуюць... Ну й наўрыліся ў самы раз... Добра яшчэ, што падышлі ў час... А то, чаго

добрага, і задушылі-б часам, каб гэта, значыцца, сьляды замыць... Дык бачаць яны—пабегла трое ў кусты... Глядзяць, ляжыць яна і зусім бяз памяці... Ну, адзін хуценька сюды, ды за каня. Пры-везьлі. У больніцы ляжыць...

— А хто? Хто-ж зрабіў гэта?

— А хто яго ведае? Кажуць, што... Ну, ды гэта па сакрэту... што Лузашчыкава справа... Ну, ды яшчэ некаторых... Але-ж, каб дасканала, дык ніхто ня ведае...

То дзед Андрэй чуць сьвет забег да Андрона і дзяліўся з ім навінамі апошнія ночы.

(Канец будзе).

3. БАНДАРЫНА

СЕМ БРАТОЎ

(Легенда з сібirsкага жыцця)

Шумы тайговя, далі асьнежныя,
глуш... цішыня...
Кедр стогадовы таемнаю вежаю.
Увечары вые трывожна тайга.
Шумы тайговя, далі асьнежныя...
Моцныя пуцы скавала зіма.

Воўк на узгорку галосіць нудліва,
мызу сухую узняўшы ў гару.
Мэрам у месяца просіць адлігі,
мэрам у судзьдзі ён кліча зару.

Шэразам сьцюжа вузорныя бляскі
жомчугам-пэрламі хвоі затчэ.
Будзе да сьвету зубамі ляскаць
дзікай пагрозай сібirsкіх начэй.

Шумы тайговя, далі асьнежныя,
сьлёзы-ільдзінкі ў вачох.
Сьнежныя кручы знаёмую сьцежку
пухам лілейным сжавалі нашто?..

...Золата, золата!.. голас знаёмы,
гэта—спрадвечная прага людзей.
З доўгага часу вяснянкавым променем
бліснуў ў сібirsкай тайзе.

Было іх сем
сярмяжнікаў
лапцюжных.
Прышлі

з-пад Нёману
удачы пашукаць.

Было іх сем
суровай
жорсткай сьцюжай.
Іх прывітаў
нязнаны дзікі край.
Прыгожай стройнасьцю
абліччам самавітым
мадрына насьміхалася:
— „Рабы!.. стагналі век
жывёлінай забітай,
згубіўшы мову, звычаі свае“.

Было іх сем.
Рвучы стальныхыя пугы,
старэйшы брат гукнуў:
— За шчасьцем—у Сібір!

Было іх сем.
За доляй ці атрутай
у край чужы
імкнуліся браты.

Спрунжыніў мускулы
упартаю хадою,
ідуць браты
сьцяжынкаю глухой.

З іх першы
золата хавае
пад палою,
якое неўзнарок
учора 'шчэ знашоў.

Ідуць браты...
Гадзюкаю варожасьць,
джыгалам гострым
апаліла твар.

Ідуць браты.
Шуміць тайга трывожна.
Рагоча ўсьлед
угневаны буран.

Было іх сем.
Расла варожасьць.
Кпіў бляскам
залаты пясок.

І шэсьць братоў
шчасьліўца пры дарозе
забіўшы кінулі
у сьнегавы сумёт.

Шумы тайговя, далі асьнежныя..
Сьцежка згубілася, сьцежкі няма.
Доўга блудзілі браты паміж дрэвамі.
Усьлед рагатаў, насьміхаўся буран.

Белымі хлоп'ямі,
зоркамі-льдзінкамі,
срэбнымі ніцямі
клікаў ў палон.

Страх атуляе
сьлізготай ды змрокам,
далеч схавала
ліхая аблона.

Гольле счарнелае
іглы засьнежныя.
Гнуцца да долу
мадрыны.

Роспач сьціскае
колам ланцужным,
хвіля і... глыбамі
белымі стынуць.

Ўвёсну мелі пажыву ваўкі
ды крывавую правілі трызну.
І казалі мадрыны тады—
У пагоні за золатам гінуць.

Сьцежка да золата... далі асьнежныя.
Колькі іх, колькі прайшло?..
Кедры чарнеюць таемнымі вежамі,
Побач ў лагчынцы дыміцца сяло.

Ходзіць па ім
нібы казкай-
лягендаю
споведзь
далёкіх часоў.

Сьцежку звадліваю
клічуць старыя,
— сьцежка
сямі братоў.

Шумы тайговя, далі асьнежныя,
шум... цішыня...
Кедры чарнеюць таемнымі вежамі.
Глуха трывожна стагнала тайга.

Г. БРЭСКАЯ

ПРЫМІТЫЎ

На палянцы,
На зялёнай
Усю ноч
Зьвініць гармонік.
Ой, пайду я, маладая,
Ой, пайду я пагуляю...
Там рассыплю
Сьмехі-жарты,
Шчасьце любаму
Аддам там.
Над зялёнай
Над палянай
Заблудзіўся
Месяц п'яны,
І туман сінявалосы
Распусьціў
Густыя косы,
Косы легкія, як дым..
А гармонік
Грае, грае,
А гармонік
Заклікае
На зялёную паляну...
Там
Чакае
Мяне Янка—
Комсамалец
Малады
г. Полацк.

М. ХВЕДАРОВІЧ

ТВОРЧАЯ НОЧ

Ціха. Чатыры сьцяны ад пакою,
Заснулі яны ў скрыжаваных абоймах.
Папера і кніжныя калянкоры
З адкрытых балонак са мною гавораць.
Сяброў нязьлічона, сапраўды, наўкола,
Ўсё блізкія людзі, знаёмы іх голас.
— Дезнь добры—здарова, таварыш-прыяцель,
Мы госьці, мы госьці—ня трэба цурацца!
За стол папрасі—прапануй-жа пагрэцца.
Ты, брат, ганарышся, ці так нам здаецца.
Ці ведаеш ты, мы нічога ня елі...—
І госьці наўкола застолья паселі.
Гляджу, і знаёмыя блізкія твары.
Вось гэты таварыш здаецца з Бухары...
...Ах цёмнаю ноччу—пальба і акопы...
Пакінуў, здаецца, пад Перакопам...
І вось нахіліўшыся шэпча на вуха:
— Таварыш Мікола, паслухай, паслухай...
І чую шавеляцца вусны блізка:
— Скажы дарагі, ці паслана запіска?
Якая запіска?—І памяць застыла.
— Я кінуў запіску з табою ў магілу...
Дык вось што, таварыш, нікому ня верце,
Ніхто ў вашым доме ня знае аб сьмерці...
— Які-ж вы, Мікола, „праўдзівы“ таварыш...
І коцяцца горкія сьлёзы па твары.

— Які-ж вы таварыш, Мікола, Мікола...
Ізноў цішыня і нікога наўкола.

І раптам пачуліся дзікія гукі...
Нязьлічана многа бязногіх, бязрукіх,

Ах, колькі знаёмых—грымяць кастылямі,
На тварах крывавыя чорствыя плямы.

— Таварыш Мікола, ты-ж быў ваенкамам,
Здарова, таварыш, здарова, знаёмы!

Скажэце, навіны якія на сьвеце?
Відаць, вам спакойна сягоньня жывецца.

І ціхі спакой і любоў на пасьцелі,
Ня бачым парванай вайскавай шынэлі.

Ня порах, а пахне салодкае цеста,
Скажэце-ж, ці добра служыць вам у трэсьце?

— Сядайце-ж, сядайце, знаёмыя госьці,
І дрыгнулі цені, і хруснулі косьці.

— Ах, сьмейся, таварыш, і толькі ня гэтым,
Ня ў трэсьце цяпер, а лічуся поэтам...

І бліжкім жадаць я такога ня мару,
Бо цяжка, таварышы, жыць з ганарару...

Гляджу, разумеюць, гатовы на згоду,
Ўсё-ж тыя, як некалі ў дальным паходзе.

...Ах, любяя госьці, ах, блізкія госьці!
Па сьвеце раскіданы вашыя косьці.

Ах, дальні паход, ах, далёкія мілі,
Магілы, магілы, магілы, магілы...

І чорныя строфы—на белай паперы

Гляджу, цішыня—прачыніліся дзьверы.

— Ах, любая Соня, ах, здрадніца Соня,
Чаго ты ў такое сьляпое бяссоньне?

Ах, вочы бяздонныя, чорныя вочы,
О, веліч юнацтва! О, шчасныя ночы!

І цень супыніўся, і вусны застылі...

— Мой любы, каханы—прывет вам ад Лілі.

Ах, Соня, далёкая, здрадніца Соня!
Туманная даль і прыгожае сёння,

Ах, чыстая, сьнежная, белая Ліля,
О, сіла каханьня, магутная сіла!

— Я чула, казалі „туманныя далі“,
Скажэце-ж, поэт—ці сапраўды кахалі?
Скажэце, Мікола, скажэце:
Ці ёсьць-жа каханьне на сьвеце?

— Вось слова „каханьне“ живе і жыло,
Сапраўднага-ж мусіць нідзе ня было...
Каханьне, каханьне—бяспуцьце,
Жылі і жывуць-жа пачуцьці!

— Ах, добры поэт, вы гаворыце праўду,
Яшчэ растлумачце сягоньня пра здраду.
Прабачце, поэт, прабачце,
Пра здраду яшчэ растлумачце.

— Ну, скажам, вы, Соня, каханьнем кляліся,
З ухмылкаю хітрай, з ухмылкаю лісьсяй.
А ў сэрцы, як-бы па загаду,
Цішком захавалі здраду.

А вось вам яшчэ, што ня ступіш,—„таварыш“,
І міміка здрады застыла на твары.
А пойдзеце разам ў дарогу,
Ён вам падстаўляе ногу.

— Вы добры, Мікола, вы мудры, вы мудры,
Ах, мяккія кудры, шаўковыя кудры.
Мікола, каханы Мікола...
Пакой, цішыня наўкола.

.....

Нязграбныя строфы—на белай паперы,
Замкнуты на ключ заіржэлыя дзьверы.

Дакладна запісаны моманты, мігі
І сьпяць ў этажэрцы прамудрыя кнігі.

Знаёмых шукаю... І стомлены вочы,
Ах, дзіўныя ночы, ах, творчыя ночы!

Менск, 17/II-29 г.

АЛЕСЬ ЗВОНАК

ШЧЫРАЕ

Так ціха сягонья
і сівер паўночны,
І шэрань—на дроце і дрэвах...
Такою парою мільгнулі аднойчы,
Мільгнулі мне вочы,
як стрэлы...
І песьню,
даўно не сьпяваную гэтак,
Я песьну складаю, мой дружа...
Я ж так, як і ўсе—чалавек
І поэта
З душою,
адчыненай дружбе...
У дзень гэты
звонкі, марозны і гулкі,
На вочы насунуўшы шапку,
Іду... ўспамінаю... Калісь па завулках
Жыцьцё мяне брала
ў ахапку...
І кідала злосна,
як човен на моры,
Ад вуліцы к вуліцы... к чорту.
Падумайце самі,—што значыць гора,
Як злазяць
апошнія порткі...
Таму так звычайна
і так нязвычайна
Мне шчасьце растрэчваць у словах
І строгія думы прачытваць вачамі
На твары суворым
жыцьцёвым

Дык вось,
 калі ціша і сівер паўночны
 Агортваюць раптам раздум'ем.
 Здалёку ўсьміхаецца твар мне жаночы
 Скрозь шэрань
 і сьнежную дую...

І я тады
 шумна сьмяюся з сябрамі,
 І моладасьць—ў сьмеху раздольным...
 І хочацца стаць хлапчуком абадраным,
 Бяздомным,
 гарэзным,
 свавольным...

Тады я ўсьміхаюся
 ветла і проста
 Таварышам, сябрам і стрэчным
 І новую песьню пяю маладосьці
 Аб простым,
 звычайным
 і вечным...

Я дружбы ня ўмею
 растоптваць нагамі,
 Я дружбу заўсёды шаную,
 Бо кроплі яе замятаюць сьнягамі
 Ў жыцьцёвую
 сьцюжу ліхую.

Таму,
 калі ціша і сівер паўночны
 Навеюць на думы мне сьцюжу,
 Я часта тады ўспамінаю, аднойчы
 Мільгнуўшую
 простую дружбу...

Менск, 1929 г.

ПАД СЪЦЯГАМ БАРАЦЬБЫ ЗА ГЕГЕМОНІЮ ПРОЛЕТАРСКОЙ ЛІТАРАТУРЫ

У 1928 годзе, пасля ўжо лютаўскай конфэрэнцыі „Маладняка“, з’явіўся цэлы шэраг артыкулаў, дзе ў гэі ці іншай форме аўтары даводзілі распад аб’яднаньня, хавалі яго, пелі „заўпакой“. Так, сьледам за „заўпакойным“ артыкулам у маскоўскім штотыднёвіку „Читатель и писатель“ Э. Х. Жылуновіч зьмяшчае артыкул у „Полымі“ „Рэволюцыйным шляхам“ (да дзесяцігодзьдзя творчасьці М. Чарота), дзе, разглядаючы дзейнасьць М. Чарота як арганізатара маладых літаратурных сіл, стаўшы на памылковы шлях пры ацэнцы ролі асобы ў гісторыі, робіць сьвядомую памылку ў адносінах да „Маладняка“, дзе піша: „Маладняк, выпхнуўшы з сваіх шэрагаў купку заблыганных у сялянска-кулацкай ідэалёгіі, зьвіхнутых настроем сяброў¹⁾, усё-ж ня згубіў свайго значэньня і аўтарытэту, пакуль у ім быў М. Чарот (тут і далей падкрэсьлена намі). Выйсьце яго разам з бліжэйшымі і здальнейшымі таварышамі адразу абсякравіла аб’яднаньне. Яно пахудзела, стала шэрым. І пакуль ня знойдзена сродкаў, якімі-б можна было хоць напалову прыдаць яму вагі і аўтарытэту“. Так пісаў Э. Жылуновіч. І пісаў пасля выйсьця з „Маладняка“ М. Чарота, М. Зарэцкага, А. Александровіча і А. Дудара, ведаючы, што ў часы перабываньня гэтых т. т. у „Маладняку“, у часы іх кіраўніцтва, ня гледзячы на фармальнае існаваньне ЦБ (у якім яны складалі абсалютную большасьць), праца імі ў інтарэсах маладой рэволюцыйнай арганізацыі літаратурных сіл была фактычна спынена, дзякуючы іхняму бязьдзейнічаньню, „Маладняк“ быў страціў аўтарытэт, у аб’яднаньні апынуліся прынятыя ЦБ пісьменьнікі з непралетарскімі сьветапоглядамі, як Жылка і інш. Рэч зразумелая, што політыка, як кажуць расійцы, „ничего неделания“, да добра не даводзіць, і „Маладняком“ прэдняе і моцнае месца ў беларускай літаратуры, як барацьбіта за рэволюцыйную, за

¹⁾ Гутарка ідзе аб „Узвышшы“—Іл. Бар.

пролетарскую літаратуру, было страчана. Несьвядома памыляцца дазваляецца, але калі чалавек памыляецца сьвядома, гэта завецца нічым іншым як тэндэнцыйнасьцю, перакручваньнем фактаў. З. Жылуновіч, відаць, глядзеў у 1928 г. на „Маладняк“ праз крывое люстра. Таму яму здалося, што „Маладняк“ пахудзеў, стаў „шэрым“. На нашу думку, і думку падмацаваную ўсім Першым зьездам Бел. АПП у лістападзе 1928 г., „Маладняк“ якраз у 1928 г. ад часу высьця кіраўнічай групы да 1-га зьезду Бел. АПП, *направіўся, перанёс хваробу, выжыў крызіс, сваёй творчасьцю ўзьняў аўтарытэт аб'яднаньня сярод шырокіх колаў савецкае грамадзкасьці*. Існаваўшыя ў 1927 г. (у часе кіраўніцтва „бліжэйшых і здальнейшых таварышоў“) нездаровыя настроі паступова, з усёй прыкметнасьцю, пачалі зжывацца, а „проблемы і задачы беларускай пролетарскай літаратуры, пролетарскі характар творчасьці зрабіліся больш актуальнымі і канкрэтнымі ў шэрагах літаб'яднаньня“¹⁾. І дармо, З. Жылуновіч летам ці нават восеньню 1928 г. не знайшоў „сродкаў, якімі-б можна было хоць напалову прыдаць яму (Маладняку) вагі і аўтарытэту“ — як ён кажа. Гэтыя сродкі знойдзены былі „Маладняком“ і без дапамогі З. Жылуновіча, без дапамогі „бліжэйшых і здальнейшых таварышоў“. Гэтыя сродкі былі адшуканы ў творчай працы сяброў аб'яднаньня, у іх творчым росьце, у вялічэзнай культурна-масавай працы „Маладняка“, у правядзеньні чысткі ад ідэалёгічна чужых „Маладняку“ асоб, якія ў бытнасьць кіраўніцтва „Маладняком“ „бліжэйшымі і здальнейшымі таварышамі“ апынуліся ў радах „Маладняка“. І дармо З. Жылуновіч, бачачы „ненатуральны сымбіёз паміж П. Галавачом і А. Моркаўкай“, хацеў іх разлучыць!

Аднадумнасьць у „Маладняку“ засталася монойтнай, і ён стварэньнем Беларускай Асоцыяцыі Пролетарскіх Пісьменьнікаў у лістападзе 1928 г. паказаў свой нясупынны рух наперад, паказаў сваё набліжэньне да яскрава выяўленай пролетарскай арганізацыі, злучыўшы ў сваіх шэрагах пролетарскіх пісьменьнікаў усіх нацыянальных атрадаў Савецкай Беларусі, стварыўшы адзіную Беларускаю Асоцыяцыю Пролетарскіх Пісьменьнікаў.

Сьледам за артыкулам З. Жылуновіча зьявілася праца Л. Клейнборта (якога наша часопісь „Маладняк“ па заслугах акцябрыла „пашахонцам“) „Молодая Белоруссия“. Тут ужо гэты пашахонца прыпісаў „Маладняку“ „окончательный распад“. Але паколькі Л. Клейнборт пашахонца, прыходзіцца выбачаць яму за яго невуцтва... У тым-та ўся справа, што як не хацелася каму не каму ства-

¹⁾ Гл. рэзолюцыі Зьезду Бел. АПП „Маладняк“ № 1 за 1929 г.

рыць „окончательный распад“ „Маладняка“, „Маладняк“, ня глядзячы на такія літаньні, застаўся жыць, расьці, разьвівацца і змагацца, як змагаецца цяпер, пад сьцягам барацьбы за гегемонію пролетарскай літаратуры.

Малады арганізм трывалы, і заўсёды ёсьць пэўныя падставы казаць, што хворы сёньня, малады арганізм перажыве заўтра старых „вучоных дактароў“, якія загадзя прыпісваюць дыягноз сьмерці...

* * *

Бязумоўна тое, што выхад з „Маладняка“ кіруючай часткі аб'яднаньня ў 1927 г. зьяўляецца нічым іншым, як адыходам іх у бок ад правільнай пролетарскай лініі ў разьвіцьці беларускае пролетарскае літаратуры. І М. Чарот, і А. Александровіч, і М. Зарэцкі, і Ал. Дудар апынуліся ў створаным літаратурным аб'яднаньні „Полымя“, дзе „первые скрипки играют не „молодняковцы“, а „классики“ як шчыра прызнаецца пашахонца Л. Клейнборт і праз два радкі зусім ня двухсэнсава кажа: „Классики“ здесь (разумей у „Полымі“) пытаются уберечь молодость от нежелательных им уклонов“ (ст. 370). Кожны, больш-менш палітычна-пісьменны чытач зразумее, ад якіх „нежелательных уклонов“ уберігаюць классики молодость“. Нам ясна. Клясыкі, узгадаваныя на нашаніўскай, нацыянал-дэмакратычнай літаратуры, на ідэях буржуазнага адраджэньня, якія зьяўляюцца цяпер правымі савецкімі папутнікамі ў сучаснай беларускай літаратуры, бязумоўна ня могуць быць апякунамі над Чаротам, Александровічам і Зарэцкім. Вось як, хоць можа памянёным таварышам і ня хочацца ўступаць „першыя скрипки“, але яны уступаюць, уступаюць „клясыкам“ пры дапамозе пашахонцаў а la Клейнборт...

Да рэчы. Дыскусія, якая была разгорнута ў апошні час на старонках нашага друку па пытаньнях тэатральнага будаўніцтва, выявіла праявы нацыянал-дэмакратызму, асуджаныя партыяй, прызнаныя правай небясьпекай у нашым сацыялістычным будаўніцтве ¹⁾.

¹⁾ У пастанове ад 17 сьнежня 1928 г. Бюро ЦК КП(б)Б кажа наступнае:

3. У артыкулах Глыбоцкага былі:

а) Захад адмежаваньня беларускай культуры ад культур другіх нацыянальнасьцяў СССР і ў першую чаргу ад расійскай культуры, што зьяўляецца ні чым іншым, як супроцьстаўленьнем дзвюх культур адна-адной, што вядзе да адыходу ад яскравай формулёўкі Леніна: „Калі гутарка ідзе аб пролетарыяце, супроцьстаўленьне украінскае культуры ўдалку вялікарускай культуры, таксама ўдалку, значыць самае бессаромнае адраджэньне інтарэсам пролетарыяту на карысьць буржуазнага нацыяналізму“.

4. „Маладзёк“ № 4.

Гэтыя праявы нацыянал-дэмакратызму паходзяць ад т. Глыбоцкага (ён-жа Дудар), які сёння дакаціўся да пісаньня контррэвалюцыйных вершаў, за што выключаны з „Польмя“. Далейшай прайвай правай небяспекі быў ліст „трох“, — ліст трох „польшянцаў“ — студэнтаў БДУ (М. Зарэцкага, А. Дудара і А. Александровіча), сустрэты вельмі гарача зарубежным друкам, які захапляўся аб краху „камунізма у БССР“ і орыентацыі на Заходнюю Эўропу нават з боку беларускіх пісьменьнікаў-комуністаў...

З часу стварэньня Беларускай Асоцыяцыі Пролетарскіх Пісьменьнікаў з боку часткі правай беларускай нацыяналістычнай інтэлігенцыі пачалася атака на асноўныя арганізацыйныя прынцыпы інтэрнацыянальнасьці пролетарскага літаратурнага руху. Уваход у Усесаюзнае Аб'яднаньне Асоцыяцыі Пролетарскіх Пісьменьнікаў выклікаў злосьны сьмех з іхніх вуснаў з пасквільнымі запытаньнямі пра маскоўскія цукеркі і г. д.

Гэтыя зьявішчы характарызуюць, бязумоўна, паглыбленьне клясавай дыфэрэнцыяцыі ў сучаснай беларускай літаратуры, якая вызначаецца ў росьце БелАПП'а, з аднаго боку, а з другога — у правай небяспецы на культурным фронце — што і было адзначана на апошнім пленуме БелАПП'а, які адбываўся ў сакавіку 1929 г.

* * *

Як вядома, на Беларусі, акрамя БелАПП'а і „Польмя“ існуе і літаратурнае згрупаваньне „Узвышша“. Узьнікшае на глебе адмаўленьня ад грамадзка-масавай працы, на глебе згуртаваньня „творча-выяўленых адзінак“ і г. д., „Узвышша“, выяўляючы з самага

„Калі украінскі марксыст дасьць сябе падпасьці пад уплыў зусім законнай і культурнай нянавісьці да велікарусаў-прыгнятацеляў да таго, што ён перадасьць хоць-бы частачку гэтай нянавісьці, хоць-бы толькі адчужэньне на пролетарскую справу вялікарускіх рабочых, дык гэты марксыст скоціцца тым самым у балота буржуазнага нацыяналізму“ (Ленін, том XIX „Нацыянальны жупел асымілятарства“).

Супроцьстаўленьне беларускай культуры культурам іншых народаў СССР, у даным выпадку расійскай культуры ва ўмовах дыктатуры пролетарыяту тым больш шкодна, што справа ідзе аб супроцьстаўленьні аднае адной, будуючых зараз сацыялістычных культур.

б) Спробы супроцьстаўленьня нацыянальнай формы пролетарскаму зьместу шляхам высоўваньня так званай тэорыі „самабытнасьці“, што вядзе к падмене формулы партыі „культура нацыянальная па форме і пралетарская па зьместу“ — нацыянал-дэмакратычнай формулай „нацыянальная па форме і нацыянальная па зьместу“.

пачатку свайго існаваньня кулацкія, антыпролетарскія настроі, у апошнія часы „Узвышша“ ухіляецца ў бок формалізму, сучасныя соцыяльныя праблемы ў „Узвышшы“ не закранаюцца, а калі і закранаюцца, дык з паўнейшым замазваньнем ролі і значэньня соцыялістычных элемэнтаў, пры выпукленьні чужых пролетарыяту, адмоўных элемэнтаў у сваёй творчасьці. Ё вельмі характарна тое, што „Узвышша“ спрабуе ўзяць на сябе ролю „інжынэраў-конструктараў“ беларускай літаратуры, „літаратуры нацыянальнай па форме і пролетарскай у сваёй імкнэнасьці“ і адначасна на працягу некалькіх нумароў свае часопісі паўтарае адзіны сказ аб тым, што „Узвышша“ за мастацтва, якое ўбачаць вякі і народы“.

І пры наяўнасьці такой эвалюцыі ў „Узвышшы“, пры наяўнасьці ў іх твораў пра сучаснае мястэчка, сучасную вёску, дзе жаднай дыфэрэнцыяцыі няма (і беднякоў частуюць кулакі), дзе аб савецкай уладзе няма і гутаркі¹⁾, дзе праяўляюцца жаданьні нешта такое напісаць, але Галоўліт да друку гэта „нешта“ не дазволіць²⁾— становіцца зразумелым, аб якім „мастацтве, якое ўбачаць вякі і народы“ ідзе гутарка, пад шыльдай замаскіраванай, перакручанай на ўзвышэнскі лад формулы т. Сталіна „літаратуры нацыянальнай па форме і пролетарскай у сваёй імкнэнасьці“.

Пленум БелАПП'а і гэтыя зьявы ацаніў як выразную праяву небясьпеку ў сучаснай беларускай літаратуры.

* * *

Цяпер будзе зразумелым для чытача тое, чаму на XII зьездзе КПБ, сакратар ЦК т. Гамарнік у політычнай справаздачы Цэнтральнага Камітэту КП(б)Б даў наступную ацэнку сучаснаму становішчу ў галіне мастацтва—Аб мастацкай літаратуры і аб тэатры:

„Я гэтыя пытаньні рашыў закрануць таму, што яны маюць вельмі вялікае культурнае значэньне і ў моц таго, што ў галіне мастацкай літаратуры мы мелі нядаўна стварэньне БелАПП'а, а ў галіне тэатру мелі дыскусію, аб якой я яшчэ буду гаварыць у спецыяльным разьдзеле аб нацыянальнай палітыцы.“

У галіне мастацкай літаратуры мы маем некалькі груп: БелАПП з часопісам „Маладняк“, „Узвышша“ і „Полымя“. У маю задачу ні ў якой меры не ўваходзіць разбор, характарыстыка, ацэнка гэтых

¹⁾ Як, напрыклад, у новым романа К. Чорнага „Зямля“. Менск—1929 г.

²⁾ Верш „Новыя лісты“ Язэпа Пушчы. Узвышша № 6—1928 г.

груп. У 1925 г. ЦК РКП ухваліў пастанову па пытаньню аб палітыцы партыі ў галіне мастацкай літаратуры, у якой гаворыцца: „распазнаючы беспамылкова грамадзка-клясавы зьмест літаратурных плыняў, партыя ў цэлым ніяк ня можа сябе зьвязаць прыхільнасьцю да якога-небудзь напрамку ў галіне літаратурнай формы“, і далей: „гегемоніі пралетарскіх пісьменьнікаў яшчэ няма, партыя павінна дапамагчы гэтым пісьменьнікам стварыць сабе гістарычнае права на гэту гегемонію“.

Гэта лінія і зараз застаецца ў моцы, пераломленая, зразумела, праз прызму бягучага моманту, з улічэньнем таго, што пролетарскі кадр пісьменьнікаў узрос за 4 гады, з улічэньнем сучасных абставін абвостранай клясавай барацьбы, што знаходзіць свой адбітак і ў галіне мастацкай літаратуры.

Пагэтану мы абавязаны зараз асабліва пільна сачыць за клясавым зьместам нашай мастацкай літаратуры, даючы рашучы бой усяму чужому і ўсямерна дапамагаць пралетарскім пісьменьнікам у іх барацьбе за гістарычнае права на гегемонію.

У нашых умовах Беларусі, мне думаецца, гэта значыць усямерная дапамога з боку партыі БелАППу пры адначасова больш рашучых вымаганьнях да пролетарскіх пісьменьнікаў: вучыцца і вучыцца, працаваць і працаваць над сабой і даваць высока-мастацкае афармленьне пролетарскаму соцыяльнаму заказу“.

* * *

З аднаго боку, пад кіраўніцтвам КП(б)Б і пры ўвазе савецкай улады і савецкай грамадзкасьці, з другога боку, пры нападках і ігнараваньні з правага, мяшчанскага і нацыяналістычнага лягераў, Беларуская Асоцыяцыя Пролетарскіх Пісьменьнікаў праводзіць змаганьне за здараўленьне арганізацыі, за пролетарскую лінію ў творчасці, за ўздым творчай і грамадзкай актыўнасьці сваіх сяброў, які пачаўся яшчэ ад часоў лютаўскай конфэрэнцыі „Маладняка“ (1928 г.). У гэтым змаганьні Бел. Асоц. Пролет. Пісьменьнікаў мае вялікія станоўчыя вынікі,—але пра іх ніжэй.

Спынімся на тэй сваяасаблівай барацьбе супроць БелАПП'а, якая наглядася за апошні пэрыяд ад часу першага зьезду Бел. АПП'а. Гэтая барацьба вызначаецца ў трох кірунках. Папершае—ігнараваньне, падругое—зьянябыцьцё пры аглядах беларускай літаратуры, і нарэшце—патугі зьменшыць ролю БелАПП і яго значэньне.

Пленум праўленьня БелАПП адзначыў наступныя факты гэтай барацьбы:

У канцы 1928 году вышла з друку ў Беларускім Дзяржаўным Выдавецтве кніжка Л. Клейнборта „Молодая Белоруссия“, дзе акрамя агульнае меншавіцкае ўстаноўкі гэтае кнігі—пададзены хлусьлівыя, тэндэнцыйныя весткі аб нібыта канчатковым развале „Маладняка“—*чаго ніколі ня было*. Цэлы шэраг сфальшываных фактаў, тэндэнцыйнае выданьне за „Маладняк“ 1928 г. былых яго сяброў. Разгляд творчасьці асноўнае масы членаў „Маладняка“, а цяпер БелАПП—у кнізе адсутнічае. Рэч вядомая, каму было патрэбна такое паданьне і фальшаваньне фактаў¹⁾.

Таксама ў канцы 1928 г. вышаў з друку ў Дзяржаўным Выдавецтве Украіны альманах перакладаў з беларускае мовы „Нова Білорусь“. Выйсьцю ў сьвет гэткага выданьня, прысьвечанага яднаньню двух братніх пролетарскіх літаратур прыходзіцца радавацца. Але як заўсёды, у бочцы мёду,—лыжка дзёгцю. Гэткай лыжкай дзёгцю зьяўляецца ў „Новой Білорусі“ артыкул вядомага сваёй бяспрынцыпнасьцю „крытыка“ М. Байкова, які таксама займаецца фальшаваньнем фактаў, выдае за сучасных маладнякоўцаў былых сяброў „Маладняка“, пры поўным ігнараваньні сучаснага складу БелАПП (раней „Маладняка“).

Ігнараваньне і байкот творчасьці і вялічэзнай культурна-масавай працы БелАПП'а сустракаем у артыкуле Э. Жылуновіча пра беларускую пасьякастрычнікаўскую літаратуру ў першым томе „Літэратурной энцыклопедыі“.

Катэдра беларускае літаратуры БАН, якая павінна была-б падрыхтоўваць і дасылаць матар'ялы ў „Літэратурную энцыклопедыю“, праявіла нядбайнасьць у адносінах асьвятленьня сучаснага стану беларускай літаратуры і толькі ў апошні час, калі вышаў у сьвет першы том выданьня, выправіла сваю памылку.

І нарэшце яшчэ адзін вельмі яскравы факт. Да пяцігодзьдзя „Маладняка“ вышла з друку кніжка вядомага гісторыка беларускай літаратуры М. Гарэцкага „Маладняк за пяць год“. Аўтар імкнуўся больш-менш аб'ектыўна і праўдзіва высветліць перад чытачом гісторыю, творчасць і працу „Маладняка“. І кніжка сустракаецца вульгарным фэльетонам-пасквілем у „Літэратурным дадатку“ да газэты „Савецкая Беларусь“,—замест крытычнай ацэнкі выданьня, у якім аўтар першы паспрабаваў адбіць гісторыю аб'яднаньня.

Ня прыходзіцца гаварыць аб тым, што выданьні твораў членаў БелАПП абыходзяцца маўчанкай з боку часткі крытыкаў, якія

¹⁾ Як мы чулі, гэты пашаконца Л. Клейнборг узяўся пісаць гэткую-ж меншавіцкую працу аб „Маладой Украіне“. Спасьцерагаем ад гэткага „друга“ нашых т. т. ВУСПП'аўцаў.—Іл. Бар.

завуць сябе „марксыстамі“, у той час, як творы з дробна-буржуазным зместам сустракаюцца „об’ектыўнай“ крытыкай вельмі прыхільна...

Усё гэта больш і больш сьведчыць аб процэсах дыфэрэнцыяцыі сучаснай беларускай літаратуры, паглыбленай, клясавай барацьбе.

* * *

Організацыйны крызіс „Маладняка“ ў 1927 годзе знайшоў сабе адабражэньне ў тагочаснай творчасьці маладнякоўцаў. Асабліва гэта адчувалася ў маладой лірыцы, якая заняпала; замест глыбока-рэвалюцыйных, лірычных вершаў 1924, 25, 26 г. г. запаноўвае на старонках нашага друку т. зв. „беспрадметная лірыка“. Здавалася, што наша лірыка зайшла ў тупік, здавалася, што цяжка будзе знайсці сродкі, каб вывесці лірыку з творчага тупіка, надаць ёй сучасны змест, актуальны, грамадзкі змест, замест індывідуалістычных настрояў поэты, якія ўсё больш больш пранікалі ў творчасць, запаўнялі беларускі друк. Узорам гэтага пэрыяду лірыкі можа служыць любы верш з тых, якія пападаюцца ў рукі пры чытаньні тагочасных часопісаў:

— У сіня-зялёным прадоньні
Вясна пагубляла ключы,
О, вольныя птахі, о, вецер,
Пазычце мне крыльляў сваіх...

І гэтак далей аж да такіх радкоў:

Мне цесна, мне цесна на сьвеце,—
Наўкола імгла, туманы...
О, вольныя птахі, о, вецер,
Пазычце мне крыльляў сваіх...

Бязумоўна, што поэты не задумваліся над тым, ці ня лепш узяцца за творчую працу на зямлі, чымсьці лётаць разам з ветрам і птахамі ў паветры...

А знаходзіліся і такія „сыны эпохі“—поэты, якія сваім улюблёным вобразам бралі „чарку“ і пісалі такія радкі амаль у кожным з сваіх вершаў: „каб жыцьцё дарагое *дапіць*“. „Люблю я выпіць змрок *кілішкамі*, зарніц“, „*Як вып’ю й разаб’ю пустую чарку*“, „Над чаркай *выпітых* гадоў“, „*Шыпучы кубак сонечнай вясны*“, „*Кілішкі, бы каралі, зіхацяць*“ і г. д., і г. д.

На долю аднаўлёнага „Маладняка“, а затым Беларускай Асоцыяцыі Пролетарскіх Пісьменьнікаў прыпала роля барацьбіта за пролетарскую лірыку, прыпала роля барацьбіта з жываньнем у поэтаў богемшчыны, якая пад выглядам недвусэнсовых „чарак“

„кілішкаў“, „кубкаў“ пранікала ў друк, адбівала ў чытача ахвоту чытаць аднальковыя беспрадметныя вершы. Чытач быў у праве, калі пры сустрэчах з пісьменьнікамі казаў прыблізна так:—нічога не разумею ў вашых вершах. Чытай іх спачатку, чытай іх з канца—адно і тое... І чытач кідаў чытаць лірыку—патрабаваў мастацкае прозы, якая ў тых часы вырасла параўнальна высока.

Зрух у творчасьці сяброў БелАПП'а стаў прыкмяцацца ў пачатку 1928 г. За год мы маем станоўчыя вынікі. Літаратурная продукцыя набыла большай пролетарскай актуальнасьці, цяпер прыкметна выйсьцё лірыкі з крызісу 1927 г., пачатку 1928 г. Замест ранейшае беспрадметнасьці, індывідуалізму, поэты—сябры БелАПП'а паказваюць свой рост і сваё набліжэньне да пролетарскай лірыкі, лірыкі, якая адбівае настроі і задачы, пастаўленыя пролетарыятам у часы соцыялістычнага будаўніцтва. Поэта Трус, які на працягу амаль двух год маўчаў, цяпер дае высокамастацкую лірычную поэму да дзесяцігодзьдзя БССР „Дзесяты падмурак“, пранікнёную творчым запалам соцыялістычнага будаўніцтва ў Савецкай Беларусі:

Край легэнд, адвечных песень-казак,
Край поэм—бальзам жывых крыніц...
Край балот, тугі азёраў наскіх,
Край цішы і громаў-навальніц...
Край лясоў, мінулых дзён паўстаньня,
Край нізін, прастораў далніх шыр...
Край палёў... о, край, калі-ж ты станеш
Краем фабрык дымных і машын...

Поэта прасякнуты ідэяй індустрыі, яе магутнасьці. Ён у захапленні марыць у поэме:

Буду слухаць песьні Асінстрою,
Захаплюся музыкай турбін.

І ў той-жа час мінорна ліюцца гукі:

Праходзяць эпохі—
Змагаемся мы,
Дзесяты падмурак заклалі.
А Нёман гамоніць,
сярдзіта шуміць,
І коцяцца грозныя хвалі.

Бадзёра, прызыўна гучаць словы П. Труса да братоў Заходняй Беларусі:

— Арлы маладыя—
няволі сыны,
Узьнімайце халодныя крыльлі.
Хоць рукі закованы
ў сталь кайданы,—
А сілу рыхтуйце вы сіле.

І далей:

Пад сьцягам рашучасьці

К. П. Э. Б.

Услаўце-ж і вы перамогу.

Мы маем поўныя падставы гаварыць аб творчым росьце, аб набліжэньні да пролетарскай літаратуры і маладога поэты В. Маракова (поэмы „Адноўленая зямля“, „Муляр“) і І. Плаўніка і Я. Бобрыка і інш.

Расьце проза сяброў БелАПП'а. „Над абрываю“, „Вецер з усходу“ Я. Ліmanoўскага, нізка апошніх апавяданьняў В. Каваля, аповесьць Р. Мурашкі „У іхным доме“, роман „Сын“, „Андрэй Лятун“, „Апошні зьверыядавец“ аповесьць М. Лынькова, апавяданьні П. Галавача, апавяданьні М. Нікановіча, С. Хурсіка і інш. зьяўляюцца першымі вьступамі беларускай пролетарскай літаратуры. У сваіх творах пісьменьнікі глядзяць на сьвет вачмі пролетарыяту, уплываюць на чытача адпаведна з задачамі рабочае клясы ў умовах соцыялістычнага будаўніцтва ў БССР. Гэроіка грамадзянскай вайны ў творах Я. Ліmanoўскага, праблемы зямлябудаўніцтва, імкненьне вясковай жанчыны да сьвету ў В. Каваля, праблемы „нутраной эміграцыі“, быт фабрычнага гораду ў Р. Мурашкі, быт рабочых у беларускай прамысловасьці, на чыгунцы—у М. Лынькова, праблема калектывізацыі вёскі ў М. Нікановіча, барацьба рабочых з прыватнаўласніцкім капіталам у С. Хурсіка—усё гэта складае стройны комплекс сучаснай беларускай пролетарскай прозы, не падобнай па сваёй тэматыцы творах прозаікаў з „Узвышша“ з іх паглыбленым псыхолёгізмам, з гэраюмі кулацкімі сынкамі, якія прыехалі ў госьці да бацькоў.

І, ня глядзячы на тое, што крытыкі-формалістыя пад рознымі соўсамі ўбіваюць у галаву неспакушанага чытача, што „Узвышша“—гэта „інжынэры-конструктары“ беларускай літаратуры, мы з усёй адказнасьцю кажам, што першымі творцамі беларускай пролетарскай прозы зьяўляюцца маладыя пролетарскія пісьменьнікі—члены Беларускай Асоцыяцыі Пролетарскіх Пісьменьнікаў.

* * *

Беларуская Асоцыяцыя Пролетарскіх Пісьменьнікаў набыла ўжо аўтарытэт сярод савецкай грамадзкасьці. Штодня сакратарыят атрымоўвае запрашэньні ад рабочых клябаў, прадпрыемстваў, школ, вайсковых адзінак з просьбай наладзіць літаратурнае выступленьне альбо зрабіць даклад на літаратурную тэму. Грамадзка-масавая праца разгарнулася вельмі шырока. Аднэй Менскай філіяй БелАПП'а на працягу чатырох апошніх месяцаў праведзена звыш трыццаці

літаратурных вечароў. І тая зацікаўленасьць, з якою сустракаюцца пісьменьнікі ў клюбах, нардамох, на прадпрыемствах, сьведчыць аб патрэбнасьці „масавізму“ пролетарскай літаратурнай арганізацыі. Нездарма „Узвышша“ за апошні час прабуе аднавіць і сваю „масавую“ працу, хоць гэта супярэчыць яго камунікату... Аднак, ніколі нельга параўнаць масавай працы Бел. АПП‘а—масавай літаратурнай асоцыяцыі з шэрагам нацыянальных сэкцый, з філіямі ў большасьці акруг БССР, з „8—9 творчымі адзінкамі“ з „Узвышша“, адмежаванымі ад літаратурнага руху сьцягой „творчага мастацтва, якое ўбачаць вякі і народы“, „габінэтнага мастацтва“ групкі людзей...

* * *

Усе гэтыя дасягненьні Бел. Асоц. Пролетарскіх Пісьменьнікаў як у галіне творчай, так выхаваўчай і масавай сталіся магчымымі дзякуючы актыўнаму і канкрэтнаму змаганьню за пролетарскую літаратуру пад кіраўніцтвам і пры дапамозе КП(б)Б.

Адбываецца соцыялістычная перабудова Савецкай Беларусі. Паглыбляецца клясавае змаганьне на культурным фронце. Дыфэрэнцыяцыя становіцца ўсё больш і больш выразнай. У гэты час узьнікае БелАПП. Ён абвясчае, што час маладой беларускай пролетарскай літаратуры ступіць на шлях да гегемоніі пролетарскай літаратуры, змагацца пад яе сьцягам.

Усе труднасьці яшчэ наперадзе.

Патрэбна выразная пролетарская лінія, патрэбна ўпартая барацьба з усімі тымі, хто стаіць папярок дарогі. БелАПП абвясчае наступленьне, дзеля таго, каб у бліжэйшыя часы пайсьці ў атаку.

ТРЫ АРКУШЫ БЕССАРОМНАЕ ФАЛЬСІФІКАЦЫІ

Святкаваньне нашых савецкіх гадавін праходзіць звычайна пад знакам крытычнага агляду нашымі працоўнымі масамі пройдзенага за мінулы час шляху, пад знакам падліку і праверкі нашых дасягненьняў і нашых памылак.

Такі-ж характар мела і святкаваньне дзесяцігодзьдзя БССР, якое адбылося ў канцы сьнежня мінулага году. Вялікую ролю ў гэтай справе, бязумоўна, адыгрывае наш савецкі друк. Вось чаму той факт, што юбілейны нумар часопісу „Узвышша“, нумар шосты, гэтага, бязумоўна, лепшага нашага часопісу, крыху спазьніўся выхадам,—гэты факт, мы гэта зацьвярджаем з усёй рашучасьцю, на справе святкаваньня дзесятае гадавіны БССР адбіўся дужа дрэнна, пазбавіўшы нас магчымасьці абхапіць нават і некаторыя з найбольш выдатных нашых дасягненьняў.

У справе культурнага будаўніцтва нумар шосты „Узвышша“ сам па сабе зьяўляецца дасягненьнем, і дасягненьнем вельмі значным. Мы зусім упэўнены, што ў гісторыі беларускае літаратуры гэты нумар бязумоўна ўвойдзе. І што робіць гэты нумар асабліва каштоўным, мы-б казалі—зусім неацэнным, гэта „стэзаваны агляд“ Адама Бабарэкі („Беларуская літаратура да 10-е гадавіны БССР“) і надзвычайна сталы, грунтоўны, навуковы артыкул Фэлікса Купцэвіча „Аб моністычным разуменьні творчасьці Цішкі Гартнага“. Запомніце, чытач. Гэтыя два артыкулы, бязумоўна, зьяўляюцца найбольш выдатнымі дасягненьнямі найноўшага кругабегу гісторыі беларускае літаратуры, таго кругабегу, які Бабарэка называе „узвышэнскім кругабегам“, а Паўлюк Захаравіч Шукайла—„кругабегам росквітаізму“.

Паколькі, як відаць, сама назва гэтага кругабегу зьяўляецца спрэчнаю, мы ня будзем залішне затрымлівацца на высвятленьні і без таго агульна вядомых разуменьняў: „узвышэнства“ і „росквітаізм“, мы зазначым толькі тое, што ў аснове гэтых дзёвюх зьяў, бязумоўна, ёсьць шмат агульнага. Нездарма наладзіла „Узвышша“

такое сьціслае супрацоўніцтва з „прахвэсарам“ П. Э. Нізян-Ляхоўскім (гл. „Узвышэнскі праспэкт“, 1929 г., № 1, студзень).

Вернемся, аднак, да артыкулу Фэлікса Купцэвіча. Хай даруе нам чытач тое, што, гаворачы аб гэтым артыкуле, мы ніяк ня можам стрымаць тое пачуцьцё захапленьня, у якое прыводзіць нас аўтар, гэты выключна-гэніяльны дасьледчык літаратуры нашае сучаснасьці.

І сапраўды. Трэба было прайсьці 11 гадам вялізнае сацыяльнае рэвалюцыі, трэба было 10 год праіснаваць вольнае рэспубліцы беларускіх рабочых і сялян, трэба было прайсьці і гадам заўзятага змаганьня і гэроічнага будаўніцтва, каб гэты выключна-гэніяльны як па сваёй навуковай глыбіні, так і па сваёй агульна-даступнай прастаце артыкул мог, нарэшце, убачыць сьвет.

Калі на лютаўскай канфэрэнцыі „Маладняка“ тав. Прыбыткоўскі зацьвярджаў, што ягоны верш „Паскуднікам“ стварае эпоху, ён, бязумоўна, памыляўся. Стварыць эпоху суджана не „Паскуднікам“ Прыбыткоўскага, а артыкулу Фэлікса Купцэвіча „Аб моністычным разуменьні творчасьці Цішкі Гартнага“.

Ужо адна назва гэтага артыкулу ставіць яго побач з адным з выдатнейшых і найбольш ортодоксальных твораў марксысцкае філёзофіі—„Аб моністычным разуменьні гісторыі“ Г. Плеханава. Па кнізе Плеханава наша моладзь у вузах вывучала і вывучае дыялектычны матэрыялізм. Па артыкулу Купцэвіча „Аб моністычным разуменьні творчасьці Цішкі Гартнага“ наша моладзь у школах вывучае ды напэўна і наступныя пакаленьні будуць вывучаць марксысцкае літаратурнаўства.

Але хопіць агульных характарыстык. Мы баімося, каб нас не абвінавацілі ў захвальваньні Фэлікса Купцэвіча. А таму, крыху стрымаўшы сваё захапленьне, прарэйдзем да разгляду асноўных палажэньняў гэтага крытыка і тых прыёмаў, якімі ён карыстаецца дзеля таго, аб давесьці правільнасьць сваіх поглядаў.

Не падумаіце, што гэта—нацыянал-дэмакратызм

Канцэпцыя Фэлікса Купцэвіча вызначаецца надзвычайнай протасасьцю:

„Вялікая сваёй гістарычнай значнасьцю дзейнасьць нашаніўцаў ускалыхнула асноўныя пласты беларускага грамадства.

Дзейнасьць „Адраджэнцаў“ была настолькі пажытная, а ўплыў на грамадства настолькі вялікі, што нават паасобныя адзінкі з беларусаў, якія *выхаваны на чужаземнай культуры, пранікліся замілаваньнем да ідэі адраджэньня беларускага народу* (курсіў наш. А. Г.) і паводле сваіх сіл і здольнасьцяў дапамагалі яму. Най-

лепшым прыкладам пасьпяховасьці ўплыву і дзейнасьці нашаніўцаў можа служыць зьяўленьне ў беларускай літаратуры Цішкі Гартнага, які пачаў сваю літаратурную кар'еру, як расійскі пісьменьнік".

Такім чынам, перад намі малюнак надзвычайна прасты. Беларус, выгадаваны на чужаземнай культуры, Цішка Гартны пачаў сваю кар'еру расійскім пісьменьнікам, але пад уплывам „вялікай сваёй гістарычнай значнасьцю“ і „пажытнай“ дзейнасьці нашаніўцаў перайшоў у лягер „чыстакроўных“ беларусаў-нашаніўцаў і, такім чынам, зьявіўся ў беларускай літаратуры.

Канцэпцыя надзвычайна цікавая і каштоўная сваёй прастасьцю і навізнай. Асабліва важнае і каштоўнае тут тое палажэньне, што Цішка Гартны належыць да беларусаў, выхаваных на чужой культуры. У той-жа ж час, відавочна, гэтак званыя нашаніўцы выхаваны на беларускай культуры, бо інакш супроцьстаўленьне Цішкі Гартнага нашаніўцам ня мела-б сэнсу. Гэтая вынаходка, бязумоўна, будзе мець вялізарнае значэньне для будучых біографіў, скажам, братоў Антона і Івана Луцкевічаў, Уласава, Умястоўскага ды іншых і, мы ў гэтым пэўны, зробіць цэлы пераварот у гісторыі нашага адраджанізму.

Зрабіўшы для пачатку такую, бязумоўна, „вялікую сваёй гістарычнай значнасьцю“ вынаходку, Фэлікс Купцэвіч далей зусім слушна заўважае, што гэта быў той час, калі

„русіфікатарская палітыка царскае Расіі „з лёгкай рукі“ генэрала-вешальніка Мураўёва перайшла ў найвышэйшую сваю фазу і калі яна пачала даваць найбольш ганебныя вынікі,—калі яна стала праявы нацыянальнае сьвядомасьці народу рукамі „сыноў“ таго-ж народу“.

Такім „душыцелям“, трэба думаць, зрабіўся-б і Цішка Гартны, калі-б зноў-ж такі не памянёны ўплыў нашаніўцаў-адраджэнцаў. Гэта яны зратавалі Цішку Гартнага ад ганебнае ролі душицеля свайго ўласнага народу. Гэта яны зрабілі Гартнага будаўніком беларускае культуры. Гэта яны выцягнулі яго „з таго сацыяльнага асяродзьдзя, якое яго выгадала“.

„Аднак, перайшоўшы ў шэрагі беларускіх пісьменьнікаў, Цішка Гартны ня здолеў цалкам зьліцца з пануючымі ў колах нашаніўцаў настраямі“.

Для нас зараз-жа паўстае пытаньне: з якімі-ж гэта настраямі, пануючымі ў коле нашаніўцаў, ня здолеў Цішка Гартны „цалкам зьліцца“. Нам думаецца, што паколькі ў Купцэвіча гутарка ідзе аб *пануючых* настраях—дзвюх думак аб гэтым быць ня можа. У колах нашаніўцаў пануючымі настраямі былі, бязумоўна, настроі нацыянал-дэмакратычныя. І зьліцца з імі сапраўды Цішка Гартны ня здолеў. Што гэта менавіта так, што акурат у няздольнасьці зьліцца

з нацыянал-дэмакратычнымі настроямі ўнікае Фэлікс Купцэвіч Цішку Гартнага, гэта і сам наш крытык пацвярджае крыху далей:

„Як мы ўжо вышэй казалі, Цішка Гартны, увашоўшы ў беларускую літаратуру, стаў у баку ад асноўнае плыні нашаніўскае літаратуры. Гэта выявілася ў першую чаргу ў тэматыцы яго твораў, сярод якіх амаль зусім адсутнічалі матывы нацыянальнага парадку“ (ст. 110).

Вось чаму—

„Цішка Гартны на першых часах сваёй літаратурнай працы застаўся ў старане ад тых прасякнутых патосам змаганьня настрою нашаніўцаў, разьдзьмухваючы якія Якуб Колас папаў у турму, якраз у той момант, калі Цішка Гартны толькі ступіў свой першы літаратурны крок“ (ст. 108).

Якая гэніяльная канцэпцыя і гэта нічога, што жнойдуцца дзівакі, якія будуць лічыць яе канцэпцыяй выразна нацыянал-дэмакратычнай. Фэлікс Купцэвіч—не нацыянал-дэмакрат. Наадварот, ён спакушоны ў пытаньнях дыялектыкі марксыст-ортодокс. Мы-ж асабіста даводзіць памылковасьць поглядаў такіх „дзівакоў“ ня будзем, і, адклаўшы палітычную ацэнку ідэолёгічнае канцэпцыі Фэлікса Купцэвіча да канца нашага артыкулу, прыйдзем да непасрэднага агляду крытычнае творчасьці гэтага аўтара.

Як мы ўжо казалі, Фэлікс Купцэвіч зацвярджае, што Цішка Гартны, зрабіўшыся беларускім пісьменьнікам, ня здолеў цалкам зьліцца з настроямі нашаніўцаў, а таксама—

„Ня мог парваць з тым сацыяльным асяродзьдзем, якое яго выгадала, і песьняром якога ён заставаўся доўгі час сваёй літаратурнай чыннасьці“ (ст. 108).

Якое-ж гэта сацыяльнае асяродзьдзе? Слухайце:

„Сын капыльскіх мяшчан, выгаданы ва ўмовах мяшчанскага акружэньня, дзе панаваў культ працы дзеся працы (?!), культ недатыкальнасьці прыватнае ўласнасьці і дзе найвышэйшым учынкам было „схадзіць у Кіеў“, Цішка Гартны ня мог не перайсьці ўсіх ступеняў, уласьцівых гэтаму асяродзьдзю. Гэта яно абумовіла яго раннія гады, праведзеныя ў цяжкай працы местачковага пастуха, гэта яно выправіла яго „ў Кіеў“. гэта яно прышчэпіла яму псыхолёгію бязьмежнага індывідуалістага, гэта яно навучыла глядзець яго на чалавека працоўнага сваімі вачыма, бачачы ў ім толькі раба (Стыль!! А. Г.), гэта яно ўрэшце сфармулявала яго фэтышызаваны погляд на працу чалавека, які ім выяўлен у тым, што „чалавек, калі не працуе, ня можа быць праўдзівым чалавекам, як пэўны насьледнік будучага лепшага жыцьця“ (ст. 108).

Больш яскравае, больш дакладнае, больш гэніяльнае характэрыстыкі асобы Цішкі Гартнага, бязумоўна, зробіць немагчыма. Памры, Дзяніс, бо лепш не напішаш.

Блытаніна і схолястыка

Выбачайце, чытач! Хопіць! Сіл няма далей у тоне ветлівасьці і павагі, хаця-ж бы і гіронічнай, гаварыць аб найтандэтнейшай мяшчанскай фальсіфікацыі марксысцкага літаратуразнаўства, нават тады,

калі яна прыкрыта самым прэтэнцыйна-навуковым „ортодоксальным“ загалоўкам.

Кожнаму, хто больш-менш уважліва прачытае артыкул Купцэвіча, калі ён толькі не сляпы, стане зусім ясна, што ў гэтым артыкуле маецца зусім выразная тэндэнцыя ў што-бы ня стала, не малімонячыся і не разьбіраючыся ў сродках, дыскрэдытаваць Цішку Гартнага.

Навошта гэта патрэбна, якімі мэтамі кіраваўся аўтар, пішучы свой бессаромна хлусьлівы артыкул, якімі тэмамі кіраваўся рэдактар, зьмяшчаючы гэты артыкул на старонках свайго „выдатнага“ часопісу, да гэтага мы яшчэ вернемся крыху далей.

Пакуль што занатуюем толькі факт: На 25 старонках свайго артыкулу Купцэвіч ужывае ўсе захады, каб давесьці, што Цішка Гартны—мешчанін, што псыхолёгія Цішкі Гартнага—мяшчанская і што творчасьць яго адбівае цалкам псыхідэалёгію мяшчанства.

Мы ня будзем даводзіць недарэчнасьць такога звыш-прымітыўнага погляду на Цішку Гартнага, на яго творчасьць. Яна ясная для кожнага, хто хоць крыху знаёмы з жыцьцяпісам Цішкі Гартнага і з яго творчасьцю і хто возьме на сябе няўдзячную працу азнаёміцца з артыкулам Купцэвіча ў арыгінале.

Зазначым толькі, што дзеля таго, каб давесьці свае палажэньні. Фэлікс Купцэвіч змушаны ўжываць прыёмы, якія, калі наогул толькі можна назваць сумленнымі, дык толькі з вельмі і вельмі вялікай нацяжкаю.

Цішка Гартны пачаў свой самастойны жыцьцёвы шлях сьпяраша пастухом, а потым вандроўным гарбаром, у якасьці якога яму давялося вандраваць па вёсках і мястэчках, шукаючы працы то ў аднаго гаспадара, то ў другога. Гэгімі вандраваньнямі і вызначаецца тэматыка яго творчасьці, галоўнымі гэроямі якой зьяўляюцца: то местачковыя і вясковыя пралетары (батрак, гарбар, каваль, грабар), то сяляне, то мяшчане. І зусім зразумела, што, апісваючы побыт гэтых людзей, іх жыцьцё, Цішка Гартны паказвае нам іх такімі, якімі яны ёсьць, з усімі асаблівасьцямі іх псыхолёгіі, з усімі іх вярхімі, абумоўленымі іх быцьцём.

Фэлікс Купцэвіч даводзіць, што гэроі Цішкі Гартнага ў пераважнай сваёй большасьці (уключаючы і гарбароў і кавалёў і г. д.) нявытрыманьня пралетары, а, значыць, яны—мяшчане.

Што датычыць іх нявытрыманасьці, дык наўрад каб яна выклікала якія-небудзь сумненьні. Яна вынікае з умоў сацыяльна-эканамічнага парадку, з умоў іх быцьця. Але грунтуючыся на гэтай

нявытрыманасьці (а таксама і на цемры і на несьвядомасьці іх,—як гэта робіць Фэлікс Купцэвіч) рабіць выснову, што гэтыя гарбары ці кавалі, ці батракі—мяшчане,—гэта больш як упрашчэнства, гэта проста „левае дзяцінства“. Рабочы, нават калі ён і працуе на вёсцы або ў мястэчку ў умовах мяшчанскага атачэньня, нават калі ён цёмны і несьвядомы, нават калі ён паддаецца ўплыву гэтага атачэньня, ён—рабочы, ён—пралетар, але не мешчанін.

Гэта пытаньне зусім яснае. Але прыпусьцім нават, што ў сваёй творчасьці Цішка Гартны пачаў-бы апісваць ня гэтых людзей, а самых сапраўдных мяшчан. Ці давала-б гэта нам права трактаваць яго як мяшчанскага пісьменьніка? Прыпомнім, што галоўным гэроем у творчасьці Дунін-Марцінкевіча, як і цэлага шэрагу іншых нашых пісьменьнікаў да нашаніўскае пары, быў селянін. Але-ж нікому ня прыдзе ў галаву залічыць гэтага выразнага шляхціца да катэгорыі сялянскіх пісьменьнікаў! Другі прыклад—Максім Горкі, які пераважную частку свае ўвагі аддае апісаньню гандляроў і люмпэнаў, і якога мы лічым пралетарскім пісьменьнікам. Ды і сам Фэлікс Купцэвіч кажа, што:

„Пролетарскай літаратурай можа называцца толькі такая літаратура, якая ў незалежнасьці ад тэмы твору, праўдзівей кажучы, якая ў кожную тэму зможа ўкласьці пралетарскую ідэалёгію, якая пад кутом гледжаньня гэтае ідэалёгіі будзе трактаваць зьявішчы і рэчы, што сустракаюцца па ходу дзеі мастацкага твору“ (ст. 110), (стыль! Ну, чым не славуты Скалка? А. Г.).

І сапраўды, тут з Купцэвічам можна толькі згадзіцца. Пытаньне ня ў тым, *пра што* піша пісьменьнік, а ў тым, *як* ён адносіцца да таго, што апісвае. Гэтае палажэньне набывае асаблівае значэньне пры высьвятленьні пытаньня аб аўтагенных вобразах.

Сам Купцэвіч, спасылаючыся на Пасьпелава, фармулюе пытаньне так:

„Аўтагенным вобразам прынята называць „Всякий образ, имеющий в себе соответствие социально-психологического и изобразительного планов,—единство суб'екта и об'екта“.

Значыць для таго, каб давесьці, што вобраз Рыгора Нязвычнага ў творчасьці Цішкі Гартнага зьяўляецца вобразам аўтагенным, Фэліксу Купцэвічу трэба было-б давесьці, што ў гэтым вобразе ёсьць „соответствие социально-психологического и изобразительного планов“. Але заместа гэтага Фэлікс Купцэвіч даводзіць нам толькі тое, што між пэўнымі гэроямі Цішкі Гартнага існуе пэўнае падабенства, іншымі словамі, што ў тэматыцы гэтага пісьменьніка значнае месца займаюць пэўныя псыхалёгічныя тыпы.

І становішча нікольні не ратуюць параўнаньні цытат з раману, „Сокі цаліны“ з цытатамі з вершаванае лірыкі Цішкі Гартнага, бо гэтыя цытаты скрозь перадаюць нам ня словы, ня думкі, не пачуцьці аўтара, а словы, думкі і пачуцьці зноў-ж такі пэўных ягоных гэрояў.

Тут трэба заўважыць, што наогул увесь свой „досьлед“ Купцэвіч імкнецца пабудаваць па мэтадах, выпрацаваных літаратуразнаўчай школай Пераверзева, гэтага цікавейшага з сучасных літаратуразнаўцаў, на мэтадах, асабліва старанна разьвітых адным, з выдатнейшых пасьядоўцаў Пераверзева—Пасьпелавым у ягоным артыкуле „К методике историко-литературного исследования“, зьмешчаным у зборніку „Литературоведение“ (выданьне социологического разряда ГАХН).

Мы ня кажам ужо аб спрэчнасьці пераверзеўскіх тэорыяў, аб тым, што цэлы шэраг літаратуразнаўцаў-марксыстых лічыць гэтыя тэорыі эклектычнымі па сваёй сутнасьці (варта ўспомніць хаця-ж бы артыкулы: І. Пагодзіна „Можно ли назвать „эйдологизм“ Г. Пospelova научной критикой“ у часоп. „На Лит. Посту“ 1928 г., № 15—16, ст. 4—14, ці артыкул Л. Цімафеева „Новая книга по литературоведению“,—там-жа, № 18 за 1928 г. ст. 22—30), мы канстатуем толькі факт, што пры ўсёй спрэчнасьці прапанаваных Пасьпелавым мэтадаў гісторыка-літаратурнага досьледу, Фэлікс Купцэвіч яшчэ і спрасьціў да немагчымасьці пераверзеўска-паспелавэўскую сыстэму, не звярнуўшы як сьлед увагі на наступнае, надзвычайна важнае (адно з асноўных) палажэньне Пасьпелава.

„Задача исследователя—найти организующий центр композиции произведения и показать необходимость именно данного композиционного плана“ („Литературоведение“ ст. 94. Курсіў мой. А. Г.)

А між тым, гэта сваё палажэньне Пасьпелаў асабліва падкрэсьлівае, яно праходзіць праз увесь ягоны артыкул, так сказаць, лейтмотывам. Так, на ст. 84 яго артыкулу чытаем:

„Исследователю нужно понять необходимость сцепления образов и вообще и в каждом конкретном случае“.

А на ст. 86 гэтая-ж думка падкрэсьліваецца яшчэ раз, і зноў-ж такі даволі рашуча:

„При изучении стиля крупных произведений исследователь должен понимать взаимоотношения существующие между образами“.

Але акурат гэтага Фэлікс Купцэвіч ня робіць. Ня хоча, відаць, капіцца ў творчасьці Цішкі Гартнага. Ці можа лічыць гэта непатрэбным? Магчыма! Бо куды лягчэй „знайсці“ соцыялёгічны эквівалент аднаго якога-небудзь вобраза, і пры тым—„знайсці“ ня шукаўшы. Праўда, за гэтае апошняе вінаваціць аднаго Купцэвіча нельга: тут значная частка віны ляжыць цалкам на пераверзеўцах.

якія ў сваёй метадыцы пазабыліся... даць канкрэтныя ўказанні як знайсці ў творы сацыяльна-псіхалёгічны комплекс, які гэты твор арганізуе.

Гэтае слабое месца пераверзаўцаў ужо даўно заўважана іх рэцэнзэнтамі, і калі Фэлікс Купцэвіч яго не заўважыў,—дык гэта ня дзіва і не заўсёды-ж можна з першага-ж разу ўзяўшыся за „навуковую“ працу ўсё заўважыць, усё ўгледзець. У кожным разе такую памылку можна заўсёды чакаць ад чалавека, які, прачытаўшы ўпярышыню артыкул па метадыцы гісторыка-літаратурнага досьледу, ды яшчэ і прачытаўшы яго толькі з большага, адразу бярэцца разважаць аб творчасьці пісьменьніка з аплёмбам, вартым добрага дзясятку „прахвэсараў“ Нізян-Ляхоўскіх.

Мы кажам: „прачытаў з большага“, і на гэтым—настойваем, бо чым іншым акрамя гэтага можна растлумачыць тое, што ўся канцэпцыя Пераверзева-Пасьпелава ўспрыята Купцэвічам толькі „з большага“, толькі ўнекастрычных сваіх палажэньнях, у той-жа час як з аднаго боку—некастрычныя з асноўных метадычных указаньняў Пасьпелава ня ўспрыяты зусім, а з другога боку—некастрычныя сказы з Пасьпелаўскае крытычнае творчасьці перанесены цалкам амаль бяз зьмен у артыкул Купцэвіча, без чужаслова і толькі перакладзены на беларускую мову і прыстасаваны заместа, напр., такога Ганчарова—да Цішкі Гартнага.

Каб ня-быць галаслоўнымі—дамо найбольш выразны прыклад:

„соціялагічная тэрміналогія Ганчарова—просто поэтычская вольнасьць..

„Поэтычская вольнасьць неоспоримое право художника; следование действительности и терминологическая точность неоспоримая обязанность критика“.

Так канчае Пасьпелаў свой артыкул „О моністычным поніманні творчэства Ганчарова“. А вось канец артыкулу Купцэвіча „Аб моністычным разуменьні творчэства Цішкі Гартнага“.

„Гэтая сацыялэгічная блытаніна, трэба дапушчаць зьяўляецца поэтычнай вольнасьцю...

Поэтычная вольнасьць бяспрэчнае права пісьменьніка; тэрміналэгічная дакладнасьць, дасьледваньне сапраўднасьці (?), адлюстраванай у творы.—бяспрэчны абавязак крытыкі. З гэтай задачай у даным артыкуле, нам здаецца, мы справіліся(!)

Такім чынам, пачаўшы з правільнага зусім палажэньня, што клясавае належнасьць тае ці іншае літаратурнае зьявы вызначаецца ідэалэгіяй аўтара, яго адносінамі та таго, што ён апісвае, заблытаўшыся да рэшты ў тэорыі аўтагэнных вобразаў, Фэлікс Купцэвіч мімаволі даходзіць да адмаўленьня гэтага зусім правільнага палажэньня, да станаўленьня таго, што клясавае належнасьць таго ці іншага пісьменьніка вызначаецца яго пахаджэньнем і тэматыкаю яго творчэства.

Да рэчы аб цытатах. Каго толькі няма: і Пераверзеў, і Гегель, і Пасьпелаў, і Цішка Гартны. Але самае характэрнае, гэта—эпіграф, у якім дзвюма цытатамі як-бы злучаюцца ў адно Пыханаў і... Вячэслаў Палонскі, *alter ego*, падгалосак Варонскага, гэтага ўжо даўно дыплёмаванага вульгарызатара марксысцкага мастацтвазнаўства!
„Эх яблочко, да куда котишся!“

Такім чынам, высновы Фэлікса Купцэвіча нікольні не вынікаюць з яго довадаў. І тыя і іншыя існуюць як-бы незалежна ад аднаго. І гэта ўжо само па сабе паказвае, што гэтыя высновы не зьяўляюцца высновамі, што яны зьяўляюцца толькі загадзя намечанымі тэзісамі, якія аўтар артыкулу, быццам той сярэднявяковы схоляст, хацеў, але ня здолеў давесці.

Паміж Троцкім і рэзалюцыяй ЦК

І вось паўстае пытаньне: навошта-ж гэтая схолястыка? Навошта гэтае падбіраньне довадаў пад загадзя зарыхтаваны прысуд над пісьменьнікам? Нам здаецца, што адказ на гэтае пытаньне трэба шукаць не ў канцы артыкулу Фэлікса Купцэвіча, не ў ягоных „высновах“, а ў пачатку, там, дзе гэты аўтар дае асноўныя свае ўстапоўкі. Там, на ст. 110 чытаем:

„Яшчэ і цяпер канчаткова не разьвязана спрэчнае пытаньне аб мажлівасьці наогул пролетарскае літаратуры, як літаратуры пераходнага пэрыяду“.

Вось гэта, дык, сапраўды—„монізм“! Далей ісьці шляхам эклектыкі бадай што і немагчыма. Думка даволі простая: папершае—„канчаткова не разьвязана спрэчнае пытаньне“, а падругое—Цішка Гартны не пралетарскі пісьменьнік.

Можа, наконт апошняга ня варта было-б і спрачацца: ня гэткае ўжо важнае пытаньне, ці зьяўляецца Цішка Гартны пралетарскім пісьменьнікам ці не? Але цэнтр вагі тут, відаць, зусім ня ў Цішку Гартным, а ў нечым зусім іншым.

Сапраўды: прызнаймо Цішку Гартнага пралетарскім пісьменьнікам і—„спрэчнае“ пытаньне аб магчымасьці існаваньня пралетарскае літаратуры, як літаратуры пераходнае пары—ня было-б спрэчным, бо калі ёсьць пралетарскія пісьменьнікі,—ёсьць і пралетарская літаратура. А гэтага апошняга, акурат, ні Купцэвіч ні іншыя ідэолёгі „Узвышша“ прызнаць ня хочуць.

Няма чаго і гаварыць пра ўбогасьць такога мэтаду дыскусіі, пра недарэчнасьць, дзікасьць зьвядзеньня ўсяе пралетарскае літаратуры да аднае ці дзвюх асоб. На такі „мэтад“ здольны хіба толькі адны... „узвышэнцы“.

Нас цікавіць зусім іншае, нас цікавіць „соцыялэгічны эквівалент“ крытычнае творчасці Купцэвіча.

Мы ўжо гаварылі аб нацыянал-дэмакратычнай канцэпцыі Купцэвіча ў ацэнцы ім ролі Цішкі Гартнага ў літаратуры нашаніўскае пары. Зірнем цяпер, наколькі гэты дробна-буржуазны ўхіл знаходзіцца ў адпаведнасці з іншымі ўстаноўкамі Фэлікса Купцэвіча.

Пытаньне аб „магчымасці“ пралетарскае літаратуры Купцэвіч лічыць нявырашаным, спрэчным. Гэтае пытаньне, сапраўды, зьяўляецца спрэчным. Толькі не для нас. Бо партыя яно даўно ўжо вырашана. Возьмем рэзалюцыю ЦК РКП(б) „Пра палітыку партыі ў галіне мастацкае літаратуры“. У артыкуле другім гэтае рэзалюцыі чытаем:

„Часткаю гэтага масавага культурнага росту зьяўляецца рост новае літаратуры—пролетарскае і сялянскае ў першую чаргу, пачынаючы ад яе зародкавых, але ў той-жа час нябывала шырокіх паводле свайго абхвату форм (рабкоры, вяскоры, насыценгазэты і інш.) і канчаючы ідэалёгічна ўсвядомленай літаратурна-мастацкай прадукцыяй“.

Разам з тым у артыкуле шостым гэтае рэзалюцыі можна прачытаць наступнае:

„...Заваяваньне пазыцый у галіне мастацкае літаратуры гэтак сама рана ці позна павінна зрабіцца фактам“.

А ў артыкуле дзевятым ёсьць наступны сказ:

„Гэгэмоніі пролетарскіх пісьменьнікаў яшчэ няма, і партыя павінна дапамагчы гэтым пісьменьнікам зарабіць гістарычнае права на гэтую гэгэмонію“.

Як бачым, пытаньне аб магчымасці існаваньня пролетарскае літаратуры даўно вырашана. Для каго-ж гэта пытаньне зьяўляецца і дагэтуль яшчэ „спрэчным“ і „нявырашаным канчаткова“? Возьмем „Літаратуру і рэвалюцыю“ Троцкага і зірнем, што ён піша па гэтым пытаньні. А піша ён вось што:

„У адзанаку ад рэжыму рабаўласнікаў, фэўдалаў, буржуа—дыктатуру сваю пралетарыят уважае каротка-часоваю пераходнаю парою (курсіў аўтара. А. Г.). Ці можа пралетарыят за гэты час стварыць новую культуру? Сумненьні накіонт гэтага тым больш правазгодны, што гады сацыяльнае рэвалюцыі будуць гадамі лютага змаганьня клясаў, у якім руйнаваньне зойме больш месца, як новае будаўніцтва“.

А крыху далей, там-жа чытаем:

„...У эпоху дыктатуры аб стварэньні новае культуры, г. ё. аб будаўніцтве вялізарнага гістарычнага маштабу няма чаго і гаварыць“...

І яшчэ далей:

„...Пралетарскае культуры, ня толькі няма, але і ня будзе“.

Як відаць, Троцкі пачынае з сумненьня ў магчымасці існаваньня пралетарскае культуры, а канчае катэгарычным адмаўленьнем яе.

Мы ня ведаем, што з дзвюх: або Фэлікс Купцэвіч не дачытаў да канца „Літаратуры і рэвалюцыі“, або—проста ён блытаецца паміж рэзалюцыяй ЦК і... Троцкім.

„На Беларусі пралетарская літаратура ўжо зьяўляецца гэгэмонам“

Гэтае пытаньне „aut-aut“ (або-або) у значнай меры траціць сваё значэньне ў сувязі з тым, што артыкул свой Купцэвіч надрукаваў у часопісу „Узвышша“. Мы лічым, што гэты апошні факт зусім не выпадковы. Наўрад, каб у Савецкай Беларусі знайшоўся яшчэ адзін часопіс, у якім можна было-б друкаваць артыкулы, у якіх выражаецца сумнеьне ў магчымасьці існаваньня пралетарскае літаратуры, ды яшчэ безадмысловае заўвагі рэдакцыі. І сапраўды, зірнем на хвілінку, якую пазыцыю ў гэтым пытаньні займае рэдакцыя „Узвышша“.

Гаварыць што-небудзь канкрэтнае на тэму пра ўзвышаўскіх „Вісарыёнаў“ і „Вісарыёнчыкаў“ надзвычайна цяжка, бо галоўная іх адзнака—гэта здольнасьць вельмі многа гаварыць і, нарэшце, нічога не сказаць.

Так сказаць „бацькам узвышаўскіх крытыкаў“, іх пястуном, асновапаложнікам „узвышаўскае“ крытыкі зьяўляецца Адам Бабарэка, якога ў „узвышэнскіх“ колах называюць „беларускім Бялінскім“. Мы ня ведаем, чым заслужыў ён такую траскучую мянюшку, але ў № 5 „Узвышша“ за 1927 год кожны, хто цікавіцца асноўнымі палажэньнямі, з якіх выходзіць Бабарэка ў сваёй крытычнай дзейнасьці на ст. 144 можна прачытаць наступнае:

„Другі кругагег у жыцьці беларускае мастацкае літаратуры ўжо зьвязваецца з Кастрычнікаваю рэвалюцыяй і імкненьнем да стварэньня беларускай пралетарскай літаратуры. Вядома, што будзе і трэці кругагег, у якім жыцьцё беларускае літаратуры дасягне свайго найвысшага разьвіцьця, каб даць урэшце месца новаму кірунку беларускае літаратуры, як літаратуры ўжо сацыялістычнае грамады. Зараз беларускае прыгожае пісьменства ў сваіх найяскравейшых праявах знаходзіцца напярэдадні гэтага трэцяга кругагегу ў разьвіцьці беларускай мастацкай літаратуры“.

(А. Бабарэка. Аб разуменьні мастацкай творчасці і аб некаторых пытаньнях у вывучэньні беларускае літаратуры).

З першага погляду гэты тэзіс здаецца надзвычайна прыгожым, надзвычайна рэвалюцыйным, надзвычайна сур’ёзна-навуковым. Але варта толькі ўважліва ўчытацца ў яго, каб пераканацца, што ў аснове гэтага тэзісу ляжыць вышэйпаказанае намі троцкісцкае палажэньне, што паколькі дыктатура пралетарыяту пераходная пара,

патолькі стварэнне пралетарскае клясавае культуры, а значыць— і пралетарскае клясавае літаратуры немагчыма.

Троцкі пісаў, што:

„...У эпоху дыктатуры пра стварэнне новае культуры, г. ё. пра будаўніцтва вялічэзнага гістарычнага маштабу няма чаго і гаварыць; а тое, ні з чым мінулым не параўнае культурнае будаўніцтва, якое настане, калі міне патрэбнасць у жалезных абцугох дыктатуры, ня будзе ўжо мець клясавага характару“.

Вось з гэтых самых крыніц, з памылак Троцкага вырастае тое адмаўленьне магчымасці існавання пралетарскае літаратуры, якое ў працягу доўгага часу характарызавала пазыцыю ў гэтым пытанні Варонскага, Палонскага і г. д. А ўжо сьледам за апошнімі наш „беларускі Варонскі“ заяўляе, што другі кругабег у жыцці беларускае літаратуры характарызуецца толькі імкненнем да стварэння пралетарскае літаратуры, і што пасля яго наступіць трэці кругабег, кругабег бясклясавае соцыялістычнае літаратуры.

Мы ня лічым магчымым затрымлівацца на гэтым пытанні. Нам гэта не дазваляе зрабіць памер нашага артыкулу. Мы толькі канстатуем факт, што асацыяцыі пралетарскіх пісьменьнікаў савецкага саюзу ў гэтым пытанні займаюць вельмі выразную пазыцыю. Мы лічым, што між гэтымі двума кругабегамі будзе яшчэ адзін кругабег.—кругабег гэгэмоніі пралетарскае літаратуры. І мы лічым, што ў сучасную пару, якую Бабарэка называе „другім кругабегам“, мы маем ня толькі імкненне да стварэння пралетарскае літаратуры, але мы маем ужо і самую пролетарскую літаратуру, як пэўны, зусім рэальны факт. І мы лічым, што даўно ўжо час скончыць усялякія спрэчкі на гэтыя тэмы, асабліва пасля таго, як ЦК РКП(б) у рэзалюцыі „Пра палітыку партыі ў галіне мастацкае літаратуры“ даўно ўжо выказаўся на гэтую тэму.

Такім чынам мы бачым, што на справе наш „беларускі Бялінскі“ куды больш заслужваў-бы мянюшкі „беларускага Варонскага“. Мы кажам „заслужваў-бы“, бо між Бабарэкай і Варонскім ёсць і вялікая розніца. Варонскі па-першае—орыгінальны, па-другое — куды больш гнуткі, па трэцяе—лепш умее хаваць сваю дробна-буржуазную існасць. А Адам Бабарэка (хай выбачаць мне т. т. узвышаўцы і „узвышанствуючыя“), ня гледзячы на ўсю „віціватасць“, высокалунальнасць свайго стылю, ня гледзячы на ўсе свае старанні псеўданавуковай балбатнёй прыкрыць і замазаць рызыкаўныя мясьцінкі свайго артыкулу, усё-ж такі стаіць у гэтым сэнсе куды ніжэй за Варонскага.

Возьмем у № 6 „Узвышша“ за 1928 год апошні „шэдэўр“ крытычнае творчасьці Адама Бабарэкі, апублікаваны пад траскучай назваю „Беларуская Літаратура да 10-е гадавіны БССР“.

У гэтым артыкуле, як і ў іншых творах Бабарэкі, безумоўна, ня мала рэвалюцыйных сказаў, вонкавае рэвалюцыйнасьці. Не хапае толькі аднаго: хоць сколькі-небудзь сталага сур'ёзнага клясавага размежаваньня між тымі і іншымі літаратурнымі зьявамі, аб якіх ён піша. Праўда, артыкул мае падзагалолак: „стэзаваны агляд“, але гэта ні ў якой меры не зьмяняе самага факту: беларуская літаратура разглядаецца як нацыянальная літаратура, як нешта „суцэльнае“ і спробы Бабарэкі правесцьці ўнутры гэтае „адзінае“ нацыянальнае літаратуры нейкія клясавыя межы—да немагчымасьці ўбогія. Праўда, на ст. 101 чытаем:

„асноўнаю групаю, якая вызначыла пераважны характар пасьякастрычнікавае беларускае літаратуры, ёсьць тая сялянская моладзь, якая вышла з вёскі ў часе рэвалюцыі і якая свой лёс цалкам зьвязала з лёсам галоўнага гэроя нашай эпохі, гэта—пролетарыятам“.

Згадзіўшыся ў аснове з гэтым палажэньнем Адама Бабарэкі, паспрабуем расшыфраваць, каго адносіць ён да гэтае групы.

Тут—чарга кур'ёзаў.

Заўважым, папершае, што на ст. 98 Бабарэка гаворыць пра сучаснасьць, як пра „узвышэнскі кругабеґ“ гісторыі беларускае літаратуры. Прыпомнім, што на ст. 99 ён піша:

„Сучасная беларуская літаратура прадстаўляе сабою літаратурную культуру ў асноўным трох кірункаў: 1) Перакладніцкі і пераймальны (маладнякізм пралетарскае літаратуры), 2) творча-канструкцыйны (узвышэнства яе), 3) натураграфічны, як адна з адмен у першых дзвюх культурах“.

Такім чынам, Бабарэка гаворыць ужо ня проста аб „узвышэнстве“ а аб „узвышэнстве пралетарскае літаратуры“. Тут мы маем з аднаго боку, нібы-та—прызнаньне з боку Бабарэкі факта існаваньня пралетарскае літаратуры. З другога-ж боку мы маем зацвярджаньне, што ў гэтай пралетарскай літаратуры маецца дзеве асноўныя культуры: перакладніцка-пераймальны маладнякізм і творча-канструкцыйнае узвышэнства¹⁾. З трэцяга боку гэтыя два кірункі пралетарскае літаратуры Бабарэка лічыць асноўнымі кірункамі су-

¹⁾ Відавочна, Бабарэка залічае да пралетарскае літаратуры і творчасьці сяброў „Узвышша“,—узвышае апошняю да узроўню пралетарскае літаратуры. Магчыма, што ў частцы яе ён знаходзіць ня толькі „творча-канструкцыйнае узвышэнства“ але і „перакладніцка-пераймальны маладнякізм“. Аднак, мы пвўны (ды гэта і відаць з далейшага), што творчасьць сяброў БелАПП'у Бабарэка, прынамсі, не прыніжае да „творча-канструкцыйнага узвышэнства“. Дзякуй Бабарэку хоць і за гэта! Зьлітаваўся! Шчыра дзякуй! А. Г

часнае беларускае літаратуры, тым самым, відавочна, прызнаючы, як гэта ня дзіўна, пролетарскую літаратуру—гэгэмонам у беларускім літаратурным жыцці. Бо, паколькі яна зьяўляецца асноўнай плыньню, яна, бязумоўна, ня можа не домінаваць у нашай літаратуры.

Мала таго ў асноўным мы маем „літаратурную культуру трох кірункаў“, і ўсе гэтыя кірункі—пралетарскія. Магчыма, што і іншыя (не асноўныя) кірункі таксама—пралетарскія. Тады—непралетарскае беларускае літаратуры наогул няма. Магчыма! Ня будзем спрачацца!

Тое, што Бабарэка ўжо сказаў, зусім у дастатковай ступені спрэчнае. Ня варта думаць аб тым, што ён мог-бы сказаць, калі-б быў хоць крыку пасьялоўным, калі-б хоць крыху ўладаў здольнасьцю лёгчнага мысьленьня.

Пролетарская літаратура без пролетарскае ідэолёгіі

Констатаваўшы самы факт прызнаньня Бабарэкам наяўнасьці пролетарскай літаратуры, а таксама і панаваньня гэтае плыні ў беларускай літаратурнай сучаснасьці, паглядзім цяпер, што разумее ён пад тэрмінам „пролетарская літаратура“.

Як вядома, клясавая належнасьць літаратуры вызначаецца яе ідэолёгіяй. Паводле Бабарэкі на Беларусі асноўнай літаратурнай плыньню зьяўляецца пролетарская літаратура. Але якая-ж ідэолёгія пануе паводле Бабарэкі ў беларускай літаратуры. Слухайце:

„Сучасная літаратура найбольш характарна тым, што яна сабою прадстаўляе змаганьне дзвёх у асноўным ідэолёгічных сыстэм, як яно выяўляецца ў мастацкім усьведамленьні жыцця: *Найбольш поўна беларуская літаратура прадстаўляе практычны ідэалізм і спажывецкі унівэрсалізм апролетарызаванага мяшчанства з яго інтэлігенцыяй і романтычны матар’ялізм апролетарызаванага сялянства* (ст. 101) (Курсьў наш. А. Г.).

Вось бачыце як прыгожа! Усё ёсьць! І практычны ідэалізм, і спажывецкі унівэрсалізм і... романтычны матар’ялізм (?!) зусім няма (ці, магчыма, ёсьць, але не „ў асноўным“) дыялектычнага матар’ялізму, якім характарызуецца адзіная сапраўды пролетарская ідэолёгія. Ёсьць мяшчане і сяляне. Пролетарыята няма. І тым ня менш пролетарская літаратура—гэта асноўная плынь у беларускай літаратуры. Ці можна дагаварыцца да больш эклектычнае бязглузьдзіцы? Ня ведаем. Хай судзіць чытач.

Але-ж і сам Бабарэка, відаць, адчувае ўвесь фальш свайго становішча. І некалькімі радкамі ніжэй ён, не саромячыся, бярэ

назад сваё прызнаньне самага факта існаваньня беларускае пролетарскае літаратуры, пішучы:

„апроч гэтае групы (—сялянская моладзь А. Г.) значную ролю ў беларускай літаратуры гэтага дзесяцігодзьдзя адыгрывала тая група, што вышла з мяшчанства і ўзяла на сябе ролю рэпрэзэнтацыі пролетарыяту ў літаратуры. *Пролетарскай літаратуры*, з гэтага, канечна, ня вышла. Беларуска літаратура абагацілася толькі яшчэ на адзін экспэрымэнт, а менавіта на спробу мяшчанства, у асобе сваіх выхадцаў, сваёю творчасьцю падмяніць пролетарскую літаратуру.

Пролетарыят у вузкім разуменьні гэтага слова яшчэ не сказаў свайго слова ў беларускай літаратуры... сучасная літаратура ў гэтых адносінах толькі падрыхтаваньне шляху для прыходу пролетарскае літаратуры ня толькі па сваёй імкнёнасьці, але і па сваёй істоце“. (Курсіў наш. А. Г.).

Дык вось яно ў чым справа. Лёгіка ў Бабарэкі сапраўды цікавая: пачаў з таго, што пролетарская літаратура ў нас—асноўная плынь, потым—сьцьвердзіў, што пролетарскае ідэолёгіі ў нашай літаратуры няма; нарэшце—заяўляе, што і пролетарскае літаратуры ў нас няма. Рэпрэзэнтацыю пролетарыяту ў нашай літаратуры ўзялі на сябе мяшчане.

Хто такія гэтыя мяшчане? Праўда, асноўнай плыню ў беларускай літаратуры Бабарэка лічыць узвышаўскую плынь, праўда, яе Бабарэка залічае таксама ў пролетарскую літаратуру (прыпомнім: „творча-канструкцыйнае узвышэнства пролетарскае літаратуры“). Дык можа гэтымі мяшчанамі, якія ўзялі на сябе рэпрэзэнтацыі пролетарыяту ў нашай літаратуры, зьяўляюцца узвышаўцы? Мы думаем, што гэта—больш як магчыма. Але, бязумоўна, не сваіх сяброў па згуртаваньню меў на ўвазе Бабарэка ў даным выпадку.

Хто-ж такія гэтыя мяшчане? Паводле Кундзіша—Андрэй Александровіч. Паводле Купцэвіча—Цішка Гартны. А цяпер паводле Бабарэкі, дык нават можа, БелАПП у цэлым? Магчыма! Калі адсутнічае лёгіка, калі думкі ў чалавека няцьвёрдыя і нясталыя. Калі ў чалавека—„сем пятніц на тыдзень“ ды калі, наогул, ня відаць, чым ён думае: галавою ці жыватом, тады такі чалавек можа дагаварыцца да чаго хочаце.

Шляхам эклектыкі і навуковае няпісьменнасьці

Але, калі-б мы падумалі, што гэтымі супярэчнасьцямі канчаецца ўся эклектычнасьць устаноў Адама Бабарэкі,—мы-б жорстка памыліліся. З апошняе пададзенае цытаты мы бачым, што Бабарэка зацьвярджае, што сучасная літаратура—толькі „падрыхтаваньне шляху дзеля прыходу пролетарскае літаратуры“, а на старонцы 94 чытаем:

„у зьвязку з гэтым моцна пачынае ўздымацца голас пра літаратурную школу соцыялістычнае культуры беларускае літаратуры (узвышэнскія чэцьвяргі). Гэта тое-

да чаго беларуская літаратура падышла ў выніку свае творчае практыкі, як да канечна патрэбнага. Без літаратурнае школы соцыялістычнае культуры разьвіцьцё беларускае літаратуры далей ня можа мысьліцца“.

Такім чынам атрымліваецца, хаця нехаця, такая канцэпцыя: соцыялістычная культура—безклясавая культура. Наша сучасная літаратура гэта—падрыхтаваньне шляху дзеля прыходу пролетарскае, значыць—клясавае літаратуры. А мы, у выніку нашае творчае практыкі падышлі, як да канечна патрэбнага, да літаратурнае школы соцыялістычнае, г. зн. безклясавае культуры. Адсюль, зразумела, калі ўладаць крышачкай лёгікі і калі шчыра дагаварваць да канца трэба было-б дагаварыцца да лёзунгу: „Прэч клясавую літаратуру,—няхай жыве безклясавая літаратура“. Бабарэка, праўда, чамусьці гэтага ня робіць. Лічыць мабыць гэта не зусім ёмкім, не зусім сваечасовым. Але гэта не зьмяняе існасьці справы.

Дзе-ж Бабарэка больш шчыры? Там, дзе гаворыць, што наша літаратура—падрыхтоўка шляху да прыходу пролетарскае літаратуры, ці там, дзе ён гаворыць, што канечне патрэбна соцыялістычная, безклясавая літаратура? Нам здаецца, што калі прыняць пад увагу поўную ўзаемную адпаведнасьць самае першае і самае апошняе з вышэйпрыведзеных намі цытат з Бабарэкаўскае творчасьці—дзвух думак наконт гэтага быць ня можа.

Аб тым-жа сьведчыць і вышэй прыведзеная намі цытата з артыкулу Купцэвіча, дзе гэты „беларускі Бялінскі № 2“ сумняваецца ў магчымасьці існаваньня пролетарскае літаратуры. Аб гэтым-жа сьведчыць і ўся тактычная лінія часопісу „Узвышша“, якая выглядае з артыкулаў Купцэвіча пра Цішку Гартнага, Кундзіша—пра Гартнага і Александровіча, Юрыя Бярозкі—пра Жылку, і якая даволі выразна выступае і ў непасрэднай літаратурнай творчасьці шэрагу сяброў „Узвышша“.

Аб „прызнаньні“ пролетарскае літаратуры вуснамі Бабарэкі—гэта толькі новы тактычны прыём і, часткова, рэкламная шыльда (гл. „узвышэнскі праспэкт“), і нічога болей.

Довадам гэтаму зьяўляецца і такі паважны факт, як сыстэматычнае замазваньне клясавае лініі ў мастацтвазнаўстве і гісторыі літаратуры, якое мае месца на ст. часопісу „Узвышша“. Мы маем на ўвазе шэраг артыкулаў Бабарэкі, Антона Адамовіча, артыкул Бярозкі пра творчасць Жылкі, ды і цэлы шэраг прац іншых аўтараў. Для прыкладу дамо яшчэ некалькі мясьцін з творчасьці Бабарэкі, гэтага галоўнейшага ідэолёга „Узвышша“.

У пачатку трэцяга разьдзелу свайго артыкулу ў „Узвышшы“ за 1927 год, № 5, ст. 132 Бабарэка нібы-та адмяжоўваецца ад лёзунгу

„чыстага мастацтва“ ці „мастацтва для мастацтва“, і тут надзвычайна характэрна, што ён зусім ня цікавіцца ані сацыяльным пахаджэннем гэтага лёзунгу, ані таю роляю, якую адыгрывае гэты лёзунг у клясамым змаганні на фронце мастацтва. Больш таго—ён змазвае гэтую ролю, пішучы:

„Я з свайго боку дадам, што такія мастакі падобны дзецям, якія забяўляюцца рознымі цацкамі“.

Мастацтва—гэта сродак клясавае барацьбы. У руках пролетарыяту—гэта зброя, накіраваная супроць буржуазіі. Лёзунг „мастацтва для мастацтва“ ў нашых варунках—гэта адмаўленьне ад карыстання данай зброю. Значыць—гэта мэтад раскладання шэрагаў байцоў за сацыялізм на фронце мастацтва, мэтад аслаблення пролетарыяту. Значыць—гэта зноў-ж такі зброя, але зброя ў руках буржуазіі, накіраваная супроць пролетарыяту.

У аснове сваёй лёзунг „мастацтва для мастацтва“ грунтуецца на адмаўленьні сучаснасці і вядзе да адцягнення ўвагі мас ад клясавага змагання. Значыць, зноў-такі, гэты лёзунг,—зброя ў руках нашых ворагаў, зброя накіраваная супроць пролетарыяту.

А Адам Бабарэка называе гэтую зброю „цацкаю“, а тых, хто карыстаецца ёю, лічыць падобнымі да дзяцей.

Добрыя „цацкі“!

Добрыя „дзеткі“!

Калі-б Бабарэка быў-бы хоць сколькі-небудзь паслядоўны і крытычна адносіўся да сваіх уласных „крытычных“ тэорый, ён павінен быў-бы і генэрала Краснова, і Дзянікіна і зялёнадубаўцаў разам з Булак-Балаховічам таксама лічыць дзяцьмі, а тыя набоі, з якіх белапанскія гарматы грамлі Менск у часе грамадзянскае вайны называць „цацкамі“...

Гэтыя памылкі Бабарэкі не выпадковыя. У яго наглядаецца яшчэ цэлы шэраг вельмі цікавых палажэнняў. Так, напр., на першы плян усюды ім высоўваюцца пытанні формы. На гэтай-жа ст. 132 чытаем:

„Але вось разгледжаны верш „Песняру“ мае такія ўласцівасці, якія даюць аснову для суджэння аб Максіму Багдановічу, як паэце, для якога ёсць нешта большае, чым „мастацтва для мастацтва“. Такім фактарам зьяўляецца сама форма вершу, менавіта форма адозвы“.

Такім чынам нават там, дзе справа ідзе пра змест твору, нават там Бабарэка на першы плян высоўвае моманты фармальныя. А між тым мы ведаем, што форму адозвы мелі часам вершы нават... Ігара Севераніна.

У разважаньнях Бабарэкі не-не, ды і прагляне самы што ні на ёсьць мяшчанскі эстэтызм, нешта зусім у стылю Жылкі:

„гэта проста непасрэднае выражэньне накіпеўшага і набалеўшага ў душы чытача, проста чалавека, не спакушомага яшчэ „культураю“ чалавека, што мае здаровы густ да прыгожага, вялічавага і наогул да ўсяго таго, што называецца мастацкім („Узвышша“ 1927 г., № 5, стар. 135).

Самае лепшае тут—гэта—„наогул“—у апошнім радку. „Прыгожае, вялічавае і наогул тое, што называецца мастацкім“...

На ст. 143 чытаем:

„Патрэбны дакладныя адзначэньні ўсіх літаратурных плыняў, што мелі месца на Беларусі, а дзеля гэтага неабходна стварэньне адпаведных і разуменьняў, адкінуўшы тыя з запазычаных тэрмінаў, якія не адпавядаюць сапраўднасьці і фактычна змазваюць гісторыю беларускае літаратуры ды абніжаюць яе каштоўнасьць і значэньне як аднаго з чыннікаў адраджэньня Беларусі, а ў сучасны момант і чынніка соцыялістычнага будаўніцтва“.

Мы вельмі ўдзячны Бабарэку за гэтае „і“. Кінуў, як той казаў, сабаку костку. Гэтае „і“ дужа літасьцівае, але тым ня менш для нас літаратура ў першую чаргу—чыньнік соцыялістычнага будаўніцтва, чыннік клясавае барацьбы. І нам застаецца толькі канстатаваць факт, што для Бабарэкі літаратура ў першую чаргу—чыньнік адраджэньня Беларусі. А, значыць, гэтае самае адраджэньне з пункту погляду Бабарэкі—факт, каштоўны сам па сабе.

І тут зноў мы ня можам згадзіцца з Бабарэкам. Бо для нас пытаньне пра „адраджэньне“ Беларусі само па сабе не існуе. Для нас існуе пытаньне будаўніцтва Беларускае культуры, нацыянальнае па форме і пралетарскае па сваім зьмесьце. А гэта апошняе для нас—гэта пэўная форма пытаньня аб пераводзе чатырохмільённае масы беларускага сялянства на рэйкі пролетарскае ідэалёгіі. Значыць—гэта для нас пытаньне культурнае рэвалюцыі. Значыць, гэта для нас частка пытаньня будаўніцтва сацыялізму.

Што хаваецца часам пад пролетарскімі шыльдамі

Соцыялёгічны эквівалент Бабарэкаўскае крытычнае творчасьці такім чынам для нас зусім ясны.

У нашым артыкуле „Ці ёсьць у нас нэобуржуазная літаратура“ („Маладняк“, 1928 г., № 9) мы пісалі:

„Лінія, якую праводзіць у галіне крытыкі рэдакцыя „Узвышша“, зусім ясная. Яна складаецца ў першую чаргу з адмаўленьня факту існаваньня пролетарскае літаратуры, з адмаўленьня магчымасьці яе існаваньня, з затушоўваньня ідэалёгічных момантаў у літаратуры, з адначасовым высоўваньнем на першы плян момантаў фармальна-мастацкіх, з затушоўваньня соцыяльнае шкоднасьці варажых нам літаратурных тэорый, з замазваньня эстэтычнымі словазьяржэньнямі значэньня літа-

ратуры, як фактара клясавае барацьбы, з прызнання беларускага нацыянальнага адраджэння фактарам каштоўным самым па сабе. І, як мэтад для правядзення гэтае лініі, мы маем: цкаванне выдатнейшых нашых пролетарскіх пісьменьнікаў і абарону выяўных прадстаўнікоў неабуржуазнае літаратуры. Лінія—зусім ясная і сацыялёгічны эквівалент яе таксама ясны“.

З яшчэ большай упэўненасьцю зацьвярджаем мы ўсё гэта і зараз.

А з прычыны новага „узвышэнскага“ тактычнага прыёмчыку, няшчырага прызнання магчымасьці існавання пролетарскае літаратуры, і залічэння з рэкламнымі мэтамі ў гэтую апошнюю свае ўласнае „узвышэнскае“ творчасьці, мы можам сказаць і Бабарэку, і Фэліксу Купцэвічу, і „Узвышшу“ ў цэлым:

— Хоть ты и в новой коже, но сердце у тебя все то же!

— Ваша апошняе выступленьне, гэтыя два артыкулы Фэлікса Купцэвіча і Адама Бабарэкі ў № 6 часопісу „Узвышша“ за 1928 год мы ня можам не разглядаць як новы довад далейшага вашага аддаленьня ад пролетарскае, клясавае лініі ў літаратуры. А расцэніваць гэтыя творы мы можам толькі як:

— *Тры аркушы бессаромнае фальсіфікацыі марксысцкага літаратурнагаўства.*

— Гэтак, бязумоўна, зразумеюць вашу вылазку беларускія працоўныя масы, якія ўжо вырасьлі політычна ў дастатковай ступені, каб мець магчымасьць беспамылкова адзначаць сваё ад выразна чужога.

Я. МАЗУРКЕВІЧ

ЛІТАРАТУРНЫ РУХ НА ВІЦЕБШЧЫНЕ

I

Чорная рэакцыя 90-ых гадоў мінулага сталецьця канчаткова зьнішчыла на Віцебшчыне той нязначны ўплыў, які застаўся тут сярод дробнай шляхты і часткова сялянства ад літаратурных традыцый Я. Баршчэўскага і беларускага гуртка Вярыгі-Дарэўскага.

„Беларуская“ літаратура гэтага часу ў Віцебску складаецца з творчасці вядомага „белоруса“ Пшчолкі, які піша пасквільныя творы на беларускага селяніна, яго быт і на „жыда“.

Першая расійская рэвалюцыя 1905 г. ўскалыхнула і Віцебшчыну, даўшы з абшараў гэтай часткі Ўсходняй Беларусі поэту Я. Журбу (Ів. Івашыя). Я. Журба ў сваёй творчасці скарыстоўвае лексыку Віцебшчыны, дае зарысоўкі яе прыроды ў сваіх вершах.

Вунь за жытнім полем,
Ля гары лясістай,
Заблішчэла рэчка
Стужкаю срабрыстай.
Рэчка хутка коціць
Ўдаль шумлівы хвалі.
Вунь куточак родны
У блакітнай далі.

Так малое Я. Журба свой родны край—Віцебшчыну (Я. Журба. „Заранкі“. Вершы, стар. 28). У яго творчасці часта сустракаюцца словы і цэлыя сказы, якія сьведчаць аб іх паходжэнні з Віцебшчыны, як, напрыклад: „блузьнілі“ („Заранкі“, стар. 51), „зіпайлы“ (50) „скігліць“ (50) „гурмай“ (75) „дзяцёнак“ і інш.

Аднак аж да Кастрычнікавай рэвалюцыі ў Віцебску ня друкуюцца беларускія мастацкія творы, і толькі нязначная жменька беларусаў не паддаецца русыфікацыі.

Мясцовая літаратура на расійскай мове не адбівае ні прыроды, ні быту Віцебшчыны. Гэта відаць з твораў поэты—адваката Г. А. Тэодоровіча, які выдаў два зборнікі сваіх вершаў (Стихотворения

Г. А. Теодоровіча. Витебск. 1898 г.) і супрацоўнічаў у мясцовай прэсе. Теодоровіч не дакранаецца жыцця мясцовага краю, а бярэ агульныя тэмы асабістага і грамадзкага жыцця. Апрача Теодоровіча, піша басьні М. В. Анцаў з тою-ж тэматыкай, Як. Окунев, М. Розенкноп і другія. Усе яны групуюцца наўкол Теодоровіча і складаюць як-бы літаратурную арганізацыю. Віцебшчынай яны цікавяцца і прабуюць нават адбіць гэта ў сваіх працах, але гэтыя спробы не даюць станоўчых вынікаў.

Так, М. В. Анцаў зьбірае і гарманізуе віцебскія беларускія народныя сьпевы, якіх ніхто ў той час ня ўзяўся надрукаваць. Як. Окунев піша апавяданьне „Край“ („Волна“, зборнік № 1, С.-Пetersбург, 1911 г.), у якім жадае паказаць вёску Віцебшчыны, але вёска, яе быт, тыпы і падзеі, ня глядзячы на агульную рэвалюцыйную ўстаноўку, выходзяць „надушненымі“ і тэатральнымі, бо аўтар ня ведаў вёскі, жыццё якой ён малюе ў самы востры момант уціску капітала, у час яе пролетарызацыі. М. Розенкноп больш удала адбівае перажываньні віцебскіх яўрэяў у час пагромаў у сваёй псыхолёгічнай драме „Слухі“ (там-жа), даючы характэрную яўрэйска-беларускую мову нашых рынкаў—хоць і пісана драма парасійску.

Адносіны да „белоруссов“ і беларускасьці на Віцебшчыне ў гэты час адмоўныя, нават сярод рэвалюцыйна настроеных колаў расійскай інтэлігенцыі. Літаратурных мастацкіх твораў на беларускай мове няма, яны ня друкуюцца.

Бібліяграфія

1. Стихотворения Г. А. Теодоровича. Витебск. 1898 г.
2. М. В. Анцев. Двадцать басен. Витебск. 1910 г.
3. Русак. Наброски. Витебск. 1898 г.
4. Г. А. Теодорович. М. В. Ломоносов. Витебск. 1911 г.
5. А. Р. Пщелко. Белорусские рассказы. Витебск.
6. Яго-ж—Очерки из жизни белорусской деревни. Витебск. 1899 г.
7. Яго-ж—Микитавы хаўтуры. Витебск. 1901 г.
8. „Волна“—зборнік № 1, СПб. 1911 г.
9. „Лучи“—юношеский альманах. Витебск. 1912 г.
10. „Придвинский край“. Еженедельный журнал, 1912 г.
11. „Витебский край“. Еженедельный орган независимой мысли. 1916 г.

II

Кастрычнікавая рэвалюцыя, разьвязаўшы соцыяльнае пытаньне на Віцебшчыне, дала магутны штуршок нацыянальнаму адраджэньню і паставіла гэтае пытаньне ў парадак дня перад савецкай грамадзкасьцю на Віцебшчыне. Ва ўмовах франтовай барацьбы краіна не

магла аддаваць многа ўвагі мастацкай літаратурнай творчасці, але ўсё-ж і ў Віцебску тым ці іншым шляхам выдаюцца часопісі, нават з мастацкім разьдзелам. Праўда, і цяпер, як і да рэвалюцыі, пішуць парасійску, але часцей зьмест набліжаецца да Віцебскага беларуса. Адмоўныя адносіны да „белоруссов“ і беларускасьці зьмяняюцца ў мясцовай літаратуры часам нейкай нерашучасьці і неўсвядомленасьці, баязьніна загаварыць на „мужыцкай мове“, і па традыцыі аб беларусах пішуць парасійску. Пакуль што пішуць на расійскай мове і беларусы. У № 4 „Работника просвещения и искусств“ за 1922 год сустракаецца артыкул Д. М. Васілеўскага „Отзвуки музыки Н. А. Некрасова в новейшей белорусской литературе“. У гэтым артыкуле аўтар прыводзіць факты ўплыву творчасці Некрасова на беларускіх пісьменьнікаў і разам з тым сьцісла знаёміць чытача з беларускай літаратурай. Напамінаючы аб творах Некрасова пра беларусаў і аб адносінах беларусаў да ідэалаў Некрасова, Васілеўскі падкрэсьлівае ўплыў творчасці апошняга на Фр. Багушэвіча, Я. Коласа, Я. Купалу, Ц. Гартнага, А. Гаруна і Цётку. Ён праводзіць аналёгію паміж беларускімі творамі „Ня цурайся“, „Дурны мужык, як варона“ Багушэвіча, „Мы ходзім, спатыкаемся“ Коласа, „Землякам“, „Э песень беларускага мужыка“, „Мая вера“ Я. Купалы, „Жабрачка“ Гаруна, „Скрыпка беларуская“ і „Вера беларуса“—і творами Некрасова „Колыбельная песня“, „Песня Ерёмушке“, „Ночь“, „Успели мы все насладиться“, „Молитва“ і іншымі. У гэтым артыкуле адчуваецца жывая струна рэвалюцыйнай справы—адбудаваньня беларускай культуры. Але творы, якія імкнуцца адбіць сучаснасьць і асаблівасьці Віцебшчыны, пішуцца больш на расійскай мове, як гэта відаць з нарысу „Деревенские коммунисты“ Р. Л—к („Вестник Витгубкома Р. К. П.“ № 7-8—1920 г.). Больш вартнае ў гэтых часопісах зьяўляецца перадрукам з цэнтральных, а мясцовая творчасць хварэе пэсымізмам, асабліва вершы, і ад іх аддае цывільлю беспрадметнай лірыкі. Яны не адбіваюць мясцовага жыцьця Віцебшчыны, і, ня глядзячы на вялікі лік часопісяў, выданых у Віцебску за час з 1917 да 1924 году, каштоўнай мастацкай літаратуры надзвычайна мала, а некаторыя часопісі маюць далёка не рэвалюцыйны зьмест. („Парус“).

Б і б л і о г р а ф і я

1. „Работник просвещения и искусств“. 2-х месячны журнал Витгубпроса—1922 г.
2. „Револуцыя и школа“. Двухнедельник. Орган Исполкома Советов ученических депутатов—Витебской губернии. 1919 г.

3. „Парус“ — літаратурна-худож. и крытыко-публіцыст. студэнцескі журнал. 1918 г.
4. „К оружыю!“ Изд. Витгубвоенкомата. 1919 г.
5. „Витебский листок“. 1918 г.
6. „Вестник Витгубкома“. 1920 г.
7. „Факел“. Орган Сенненского Уисполкома. 1921 г.
8. „Наша школа“. Орган Витгуботдела Наробраза. 1923 г.
9. „Работник просвещения“. Еженедельный бюллетень Витгуботдела Союза Рабпрос. 1921 г.

III

У 1924 г. адбылося далучэнне Віцебшчыны да Беларусі. Разам з шырокім разьвіццём і пашырэннем беларускай культуры сярод грамадзкіх колаў, разам з вывучэннем беларускай гісторыі і літаратуры—зьяўляецца і мясцовая беларуская мастацкая літаратура, якая імкнецца ў нацыянальныя формы ўліць пролетарскі змест. У Віцебску ў гэты час працуюць М. Зарэцкі, апавяданні якога друкуюцца ў газ. „Савецкая Беларусь“ і Д. М. Васілеўскі, які засноўвае сярод настаўніцтва групу па вывучэнню Беларусі і мясцовага краю.

18 лістапада 1924 году засноўваецца Віцебская філія „Маладняка“ пры ўдзеле А. Дудара і А. Сянькевіча, і шырока разгортвае сваю дзейнасць поруч з аформіўшым сваё існаванне Віцебскім таварыствам Краязнаўства. Наладжаюцца вечары і выступленні, арганізуюцца гурткі па вывучэнню беларускай літаратуры і скоро сваю дзейнасць філія пераносіць на акругу. Гэтая праца прыцягвае ў шэрагі філіі ўсіх, хто цікавіцца беларускай культурай і стварае шырокі рух сярод вучнёўскай моладзі і настаўніцтва. Філія яднае вялікі лік сяброў, афармляе арганізацыйную працу, праводзіць вучобу.

Утвараюцца дзве сэкцыі—літаратурная і мастацкая, і пачынаецца паступовае заваяванне літаратурнай і выяўленчай тэхнікі мастацкай творчасці. Першыя гады працы ствараюць у філіі творчую групу, якая пачынае друкаваць свае творы-спробы ў газетах і часопісах цэнтру і выдаваць кніжкі на месцы. Энэргічны маладняковец—краязнаўца М. І. Каспяровіч выдае за гэты час дзве свае працы: „Беларуская архітэктура“ і „Беларуска-расійскі слоўнічак“, перакладае з нямецкай мовы „Беларускае мастацтва“ Іпэля і рэдагуе „Крашаніну“ (набіванка) Шлюбскага і першы том „Віцебшчыны“. Гэты перыяд напружанай працы ў Віцебску ён заканчвае навуковай працай, выдаўшы „Віцебскі краёвы слоўнік“ і пазней, як вынік працы ў Віцебскай філіі, „Узоры для літаратурных гуртоў пры „Маладняку“.

Першы час арганізацыйнага афармлення і агульнай працы культурнага характару змяніўся ўпартай вучобай і пашырэннем мастацкай творчасці. Лік сяброў змяншаецца, ідзе адбор па творчаму прынцыпу і росту паасобных аўтараў. Вынікам працы філіі ў гэты перыяд было выданне двух зборнікаў уласнай творчасці „Пачатак“ і „Сьвітанне“.

У зборніку „Пачатак“ змясцілі свае творы 12 аўтараў, прычым палавіну зборніка займае поэзія, сярод якой вылучаюцца як па тэхніцы, так і па апрацоўцы тэм вершы Аркадзя Моркаўкі.

Тэматыка яго вершаў закранае грамадзка-політычныя пытанні клясавай барацьбы і мірнага будаўніцтва, адносіны асобы да другіх людзей, да грамады і сусвету і інш. Праца—асноўны матыў творчасці А. Моркаўкі.

Працуй, пакуль ня змораны
Агонь тваёй душы,
Пакуль загон ня ўзораны
Сусветнае глушы,—

(„Пачатак“, стар. 12).

гаворыць поэта, бо

З разьбітых дэён мы выберам крышталь,
Які зьвініць нацягнутай струной.

(Там-жа, стар. 30).

Гэтыя-ж тэмы і ў другіх аўтараў зборніку, толькі слабей апрацаваны. Усе яны паданы ў бадзёрых жыццярэдых танох. З прозы ў гэтым зборніку зьмешчаны два апавяданні Я. Мазуркевіча „Бранявік“ і „Зьдзекі“, урывак з апавядання Г. Базыленка „Гулянка“ і драматычны этюд Я. Цікавага „Комсамолка Галя“. Тэмы гэтых твораў—барацьба з белапалякамі, а „Гулянка“—нарыс Віцебскай вёскі нашага часу, у якой ужо зьяўляюцца новыя людзі (Зоська, Міхась), што ставяць пытаньне аб узьняцці культурнасьці вёскі і пабудаванні новага быту. У гэтым творы паказаны малюнак вясковай вечарынкі і тралнымі сказамаі абмалёваны перажыванні ўдзельнікаў.

Новаму жыццю і яго зьявам аўтары зборніку аддаюць вялікую ўвагу, адзначаюць мастацкім словам вялікія падзеі барацьбы і будаўніцтва. Аб гэтым Я. Сівак гаворыць наступнымі словамі:

Чырвонай ружаю бліснула
Яно праменьнем з-за гары.
Прачнуўся дзень, а ноч заснула...
Аб дні мы граем, дудары.

(Там-жа, стар. 48).

Зборнік „Сьвітаныне“ выдан да дзесяцігодзьдзя Кастрычнікавай рэвалюцыі. У ім зьмясьцілі свае творы 13 аўтараў; тэматыка— амаль выключна з жыцьця Віцебшчыны. Тое, што робіцца сёньня, тое, што выяўляе пераможную барацьбу, згуртаванага Леніным калектыву,— замацаваньне новых форм жыцьця, дружная праца і рост культурных запатрабаваньняў,— атрымоўвае ў зборніку „Сьвітаныне“ пэўны адбітак. Новая і старая вёскі абмалёваны тут у творах М. Васілеўскай „Багна“, Н. Шутко „За няньку“, Г. Базыленка „Чырвоная касынка“ (п'еса) і ў цэлым шэрагу вершаў розных аўтараў. Горад— паказаны творамі Я. Цікавага „Віраплынь“ (урывкі з апавяданьня), М. Васілеўскай „Горад“, Н. Шутко „Праз хмаркі“ і таксама ў вершах.

Цішка, Максім, Марыся, Мікола, Алесь, Ганна, Аўхім, Пятрусь— гэта часткі калектыву, што арганізоўвае жыцьцё пановаму. Яны вышлі сьмела і бадзёра на калектывную працу, на змаганьне за ідэалы камунізму, за лепшае сьветлае жыцьцё працоўных.

Захопленыя ўздымам творчай працы, Цішка, Марыся, Аўхім, Пятрусь вучацца, бадзёра змагаючы „хмаркі“ жыцьця. Максім з багны ўтварае торфараспрацоўку і культурнае поле; Алесь з Ганнай будуець новы быт, утвараючы з фабрыкі гаспадарку рабочых.

Аднак-жа схэматызм у паказе падзей і асабліва тыпаў, слабая апрацоўка твораў высунулі перад філіяй задачу паказу жывога чалавека па ўзорах пролетарскай літаратуры і ўсебаковае вывучэньне тэхнікі. Гэтыя задачы стаяць наогул перад пролетарскімі пісьменьнікамі.

Пад лёзунгам—вучоба, творчасць і самакрытыка—літаратура Віцебшчыны ўступае ў новы этап свайго разьвіцьця.

Б і б л і о г р а ф і я.

1. Газэта „Заря Запада“ за 1924. 5, 6, 7, 8 г. г.
2. „Пачатак“. Віцебск. 1926 г.
3. „Сьвітаныне“, № 1(2). Віцебск. 1927 г.
4. „Віцебшчына“, том I. Віцебск. 1925 г.
5. Шлюбскі. „Крашаніна (набіванка)“. В—к. 1926 г.
6. Іпэль. „Беларускае мастацтва“. В—к. 1925 г.
7. Касьпяровіч. „Беларуская архітэктура“. В—к. 1925 г.
8. М. Касьпяровіч. „Белар.-раіскі слоўнічак“. В—к. 1925 г.
9. Касьпяровіч. „Віцебскі краёвы слоўнік“. В—к. 1927 г.
10. М. Касьпяровіч. „Узоры для літаратурных гурткоў пры „Маладняку“.

А. ПАДБЯРЭСКІ

НА СТРУХЛЕЛЫМ КАРЧЫ

Можа кожны камень заіскрыцца,
Будуць дзеці ад мяне ўцякаць.
Завядуць мяне людзі ў зьвярынец
І напішуць:
„Рукамі не чапаць“.

*(Алесь Дудар. І залацісьцею і сталё-
вей. Менск, 1926 г., ст. 11).*

1

Часам здараецца, што які-небудзь poeta ў працягу цэлага шэрагу гадоў піша і друкуе свае вершы, да таго-ж—вершы, па сваіх настройх даволі выразныя і, тым ня менш, зразумець пахаджэньне гэтых настройаў, а значыць, і аданіць соцыяльную функцыю гэтых вершаў вельмі цяжка.

Вось чаму заўсёды дзеля таго, каб правільна зразумець творчасць таго ці іншага пісьменьніка, трэба разглядаць не паасобныя яго творы, узятыя ізалявана ад рэшты яго літаратурнае прадукцыі, а наадварот,—трэба даследаваць усю яго творчасць у цэлым, у яе дынаміцы,—трэба высветліць карані гэтае творчасці, пахаджэньне тых або іншых ужываных у ёй вобразаў, тэндэнцыю далейшага развіцця творчасці данага пісьменьніка, як яна выяўляецца ў папярэдніх яго прадукцыі.

І калі так падыходзіць да творчасці пісьменьніка, тады кожны новы яго твор, кожная новая старонка, кожны новы яго радок рашчыняе перад намі новыя краявіды, дае новы ключ для тлумачэння папярэдніх яго твораў.

Калі з гэтага пункту погляду праглядзець творчасць Алеся Дудара, дык першае, што кінецца ў вочы, гэта—шчырая любоў да роднае краіны, якая ў матывах яго творчасці займае вялікае месца.

З вялікім замілаваньнем малое ён мінулае і сучаснае свае бацькаўшчыны. Нават пішучы пра далёкую Сыбір, ён і там шукае

свайго роднага, беларускага. І ў першую чаргу—сваіх землякоў—беларусаў. Пры тым, у цэлым—настрой яго бадзёры, адчуваецца вера ў лепшую будучыню:

І працы будзе тут багата.
Ня стане сіл, сасмагне кроў.
Беларусы збудуюць хаты
На цаліне другіх краёў.

(„Вежа“, ст. 49).

Нават суровы пейзаж Сыбіру і той наводзіць яго на думку аб родным далёкім, пакінутым:

І над тайгой, як стужка сталі,
Небеларуская зара.
Чамусьці моўкне сьнег і гоман:
Штось прымушае разважаць —
Страх перад будучыняй цёмнай
Ці па пакінутаму жаль...

(„Вежа“, ст. 48).

Калі чалавек, гаворачы пра „нацыю“, пра „народ“—не забываецца на тое, што „ёсьць дзьева нацыі ў кожнай нацыі“, што „народ“, „нацыя“—гэта ня нешта адзінае, што ўнутры гэтых катэгорый існуе клясавы падзел, клясавая барацьба, што асурат гэтая клясавая барацьба абумаўляе і барацьбу нацыянальную, калі чалавек не забываецца на ўсё гэтае, тады любоў да роднага краю, любоў да роднага „народу“, бязумоўна, не зьяўляецца фактарам адмоўнага парадку.

Як абстаіць з гэтым справа ў Алеся Дудара? У цэлым шэрагу яго вершаў мы маем настроі, якія здаровымі назваць аніяк нельга. У цэлым шэрагу вершаў аб „нацыі“ (аб „сваёй“ і аб „чужых“) гаворыцца як аб нечым суцэльным, момант клясавага падзелу ўнутры нацыі змазваецца, затушоўваецца:

Чужынцы з ніў тваіх зьбіралі зерне,
Каралі гневам і вайной.
Цябе рэспублікі, цябе імперыі
Тапталі кованай пятой.

(„Вежа“, верш „Полацак“, ст. 7).

Аднак Дудар у большасьці сваіх вершаў, прысьвечаных гэтай тэме, тлумачыць даволі выразна, што справа ў канцы канцоў не ў „чужынцах“, а ў клясавай існасьці ўлады акупантаў, якія апаноўвалі наш край цалкам, або паасобныя яго часткі ў той ці іншы пэрыяд нашае гісторыі. Замаўчваньне клясавай існасьці гэтых „чужынцаў“ хоць і характэрна ў яго творчасці, аднак ні ў якім

разе не зьяўляецца для яго абавязковым і сустракаецца неяк спорадычна.

У значнай колькасці выпадкаў мотывы нацыянальныя ў творчасці Дудара пераплятаюцца з мотывамі сацыяльнымі. І гэта зусім пр вільна: нацыянальнае змаганьне не зьяўляецца для нас самаэтаю, для нас яно зьяўляецца толькі сродкам да ўзьяняцця агульнага культурнага ўзроўню нашых працоўных мас. Гэтую думку Дудар праводзіць у вершы „Мастак“, прысьвечаным Віцебскаму мастацкаму тэхнікуму. У гэтым вершы Дудар констатуе, што:

І Захад і Усход з нязлічаных вякоў
Выдатных мастакоў сусьвету падарылі
І толькі Беларусь падрэзаныя крыльлі
Аздобіла ў нядолю, боль і кроў.

(„Вежа“, ст. 12).

Прычыны гэтага заняпаду, паводле Дудара, ляжаць у тым, што:

Мы з году у год
З убогіх ураджаяў
За сьмерць і за жыцьцё плацілі чыні.
Каму, каму мы ніў сваіх ня жалі,
Апякуноў над намі—хто-б зьлічыў?

(„Вежа“, ст. 14).

Большасць вершаў, зьмешчаных Дударом у зборніку „Вежа“, прасякнуты бадзёрасьцю. Дудар верыць, што прыдуць „сьветлыя“, „палаючыя“ дні.

Яны прыдуць — ў вагнях і іскрах,
Іх строй—хто здолее разьбіць.

(„Вежа“, ст. 25).

Дудар з надзеяй глядзіць на будучыню, бо ён ведае, што:

На сьценах Варшаўскіх вакзалаў
Рахункі напішам мы стальлю штыхоў
Пад водблеск сусьветных пажараў

(„Вежа“, ст. 23).

Ён верыць, што:

...Прыгажэйшы ў сьвеце край
Для будучыні дарам не загіне —
І сотні Рафаэляў і Чэліні
У фарбах бацькаўшчыны нашай дагараць.

(„Вежа“, ст. 12).

Месцамі нацыянальныя мотывы так сьцісла пераблытаны ў яго творчасці з мотывамі сацыяльнымі, што ствараюць уражаньне выразнае рэвалюцыйнасьці: Дудар, здаецца, проста ірвецца ў бой з ворагамі. Удары гэтых апошніх у сучаснасьці яго не лякаюць

няхай забіваюць яны зараз нашых прадстаўнікоў за мяжою, няхай зьдзекуюцца з нашых братоў у Заходняй Беларусі, няхай катуюць нашых таварышоў у „дзікім“ Кітаі і ў „культурнай“ Амэрыцы:

Хай лёрды сьмяюцца, хай цецыцца пан,
Хай подласьці сьвята сьвяткуюць...
Мы зможам таксама паноў прывітаць
Сумленнай Савецкаю куляй.

(„Вежа“, ст. 23).

У адным вершы Дудар піша:

Шлях рэвалюцыі —
То молата ўдары
Для надыходзячых вякоў.

(„Вежа“, ст. 31).

Тут трэба заўважыць, што характэрнаю адзнакаю поэтычнае творчасьці Алесь Дудара зьяўляецца надзвычайная пачуцьцёвасьць мы-б казалі—зусім выключная эмоцыянальная насычанасьць, якая надае яго вершам нейкую надзвычайную шчырасць. І гэта робіць яшчэ больш цяжкай справу дасьледаваньня соцыолёгічнага яе эквіваленту, блытае карты, перашкаджае высветліць пытаньне аб тым, дзе-ж сапраўды Дудар: у нацыянал-дэмакратычнай романтицы, у нацыяналістычным самалюбаваньні, у зоолёгічнай нянавісьці да „чужынцаў“, незалежна ад іх клясавага падзелу, ці ў імкнёнай рэвалюцыйнасьці, што так выразна выпірае ў шэрагу яго вершаў.

Праўда, дзеля ўразуменьня гэтага мы мелі яшчэ і такую зьяву, што Алесь Дудар, poeta, наогул, з бязумоўна даволі яскрава выражанай творчай індывідуальнасьцю, у найбольш рэвалюцыйных сваіх вершах вельмі лёгка падпадае пад уплыў старэйшых поэтаў часам беларускіх, часам расійскіх і ў вельмі значнай ступені траціць сваю самастойнасьць.

Так, напр., у „Вежы“ на ст. 54 зьмешчана баляда „Песьня пра Сінь-Вэя“, паводле мотываў і настрояў сваіх даволі блізкая да поэмы Асеева „Двадцать шесть“ (Гл. Н. Асеев. Поэмы. ГИЗ. Москва—Ленинград, 1925 г., ст. 79—88). У вершы „На Захадзе“ („Вежа“, ст. 16—18) адчуваецца моцны ўплыў Сяргея Есеніна, менавіта яго поэмы „36“. Тут ужо гэтае падабенства выяўляецца не ў агульнай пабудове, не ў мотывах, а ў стылю, у пабудове паасобных вобразаў і сказаў. Для ілюстрацыі даем урыўкі з вершу „На Захадзе“ побач з адпаведнымі ўрыўкамі з Есеніна:

Шпат на зямлі рубяжоў.	Много в России
Колькі-ж у іх крыжоў...	Троп
Але, каб усе крыжы	Что ни тропа--
Крыжам адным злажыць,—	То гроб

Будзе цяжэй за ўсе
Той, што наш край нясе.

Что ни тропа —
То крест
До Енисейских
Мест
Сто тысяч один
Сугроб.

А вось яшчэ адзін прыклад:

Пяць непавінных, пяць
усіх на крыжы не расьпяць

Двадцать шесть их было,
Двадцать шесть
След их снегом не занестъ¹⁾.

І вось гэтая несамастойнасць, а таксама і схэматычнасць, слабасць, што часцей усяго праглядае акурат у „рэвалюцыйных“ яго вершах давала нам повад думаць, што ў аснове творчасці Дудара ляжыць псыхаідэалёгія дробна-буржуазнага інтэлігента—нацыянал-дэмакрата, што менавіта ёю абумоўлены баявыя ноткі ў яго творчасці, што менавіта вера ў перамогу гэтае ідэалёгіі, вера ў тое, што ў будучым настане час, калі на Беларусі запануе нацыянал-дэмакратычны „рай“ — зьяўляецца прычынаю бадзёрых настройў Алеся Дудара.

Гэтая думка знаходзіла падмацаваньне яшчэ і ў публіцыстычных выступленьнях Дудара ў часе тэатральнае дыскусіі, калі ён паўстаў перад нашай грамадзкасцю ў якасці тварца славутае „тэорыі самабытнасці“, у якасці выразнага прыхільніка і абаронцы т. зв. „арыентацыі на Запад“.

Аднак, ня трэба забываць, што ў той час, калі ў публіцыстыцы мы маем справу з ідэалёгіяй пісьменьніка, у літаратурнай творчасці (асабліва ў поэтычнай) мы маем справу з катэгорыяй, куды больш складанай, мы маем справу з псыхаідэалёгіяй пісьменьніка, з яго сьветаадчуваньнем, якое вельмі часта (асабліва-ж у перажыванні намі пераходны пэрыяд) можа і не супадаць з яго сьветапоглядам, з яго сьветаразуменьнем.

І дзеля гэтага нельга сказаць, каб мы ўладалі ў поўнай меры ключом для ўразуменьня творчасці Алеся Дудара, ключом, які можна было-б лічыць зусім пэўным, зусім надзейным.

І толькі ў параўнальна нядаўні час гэты ключ мы, нарэшце, атрымалі. Гэтым ключом зьяўляецца славуты верш „Пасеклі наш край“, — выразна контр-рэвалюцыйны верш, нідзе не друкаваны, які падпольна распаўсюджваўся аўтарам у рукапісным выглядзе, напісаньне якога і паслужыла прычынаю апублікаванага нядаўна ў

¹⁾ Першая цытата з Есеніна ўзята намі з поэмы „36“, а другая частка з „Баллады о 26“. І тую і другую даем з памяці.

нашым друку лісту літаратурнага аб'яднання „Полымя“ аб выключэнні Алеся Дудара з шэрагаў гэтага аб'яднання.

Схэма гэтага вершу назвычайна простая: „Чужынцы“, бачыце, „пасеклі наш край“, падзялілі яго на часткі, павыганялі беларусаў з іх хат, прымусілі іх, як бяспрытульных, вандраваць па сьвеце.

Концэпцыя, як бачыце, надзвычайна яскравая. Але асабліва дзіўнага ў ёй, фактычна, нічога няма. Бо ад нацыянал-дэмакратычнае рамантыкі скаціцца ў балота адкрытага ваяўнічага нацыяналізму—справа зусім не такая цяжкая. А ў даным выпадку—паражэння ў тэатральнай дыскусіі і добрае ўструскі з боку ўсяе нашае савецкае грамадзкасці пасля славутага „Лісту трох“ для гэтае справы аказалася зусім даволі.

І вось, цяпер, пасля гэтага „прыгожага“ вершу,—мы, нарэшце, атрымалі той ключ, які нам быў так патрэбны для ўразумення сацыялёгічнага эквіваленту ўсяе творчасці Алеся Дудара.

Ідэалёгія Дудара, ідэалёгія тых прапластаванняў, рупарам якіх ён зьяўляецца, адкрылася перад намі ў новым зусім выразным асвятленьні. Прышоў час зрабіць некаторыя высновы, некаторыя падагульненні. Асноўныя тычкі гэтае ідэалёгіі, асноўныя апорныя яе пункты мы і паспрабуем тут высветліць.

2

Скончылася грамадзянская вайна, рабочая кляса ўзялася за будаўніцтва. Адбудова зруйнаванае ў часе вайны гаспадаркі краю стала ў цэнтры ўвагі пролетарыяту.

Пачалася паласа НЭП'у, якая шмат кім з нашых клясавых ворагаў была ўспрынята, як пачатак буржуазнага перараджэння Савецкае ўлады. З бліскучымі ад радасці вачыма бегалі па-завугольлем нэпманы і кулакі і перашэптваліся: „бальшавікі адумаліся... яны пайшлі на ўступкі... вось-вось... яшчэ адзін націск з нашага боку і яны—капітулююць“. І пэўная частка інтэлігенцыі, звязаная з капіталістычнымі элементамі гораду і вёскі, кінула актыўную барацьбу з Савецкаю ўладаю і з лягеру выразных, адкрытых, бязьлітасных ворагаў Савецкае ўлады перайшлі ў лягер яе „прыяцеляў“, яе „прыхільнікаў“. — „Пашто змагацца з бальшавізмам“—гаварылі яны— „лепш—проста пачакаць, пакуль ён памрэ сам сабою“...

Калі б Савецкая ўлада сапраўды была ў той час „хвораю“, дык, безумоўна, ад такіх „прыяцеляў“ наўрад каб яна ачуняла. Але

факт застаецца фактам. „Прыяцеляў“ у двукосьсі ў Савецкае ўлады стала вельмі многа, і распазнаць іх, адзначыць ад сапраўдных прыяцеляў бяз двукосьсяў стала надзвычайна цяжка.

Але Савецкая ўлада ня была хвораю. Пролетарыят моцна трымаў у руках сваю зброю — дыктатуру. Будаўніцтва ішло наперад. Чым далей ішоў процэс адбудовы старога гаспадаркі, тым выразней вырысоўвалася пэрспэктыва перабудовы, рэканструкцыі гэтага гаспадаркі на новых, соцыялістычных пачатках, усё ясьней рабілася пэрспэктыва канчатковае пагібелі нэпманства і кулацтва, выкарчаваньня апошніх рэштак капіталізму.

Нарэшце сьляпому стала ясна, што мы ня проста аднаўляем гаспадарку, але што мы будзем новую, сацыялістычную гаспадарку. Прышоў час, калі ніводзін мешчанін ня можа сказаць, што ён за Савецкую ўладу таму, што яна аднаўляе ў дзяржаве дабрабыт і парадак, таму, што яна будзе беларускую дзяржаву. Кожнаму стала ясна, што пролетарыят ня проста будзе беларускую дзяржаву, але што і стварае пролетарскую, сацыялістычную Беларусь.

Разуменьне гэтага прымушае беларускую інтэлігенцыю выбіраць ня проста між Савецкай уладаю і кулацкаю „незалежнасьцю“ розных Паўлюкевічаў і Ўмястоўскіх, але між дыктатурай пролетарыату і фашызмам, між сацыялізмам і капіталізмам, між элемэнтамі розных гаспадарчых укладаў, што змагаюцца ўнутры нашае краіны.

Пэўныя прапластаваньні беларускае інтэлігенцыі, сьцісла зьвязаныя з дробна-буржуазнымі элемэнтамі гораду і вёскі, адразу адчулі сябе на раздарожжы. Адным з першых адчуў сябе на раздарожжы Алесь Дудар. Яшчэ ў 1925 годзе, у зборніку яго вершаў „Сонечнымі сьцежкамі“ на ст. 51 чытаем:

Камень ляжаў пры дарозе, халодным абсыпаны жвірам,
— Гэй, ня спыняйся, таварыш, бо камнем ляжаш, як я.
Тут разышліся дарогі на поўдзень, на ўсход і на захад—
Сьмела адну выбірай і ніколі з яе ня сыходзь.

Нельга сказаць, каб „сьмела“, але сваю дарогу Дудар сабе выбраў. І па гэтым шляху пашоў, хоць сьпяраша і ня вельмі ўпэўнена. І гэта зусім зразумела:

Старая, дарэволюцыйная Беларусь была краінаю, у якой расійскі царскі ўрад старанна, як нідзе ў іншых мясцох, падтрымліваў, падпіраў струхнелыя мury фэодальнага сярэднявечча.

Элемэнт фэодалізму і прыгону ў старой дарэволюцыйнай Беларусі былі мацней, чымся дзе-небудзь у былой расійскай імперыі. І больш чым дзе ў якой іншай „акраіне“ яны перашкаджалі росту капіталістычных элемэнтаў.

Кастрычнік знішчыў рэшткі фэадалізму на Беларусі. Вось чаму, часам, яго віталі і выяўныя прадстаўнікі нашае дробнае буржуазіі. Вітаў яго ў шэрагу сваіх вершаў і Алесь Дудар. Але ў той-жа час ён пісаў:

Мы любілі і шмат любілі—
Адавалі цела і душу;
А ўчарайшае, хоць і заглохла быльлю
А ўсёроўна за горла нас душыць

(„Сонеч. сьцеж.“, ст. 35).

Тое „ўчарайшае“, што цісьнула за грудзі Дудара—гэта мары аб панаваньні дробна-буржуазнае беларускае дэмакратыі, тое дэмакратыі, што забясьпечыла-б здзейсьненне нацыянал-дэмакратычных ідэалаў „вольнае і незалежнае“ Беларусі, ці, інакш кажучы,—магчымасьць вольнае эксплёатацыі беларускіх працоўных мас беларускімі, а не якімі-небудзь іншымі буржуа.

У тое, што Кастрычнік вызваліў і распрыгоніў беларускіх працоўных, у тое, што ён вядзе іх да сьветлае будучыні, у гэта Дудар ня хоча верыць. Ён ня хоча чакаць лепшае будучыні, якую нясе з сабою дыктатура пролетарыяту, як пераходны да соцыялізму пэрыяд. Ён бачыць, што дыктатура пролетарыяту зачыніла дзьверы ў нацыянал-дэмакратычны „рай“:

Нікому ня буду верыць,
Нікога ня буду чакаць.
Налажылі на нашы дзьверы
Чорнага воску пячаць.

(„Сонеч. сьцеж.“, ст. 56).

Над буржуазнай нацыянал-дэмакратычнай Беларусью „гусьцеюць цені“, „хмурыць шэрань аблічча“. Але агні лятуценняў усё-ж такі клічуць Дудара і да яго падобных у „новыя далі“:

Толькі як ні гусьцеюць цені.
Як ні хмурыць шэрань аблічча—
Усёроўна—агні лятуценняў
Думкі ў новыя далі клічуць.

(„Сонеч. сьцеж.“, ст. 35).

Кажуць, што наша будучыня, наша „заўтра“—гэта соцыялізм. Алесь Дудар у гэтым вельмі сумняваецца. Наша савецкая сучаснасьць, сёньнешныя дні,—дні вялізарнейшага нячуванага і нябачанага будаўніцтва для Алеся Дудара гэта—толькі перашкода, гэта—„сталёвая варта“, што стаіць між ім і будучыняй, між ім і тым нацыянал-дэмакратычным „раем“, што паводле яго думак мае яшчэ прысьці:

Я ня знаю, што будзе заўтра.
 Мне сягоння— апошняй мяжой;
 Дні стаяць сталёваю вартай
 Паміж будучыняй і мной.

(„І залац. і сталёвей“, ст. 9).

Прыдзе час, думае Дудар, усё зьменіцца, і тады—

Знаю толькі—будзе другое,
 Заквітнеюць другія дні...
 Сёняшняе усё і дарагое
 Непатрэбным стане другім.

(„І залац. і сталёвей“, ст. 9).

Цяпер пануе рабочая кляса. Гэта яе сталёвыя песьні чуюцца ў балотах Асінбуду, на асушальных каналах Палесься, у Мар'іне, у лясох Бабруйшчыны. Дудар, часамі, нават і сам падпявае гэтым песьням. Нічога ня зробіш,— дух часу, ведаецца! Ён баіцца, як-бы гэта не зрабіла яго сьмешным у вачох наступных пакаленьняў,— пакаленьняў, якім наша клясавая барацьба, наша будаўніцтва будзе зусім чужым і непатрэбным:

Можа, заўтра будуць сьмяяцца,
 Можа, будуць сьмяяцца з паэта...

(„І залац. і сталёвей“, ст. 9).

Ды і сам ён ня верыць гэтым песьням, ён лічыць іх зьявішчам часовым, ён верыць, што на зьмену гэтым песьням прыдуць другія, і тады—

І тады, калі прыдуць другія,
 Засьпяваюць інакшыя песьні—
 Зноў вярнуўся ў свае берагі я
 Каб жалейку на дрэва павесіць.

(„Сонеч. сьцеж.“, ст. 35).

І зусім зразумела. Ён ня бачыць сапраўднае будучыні, тае будучыні, якую гартуе пролетарыят і яго партыя, тае будучыні, за якую змагаецца рабочая кляса. Замест яе, малюецца яму зусім іншая будучыня „з сінімі крыльямі“—містычны нацыянал-дэмакратычны „рай“, якому ён і хоча маліцца:

Бачу будучыню з сінімі крыльямі,
 Стану і буду ёй маліцца.

(„І залац. і сталёвей“, ст. 9).

Так, паводле Дудара, у Савецкай Беларусі „гусьцеюць цені“, „шэрань хмурыць аблічча“. Але з другога боку—гэта адмоўнае—яно дачаснае. Ён сучаснасьці з пункту погляду Дудара ёсьць і не адно толькі адмоўнае: партыя праводзіць нацпалітыку, яна праводзіць беларусізацыю. Як вядома, нацыянальная політыка, якую

праводзіць у нас партыя, не зьяўляецца часовым тактычным манэўрам, як яе, часам, любяць тлумачыць заходня-эўропэйскія, асабліва польскія алалоўнікі з рэптыльных органаў буржуазнага друку. Нацыянальная політыка савецкае ўлады вынікае з самае існасьці дыктатуры пролетарыяту і зьяўляецца часткаю нашае працы па будаўніцтве соцыялізму.

Але гэтага ня бачаць і ня хочуць бачыць нацыянал-дэмакраты. Для іх нацыянальная політыка камуністычнай партыі ў лепшым выпадку—уступачка, зробленая партыяй у выніку таго цяжкага становішча, у якім нашаму пролетарыяту прыходзіцца весці сваю барацьбу.

З іх пункту гледжаньня, беларусізацыя,—гэта бачыце, перамогшая ў працэсе рэвалюцыі „нацыянальная стыхія“. І гэта яе перамога, з іх пункту гледжаньня—станоўчы бок рэвалюцыі, станоўчы бок нашае сучаснасьці. Бо гэтым самым „мосьціцца тая гаць“, па якой у будучыні „на белым кані“ прыскача на Беларусь „непераможная“ нацыянал-дэмакратыя:

І так гэта вышла проста—
Хто мог-бы пра гэта згадаць.
Бач, хрыстос і дванаццаць апосталаў
На балоце нам мосьцяць гаць.

(„Сонеч. сьцеж.“, ст. 55).

Наогул нацыянал-дэмакратычная частка інтэлігенцыі часта думае, што беларусізацыю праводзіць не камуністычная партыя, а яны праводзяць яе самі, уласнымі рукамі, бо яны, а ня хто-небудзь іншы, нібыта „прымусілі“ партыю „ісьці на ўступкі“, „даць ім магчымасьць будаваць беларускую культуру“ і г. д. Бо, па іх думцы, менавіта яны зьяўляюцца ўвасабленьнем гэтае містычнае „нацыянальнае стыхіі“.

І для нас, для нас збудавалі
На балоце шырокую гаць,
Бо мы самі з дзвярэй сарвалі
Чорнага воску пячаць.

(„Сонеч. сьцеж.“, ст. 56).

Пролетарыят, бачыце, збудаваў „шырокую гаць“ для іх, для нацыянал-дэмакратаў. Гэта яны, бачыце, сарвалі з дзвярэй Беларусі „пячаць“ „чорнага воску“—нацыянальнага ўціску.

Што-ж! Добра таму, хто верыць! Цёпла жывецца яму на сьвеце.— нават калі ён верыць і ў выяўную бязглузьдзіцу ўласнага свайго

вырабу. Мы зусім тут не паставілі сябе мэтаю палеміку з Дударом і да яго падобнымі. А таму—спрацацца ня будзем.

Мы констатуем толькі факт наяўнасці ў Дудара ў пэўны пэрыяд яго творчасці веры ў перамогу ягоных нацыянал-дэмакратычных ідэалаў, веры ў сілы нацыянал-дэмакратычнае дробнае буржуазіі. Довадаў гэтае веры можна знайсці ў яго шмат. Вось хоць бы яшчэ адзін урывачак з вершу, надрукаванага ў зборніку „І зацісьцей і сталёвей“ на ст. 53:

Сіні край з балотамі, ды з лугамі роснымі,
З ценьмі бурштыновымі, з шэрымі пракосамі...
Мы ўжо не забудзім у сьцежках палыновых,
Бо буяней песьні і сталёвей словы.

Адсюль, з гэтае веры і вынікае часам бадзёры настрой Дудара, тая бадзёрасць, што гучыць у яго творчасці нават гады, калі ён успамінае пра тых, хто загінуў у змаганні за нацыяналістычныя ідэалы беларускае дробнае буржуазіі.

Каб рассыпаць сэрца яснымі караямі,
Празвінець вясёлкаю па-над сінім краем—
Не адзін загінуў, не адзін загіне.
З песьняй лебядзінаю пра сваю краіну.

(І залац. і сталёвей, ст. 53).

Не здарма верш, з якога ўзяты гэты ўрывак, зьмешчаны ў разьдзеле „Адышоўшым“ (Sic!) называецца—„Песьня недапетая“. Пачынаецца гэты верш так: „Песьня недапетая... Песьня абарваная...“ Гэты пачатак з усёй выразнасцю даводзіць нам аб тым, што верш гэты прысьвечаны не ахвярам змаганьня за справу рабочае клясы, бо песьня пралетарыяту зусім ня—„Песьня абарваная“. Песьня нашага пралетарыяту зараз чуецца надзвычайна выразна. Яна чуецца ня толькі ў лясох і балотах Беларусі, ня толькі ў бязьмежных прасторах СССР,—яна чуецца ў кожным кутку Старога і Новага Сьвету, у кожным кутку нашае плянэты.

3

Вось ён, політычны катэхізіс Алеся Дудара. Вось тая ідэалёгічная канцэпцыя, што прывяла яго на шлях, па якім ішоў ён некалькі год, пакуль не дакаціўся канчаткова ў балота адкрытае контррэвалюцыі.

Калісьці Алесь Дудар абяцаўся:

Многа, многа яшчэ расказа
Наша песня з кудлатых імшараў,
У ёй саткалі мы тонкую пражу
З непазнаных імглістых чараў.

(„Сонеч. сьцеж.“, ст. 59).

Сапраўды. Пража, сатканая Алесем Дударом, даволі такі тонкая. Але там, дзе тонка—там і рвецца. Даехаўшы да вершыку „Пасеклі наш край“, Дудар сам парваў сваю тонкую пражу. Белыя ніткі павылазілі наверх. Ідэолёгія Алеся Дудара паўстала перад намі ва ўсім сваім няпрыбраным зоолёгічна-нацыяналістычным контррэвалюцыйным выглядзе.

І гэта дае нам магчымасьць у поўнай меры зразумець і аданіць як належыць апошні „шэдэўр“ яго творчасьці,—казку „Стары лясун“, зьмешчаную ў № 3 нашае часопісі за гэты год.

Я люблю нашы сінія казкі
Такімі, як іх сьпяваюць.

Так пісаў Дудар у зборніку „Сонечнымі сьцежкамі“ (ст. 59). Любоў да казак—рэч зусім ня дрэнная, тым больш, што:

І ў казцы бывае праўда,
Толькі праўда, як дарога бяз прысад.

(„Сонеч. сьцеж.“ ст. 8).

„Як дарога бяз прысад“... Гэта значыць—простая, без усялякае штучнае аздобы. Што-ж. Гэта таксама нядрэнна! Зірнем-жа, якая гэта „праўда“, ці праўдзівей кажучы, чыя гэта „праўда“ ёсьць у казцы Алеся Дудара „Стары лясун“.

Сьпярша заўважым, што ў гэтай казцы ўся сымболіка, уся вобразнасьць, сапраўды, „як дарога бяз прысад“. Зьмест казкі замаскаваны вельмі слаба, скрозь відаць белыя ніткі.

У казцы малюецца наша сёньня, сёньня Савецкае Беларусі. Як жа яно малюецца? А вось як:

Гушчу лясную займае ноч.
Цёмна, нуда і сум.
Сёньня ізноў на струхлелы корч
Сядзе стары лясун.
Месяц, дружка стары, прапоўз,
Плача ў гушчыры воўк...

Першае, што кідаецца тут у вочы,—гэта густа ўпадніцкая афарбоўка ўсяго вершу, і, у прыватнасьці, гэтых першых яго радкоў, якія павінны, так сказаць, зьявіцца як-бы фонам для ўсяго малюнку нашае сучаснасьці, як яе імкненьца паказаць Алесь Дудар. У чым

справа? Дзе падзеўся ранейшы баявы тон Дудара? Ці-ж ня ён гэта ў „Вежы“ (ст. 19) пісаў:

Няхай ідуць,
Няхай нажы гатуюць.
Наш шлях адзін:
Заводы і палі...

У тым-та і справа, што пакуль наша будаўніцтва было толькі адбудаваўнем старое, разбуранае імперыялістычнай і грамадзянскай войнамі дарэволюцыйнае гаспадаркі Беларусі, Алесь Дудар вітаў яго, лічыў яго зьявішчам прогрэсыўным.

Цяпер—справа зусім іншая. Цяпер для ўсіх Дудароў стала ясна, што мы ня проста будзем і адбудоўваем, але *перабудоўваем* нашу гаспадарку зусім на новы лад, што, праводзячы індустрыялізацыю, мы будзем *соцыялістычную* гаспадарку, і гэты факт, з пункту гледжаньня Дудара і да яго падобных, робіць, наша будаўніцтва фактарам не станоўчага, а адмоўнага парадку. Пролетарыят павёў рашучы наступ на капіталістычныя элементы гораду і вёскі, і над беларускай дробнай буржуазіяй гусьцеюць цені, надыходзіць ноч, чорная, беспрасьветная, бязьлітасная, як дамавіна.

Нацыяналістычная дробная буржуазія, дагэтуль—бадзёрая, поўная веры ў сваю перамогу, цяпер—трусьліва, бы сабака з паджатым хвостом, туліцца па-завугольлем, хаваецца, каб толькі ўначы ў вобразе старога лясуна пасядзець на струхлелым карчы. Рэжа ёй вуха, не падабаецца ёй стукат і звон сякер у лесе, які так выразна чуецца ўдзень:

Сэрца кроіць сякераў звон:
Падаюць хвоі, дубы...

Але і ўначы ня лепей. Пры сьвятле месяца рэжа ім вочы калі: „Трэскі бялюць старых дубоў“. Гэта нагадвае ім, што: „Секлі сягонья зноў“...

Наша індустрыялізацыя, якую мы зараз праводзім, і якая забяспечвае рост соцыялістычнага сэктару нашае гаспадаркі (а значыць, і заняпад капіталістычнага сэктару, заняпад эаномічнае моцы дробнае буржуазіі, кулацтва) убівае асінавы кол у дамавіны нацыянал-дэмакратычных мараў. Гэта выразна адчувае Алесь Дудар, калі гаворыць, што:

Брат балацянік косьці склаў
Недзе пад новую гаць.

„Брат-балацянік“,—нацыянал-дэмакратычны інтэлігент, сапраўды, даўно склаў свае косьці пад тую гаць, што збудаваў пролетарыят, каб без перашкод ісьці па сваім шляху да соцыялізму. І калі раней, яшчэ ў 1925 годзе, ён па прастаце сваёй душэўнай яшчэ наіўн

думаў, што гэтая гаць— „на балоце шырокая гаць“—пабудавана для яго, дык цяпер зразумеў, што прывычка яго думаць, што пролетарыят сам для сябе ніколі нічога ня будзе, што будзе ён заўсёды толькі для буржуазіі,—гэта прывычка цяпер на гэты раз яго падвяла...

Ён зразумеў сваю памылку, ён, нарэшце, убачыў, што шлях рэвалюцыі зусім не вядзе ў нацыянал-фашысцкі „рай“, што савецкая ўлада, дыктатура пролетарыяту, вядзе не да нацыянальнае абмежаванасці, а наадварот,— праз нацыянальную політыку, праз культурную рэвалюцыю і стварэнне нацыянальнае формай пролетарскае зместам культуры—да сцэнтавання пролетарыяту ўсіх нацый, да братняга адзінства і супрацоўніцтва ў справе соцыялістычнага будаўніцтва ўсіх нацыянальных атрадаў рабочае клясы.

Гэта апошняя асабліва няпрыемна, асабліва нежадана нацыянал-дэмакратам. І яны вельмі любяць кожную адзнаку міжнацыянальнае солідарнасці пролетарыяту, кожную праяву супрацоўніцтва паасобных частак пролетарыяту тлумачыць нейкімі там „інтрыгамі“ розных „русацяпаў“. А пад рубрыку „русацяпаў“ яны адносяць кожнага пролетара, які хоць чым-небудзь выявіць сваю варожасць да іх тэндэнцыі адарваць беларускі пролетарыят ад пролетарыяту іншых нацыянальнасцяў, ад іх тэндэнцыі да орыентавання ў культурным будаўніцтве на буржуазную культуру заходніх краін.

У першы пэрыяд рэвалюцыі ім здавалася, што рэчка цячэ „наперад“—да здзейшнення нацыянал-дэмакратычных ідэалаў. Цяпер яны бачаць сваю памылку і ім здаецца, што:

Рэчка нібыта навад пацякла—
Вадзяніка ня чуваць.

І сапраўды. Стукат малаткоў на Асіябудзе, грукат землечарпалак на рэчках і асушальных каналах Палесься заглушае голас нашых „незалежнікаў“, якіх сымбалізуе, відавочна, Дудароў вадзянік.

У краіне адбываецца процэс клясавая дыфэрэнцыяцыі. Вясковая бедната і серадняцтва ідуць у нагу з пролетарыятам. Кулацтва—зусім ізаляванае, зьнімае ў барацьбе з калектывістычнымі элемэнтамі нашае гаспадаркі. Бедната і серадняцтва выбіваюцца зусім з-пад уплыву кулакоў, і ніхто ня хоча нават і слухаць воўчы ях падкулачніцкае шовіністычна настроенае часткі інтэлігенцыі. Абставіны змяніліся так, што шовіністычная буржуазія выразна адчувае свой заняпад, сваю поўную ізаляванасць, адчувае блізкасць свае сьмерці.

І гэта яна гаворыць вуснамі Дудара:

— Старасьць—ня радасьць. і час ня той,
Мабыць і сьмерць ня міне,
Калі ня хоча верыць ніхто
І ў самога мяне.

Так, для буржуазіі, для звязанае з ёй дробна-буржуазнае інтэлігенцыі, для ўсіх гэтых „асколкаў разьбітага ўшчэнт“, наша будаўніцтва, наша індустрыялізацыя, бязумоўна, рэч вельмі няпрыемная. Яна жорстка іх крыўдзіць. Крыўдзіцца за іх і Алесь Дудар, пішучы:

Нават русалак пакрыўдзіў кон
Для вадзяных турбін...

Мы не шкадуем і ня будзем шкадаваць усяе гэтае казачна-містычнае нечысьці! Мы ведаем, што ім, усім гэтым нэпманам, кулакам і іх падпявалам, бязумоўна—

Толькі і могуць сэрца тачыць
Клятвы гэтыя дні

Што-ж! Хай точаць яны ім сэрцы! Для нас—гэтая іхняя туга, іхні сум толькі прыемны. Яны даводзяць нам, што мы на правільным шляху, што мы сапраўды набліжаемся да нашае мэты, што мы перамагаем нашага ворага. Хай думаюць яны, гэтыя кулакі і нэпманы, плач якіх нібы праз той рупар чуецца цяпер у творчасці Алесь Дудара—

Як-жа, як ад тугі ўцячы,
Лес свой як бараніць?

Хай сядзяць на сваім гнілым струхлелым карчы і думаюць нічога ня прыдумуюць. Бо рэвалюцыя—гэта віхор, які бязьлітна адкідае ўсіх, хто яму супраціўляецца. Пролетарыят ідзе і будзе ісьці проста па сваім шляху да канчатковае свае перамогі. І ніколі ня вернуцца „залатыя дзянькі“ бэ-эн-эраўскае“ нацыянал-дэмакратыі,—„залатыя“ дзянькі здрады, прадажніцтва, цукравых спэкуляцый розных „гандлёвых палат“, „залатыя дзянькі“ прыслужніцкіх, лёкайскіх тэлеграм „яго імператарскай вялікасьці“ кайзэру Вільгэльму II.

Гэта дужа добра адчувае Алесь Дудар, пішучы:

Мабыць ня вернецца тая пара.
Чуеш, сястрыца-ноч?
Прыдуць, прыдуць у нас адабраць
Гэты апошні корч.

Так, прыдуць і адбяруць. Бязумоўна. Іначай—немагчыма.

Бо гэты струхлелы корч тырчыць акурат на тым месцы, дзе мы вядзем наша культурнае будаўніцтва. Гэты корч тырчыць на тым адрэзку фронту, які цяпер, у сувязі з культурнай рэвалюцыяй, набыў асабліва важнае значэньне. Яны яшчэ сядзяць на ім, на гэтым гнілым трухлявым карчы нацыянал-дэмакратызму. Яны яшчэ пла-

чуць на ім па начох у вобразе старога лясуна. Але яны ўжо адчуваюць сваю блізкую пагібель: іхні „Твар асунуўся, стан аблэг“, для іх—„Сёньня—туга і сум“.

Вось чаму скончыў Дудар сваё жыццё політычным самагубствам і склаў сабе ўласнымі рукамі хаўтурную песьню—казку „Стары Лясун“. Ён меў рацыю,—бо прадчуваў, бо бачыў, ён зусім правільна пераканаўся, што ня сёньня, дык заўтра—пролетарыят прыдзе і згоніць іх усіх з гэтага апошняга іх трухлявага карча.

Больш таго: каб менш было на Беларусі трупнага смуроду, самы той корч выкарчце.

Г У М А Р

САБАСЬЦЯН СТАРОБІНСКІ

ПАРОДЫ

Каму прысьвячаецца—той здагадаецца.

Крапіва.

Ноеў каўчэг

Сорак дзёя, сорак начэй
(Як нам біблія гаворыць)
У зачарованых прасторах
Ноеў боўтаўся каўчэг.

І ў біблейскім тым хляве
Прадавалася сумленьне.
Кіраваў ім чалавек
Ад Адамава калена.

Быў конструктарам гэрой,
Ды ў дадатак—інжынерам;
Адчыняў ён насыцеж дзверы
Людзям з цёмнаю душой.

Пачала зьбірацца муць,
У пялёсткавых нізінах

Ня відаць дарог-пуцінаў,—
Руль куды-б тут павярнуць?

І сказаў тады Кандрат:
— Курс трымай на Арарат!

Дождж ішоў... (хаця-ж яшчэ
Не павысахлі ўсе гаці),
І спыніўся той каўчэг
На гары на Арараце.

Як спыніўся, дык з вады
(Трэба-ж дно тое ачысьціць)
Пары чыстых і нячыстых
Распаўзліся хто куды.

I

*Ах, і як-жа гэта ня ложа—
Разышліся шляхі ўраз.*

С. Фамін.

Шлях да мяшчанства

Дубоўка—поэт.

Трое іх...

Гаманілі з гаем.
Гаманілі з полем.
Гаманілі з жытам каласістым.

Трое іх.

Прадавалі раиа.
Прадавалі позна.
Прадавалі, сілу слаі лістам...

Дубоўка—мудрагель.

Сэрца маё!..

— Ай-яй...

Нечаканае

—дзе

—на

Канула

—дзень

—ля...

—мі...

—фа...

—sol...

і г. д.

Дубоўка—Журдэн.

Жыву цяпер паціху, па крысе,
Пасплю, паем, пасья іду на службу.
Мне напляваць, што так жывуць ня ўсе!
„Шаную“ я кампартыю і дружбу.
Хаджу, прымаю зараз душ Шарко,
Сказаць па праўдзе—проста мармалада.

Сьпяваю гімны ўсім за упакой,
А да жыцьця я адвярнуўся задам.
Чытаю кожны дзень газэты для навін,
Каб ня ўхіліцца ўлева, а ці ўправа.
Вітаю у мастацтве „фронт“ адзін,—
Вось асабістая мая ўся справа.

II

Шлях сабачы

Давай с тобой полаем при луне.
С. Есенин.

Я тулюся ў суме да халодных статуяў,
Пад чыю-ж я дудку ды сягонья граю...
Беларусь—краіна найміцай астатняй
Ў апранасе рванай днём і ноччу
хмарнай.
— Ох, Хрыстос... Марыя... І браты-
народы...
Я-ж такі бяздомнік, хто-ж мяне пры-
горне?..
Расьпяваю псалмы аб краіне роднай,
Не магу ўхапіцца аніяк за корні.

Я цела павісну на вострым паркане
І буду маліцца па грашняй істоце,
А здымуць з паркану—паложаць пад
камень,—
Сабака завые ў азяблай самоце.
Хай вецер скавыча, хай вецер гало-
сіць;
Хай сэрца мне точаць крывавыя
знакі...
Людзей ненавіджу... Шалею ад
злосьці—
Таму і пішу вось лісты да сабакі.

Ліст

Жыву цяпер я ў шумнае сталіды.
Дзе радасьць расьпяваюць пад джаз-
банд.
За мной ганяюцца штодня з вяроўкай
гідлі
І хочудь начапіць мне чорны бант.
— Канец хай будзе ўсім маім ця-
пеньням—
Ня трэба ўсё-ж рацэптаў для душы!..

Я загубіў даўно і радасьць і сум-
леньне...
Хто там. Прыдзі хутчэй і задушы!..
Канчаю ліст... Жыві сабе здаровы,
Брашы на кожнага, калі пачуеш шэпт.
Перадавай паклон задрыпанай карове,
Табе цалуе... твой Язэп.

III

Шлях да багэмы

Я иду, головою свесясь,
Переулком в знакомый кабак.
С. Есенин.

Дні бягудь і нейкая маркота,
Мне заўсёды сумна між людзей.
Каб разьвеяць сон і адзіноту—
Я іду ў піўную пасядзець.

Няпрыкметна прыдзьве падвячорак
На кастрох узмоленай вары...
— Гэй шынкар... Дай градусаў на сорак.
Піць, дык піць—аж покуль не згарыш.

Кашаль грудзі хворыя сьціскае,
Сёньня „бусла“ вычысьціў да дна.
Паглядзі-ж і радасьць зацьвітае,
Дзе кілішкі, здрада і мана.

— І з піўною-ж чорт мяне сасватаў,
А сумленьне ўкралі цыганы.
Мо' таму й запісан кандыдатам
Першым ад бліжэйшых да труны?

У піўной растрачана поўвека,
Загубіў я моладасьць нашчэнт.

За пятак зарэжу чалавека,
За пятак, хоць я інтэлігент.

Так краса над чаркай дагарэла,
Дві юнацтва—самы лепшы час...
Вось таму й лікёрная гарэлка
Выпускаецца на літ-парнас.

Чытач крычыць (абуран ён)
— О, дзе-ж тут соль? Дзе фарбы
веку?..

Замест жыцьця—чад—самагон
І п'яны вобраз чалавека.

IV

Шлях да бязглузьдзіцы

Темна вода во облацех.

Сэрца скардзіцца штосьці

— Ча..

го-о-о?..

Я шукаю кагосьці

— ка..

го-о-о?..

Паплавамі бадзяюцца коні

іржудь...

Я над трупамі ў кнігах

Сяджу

Taedeum vitae

... закон ...

Ён—прадпечка, а я вась

Pardon...

Вечна прагнуся, імкнуся

— Ку..

ды-ы-ы?..

— Вось туды, і туды

і

сю..

ды-ы-ы..

Там я сэрца свае расчастую

— Ка..

му?..

— Дам табе і сабе

і..

яму.

Скора ў Менск я паеду

— Ча..

го-о-о?..

Мне б хацелася-б даляй

та..

го-о-о!..

І ня буду ўжо радасьць вітаць

Ча..

му?..

— Бо ці-ж нашая гэта?

Таму...

V

Шлях да дзяцінства ў пялёнках

...И вот

Через годы... известным поэтом

Снова здесь, у родимых ворот.

С. Есенин.

...Хлопчык я прыгожы.

Мне-б жалобны баят...

— Гэй, Сяргей Дарожны.

Прагануў джаз-банд...

А покуль на небе

Месяц ня ўзышоў.—

Прачытай што-небудзь,

Хоць-бы абышто.

Ты-ж такі вядомы,
Цябе знае Менск.
Выпускаеш томы
Песень аб зіме.

Пад настроем сьвежым
(Эх, Сяргуха, брат!)
Каіна з даўбешкай
Я паслухаць рад.

Рад пачуць Тацяну,
Авеля з ягнём...
— Майго сэрца цьмянасьць
Запалі агнём!

(Ня люблю багэмы,
Каб на яе звод!..)
Лепш чытай паэму:
„Трактарны завод“.

Ты-ж такі хваліўся,
Што яшчэ й яшчэ
Дурань не радзіўся,
Каб пісаў ямчэй.

Каб з такой фатыгай
Склаў-бы дыфірамб;
Гонарам з-пад фігі
Запляваў-бы ямб...

— Слухайце-ж...
— На ўзьлесьсе
Курадым напалыў...
— Добры дзень, Палесьсе,
Ковы і валы!

Сьнегу за калені,
Аж займае пуп...

У сьнезе я прыкленчыў
І страсаю пух.
Сьнег засьнежныў сьнежнасьць,
Заблакіціў сьвет;
Стыньню даль усьвежыў
Сінявокі ўзьвей.

Сінь туманіць сьвежасьць,
Над ракой рака...
Бераг на ўзьбярэжжы,
Грушы ў трысьніках.
Млын падскочыў бокам.
Дым імжыць з садоў.
Недзе недалёка
Вераб'ёў садом.
„Бобік“ пазяхае,
Пасівеў аусім.
— Маці дарагая,
Колькі з ім нам зім?
— Не магу-ж я ведаць,
Дарагі мой госьць,
Будзеш яму дзедам
Праз дзiesiąт год...

Я купіў панаму
З брылем аж на нос.
— Дык-жа пойдзем, мама,
Жацьмем сенакос...
Я цяпер „известность“.
Я, Сяргей—паэт...

Эту чахленькую местность
Не видал я много лет.

VI

Шляхі скрыжаваліся.

Еж дурань, бо то з макама

Вось прад вамі ўзоры
Пролетарскай маркі:
— Фінкі... распач... зоры...
Чад... кілішкі... чаркі...
Дым... сабакі Джэкі...
Цень Хрыста... Мары...
Пасквілі над векам,
Векам індустрыі...

Дзе-ж наша сьгонья,
Барацьба... змаганьне???
...На экране здані,
Чаркі і літаньні...
— Дзе-ж тая фатыга?
— Вы ўжо нам паверце,
Гэта толькі фіга,
Фіга на талерцы.

М. Старобін.
23-III—29 г.

УРЫВАК З РОМАНУ „СЯСТРА“

(Пародыя на Кузьму Чорнага)

Ён доўга хадзіў каля Брэскага вакзалу. Дзень быў шырокі і прасторны. У паветры пахла вапнай і расьцэртым жалезам. Ён тады глядзеў на зямлю і бачыў, як валяліся нейкія абрыўкі газет і нейкія па нейкай прычыне парваныя нейчыя анучы.

Ён от тады ён пашоў па крывых, як наша жыцьцё, вуліцах, чытаў розныя шылды, якія засланыюць сабою сэнс саміх рэчаў. Па вуліцы за нечым некуды сьпяшылі нейкія людзі. Ахутаны думкамі і каламутам гарадзкага жыцьця, Ваця тады зьвярнуў на нейкі Каломенскі сквэр. Там пахла дрэвам і нейкім гнілым лісьцем. З другога канца сквэру ішоў нейкі чалавек. Ваця ў ім пазнаў Казю.

— Гэта ты?

— Я.

— Дзе ты быў?

— А ты дзе?

— Я нідзе.

— Ё я нідзе.

— То куды ты ідзеш?

— А ты куды?

— Я нікуды.

— Ё я нікуды.

— То от можа сядзем.

Ён Ваця з Казям селі на нейкую лаўку. Паветра было густое і ціснула на зямлю, як ціснучь нягоды жыцьця на чалавека. Аднекуль даносіўся да іх нейкі пах каламутнае вады і перагарэлага порту. Ён от тада праз некаторы час, поўная бурамі і громамі, крыкнула вялікая гарадзкая птушка, якой, як-бы сабе ціха ня было, знойдзецца нечага прыкінуць.

Тады Ваця ўспомніў, што яму трэба некуды ісьці. Ён устаў і пашоў. Вір гарадзкага жыцьця захапіў яго і прывёў да нейкага двухпавярховага сьмешнага дому. Доўга ён стаяў тут.

— Ваця!—нехта крыкнуў.

Ён падняў галаву і ўбачыў нейкую шылду з нейкімі надпісамі: „піва, сьнеданьне, вячэра“.

І ўжо тады яму нейкім чынам захацелася нечага зайсьці туды. У калідоры хадзілі нейкія людзі. Тут пахла нейкім потам, кіслаю капустаю і яшчэ нечым.

— Здароў Ваця!—сказаў ні то член ні то сэкратар нейкага мясц-кому, ад якога ўжо нечым пахла.

Ваця зайшоў з ім у нейкі асобны пакойчык. І от тады ён убачыў, што тут былі нейкія людзі з нейкай установы, нешта пілі, нечым закусвалі, нешта разьлівалі і аб нечым гаманілі. І яны, гэтыя людзі, далі нешта выпіць Вацю. Ваця нешта выпіў, нечым закусіў і от тады ў яго ад нечага закруцілася нейкая галава, а нейкі нос адчуў ад нейкага чалавека нейкі востры пах. І от тады Ваця пачмыхаў носам, паглядзеў на канадзе прышоўшага чалавека, падняўся і вышаў на шырокую, як гэты сьвет, вуліцу. Тут паветра была чыстае і нічым ня пахла. І от тады ўжо Ваця пачуў як нейдзе нехта нечым у нешта званіў. Ваця пастаяў, паглядзеў на нейкае неба, заўважыў, як там мільгалі нейкія сіратлівыя зоры і тады па нейкім прычынам ён рушыўся з мейсца і некуды за нечым пашоў..

Х Р О Н І К А

Рэзолюцыі Пленуму Бел. АПП

1. Па справаздачы праўлення

1. Справаздачны пэрыяд (ад зьезду да пленуму) характарызуецца паглыбленьнем класавай дыфэрэнцыяцыі ў беларускай літаратуры. З аднаго боку—рост БелАППа, як пролетарскай арганізацыі, з другога—узмацненьне правых тэндэнцый у беларускай літаратуры. Адзнакі гэтай дыфэрэнцыяцыі наступныя:

а) Выступленьне з «Маладняка» групы таварышоў, былой яго кіраўнічай часткі, праяўленьне нацыянал-дэмакратызму ў тэатральнай дыскусіі, атака на асноўныя прынцыпы БелАПП (супроць уступленьня ў ВОАПП, стварэньне БелАППу) на зьезьдзе БелАППа, з боку гэтых-жа былых маладнякоўцаў, «ліст трох» і далейшая варожая, пасквільная кампанія супроць БелАПП, пры адначасовай спробе ўплываць на больш адсталых сяброў БелАППа, сьведчыць аб тым, што частка з гэтых былых маладнякоўцаў спалохалася цяжкасьцяў, якія сустракаюцца на шляху змаганьня за пролетарскую літаратуру, вышла з «Маладняка», падпала пад мяшчанскія і нацыяналістычныя ўплывы, адышла ад пролетарскай лініі ў літаратуры.

б) Творчасць групы «Узвышша» за апошні час усё больш ухіляецца ў бок фармалізму, або зусім не закранаюцца ў ёй сучасныя соцыяльныя праблемы, або высьвятляюцца яны з замазваньнем ролі і значэньня соцыялістычных элемэнтаў, пры выпукленьні адмоўных і чужых пролетарыяту элемэнтаў; некаторыя палажэньні «Узвышша», выказаныя ў № 6 «Узвышша» за 1928 г., сьведчыць аб тым, што мы маем справу з выразнымі праявамі правай небясьпекі ў беларускай літаратуры.

в) Змаганьне БелАППа за аздараўленьне арганізацыі, за пролетарскую лінію ў творчасьці, за ўзьняцьце творчай і грамадзкай актыўнасьці, якое пачалося год таму назад і цяпер дало вялікія станоўчыя вынікі, сустракае сваеасаблівую барацьбу як з боку фармалісцкае крытыкі, так і ў паасобных выступленьнях супроць БелАПП. Наглядаюцца спробы ігнараваць БелАПП, зьнябыць яго пры аглядах беларускай літаратуры, зьменшыць яго ролю і значэньне.

Так, у 1928 г., вышла кніжка Клейнборта «Молодая Белоруссия». Акрамя агульнае меншавіцкае ўстаноўкі гэтай кнігі ў ёй пададзены хлусьліва тэндэнцыйныя весткі аб нібы-та канчатковым развале «Маладняка», фальшаваньне фактаў, тэндэнцыйнае выдаваньне за сучасны «Маладняк» былых яго сяброў, адсутнасьць разгляду творчасьці і працы членаў БелАПП.

Гэткімі-ж агульнымі прынцыповымі якасьцямі, фальшаваньнем фактаў, спрабай выдаваць за сучасны «Маладняк» былых яго сяброў пры поўным ігнараваньні БелАППа адзначаецца артыкул М. Байкова (вядомага сваёй бяспрынцыпнасьцю), зьмешчаны ў украінскім альманасе перакладаў беларускай літаратуры на ўкраінскую мову «Нова Білорусь».

Поўнае ігнараваньне і байкот творчасьці і працы БелАППа мы паглядаем і ў артыкуле Э. Жылуновіча пра беларускую пасьякастрычнікавую літаратуру, зьмешчаную ў 1-м томе «Літаратурной энциклопедии». Трэба зазначыць, што катэдра беларускай літаратуры Беларускай Акадэміі Навук, якая падрыхтоўвае і дасылае матар'ялы ў «Лит. Энциклопедии», праявіла нядбайнасьць у адносінах асьвятленьня ў гэтых матар'ялах і БелАППа.

Зьяўленне кніжкі М. Гарэцкага пра «Маладняк», кніжкі, у якой аўтар імкнуўся больш аб'ектыўна і праўдзіва высвятліць творчасць і працу «Маладняка» была сустрэната пасквільна-вульгарным фэльетонам у літаратурным дадатку ў газэце «Савецкая Беларусь».

Усё гэта сьведчыць аб тым, што інтэнсыўнае наступленне БелАПП на фронце барацьбы за пролетарскую літаратуру выклікала варожыя вылазкі супроць БелАПП'а з боку пэўнай часткі беларускай літаратуры. Гэтае наступленне БелАПП яшчэ больш паглыбляе клясавую дыферэнцыяцыю ў беларускай літаратуры.

2. Побач з праявамі кулацкіх, нацыяналістычных настрояў у беларускай літаратуры, за справаздачны час рос пролетарскі яе сэктар—БелАПП. Зрух у творчасці і працы БелАПП'а, які пачаўся ў пачатку мінулага году і больш яркава вызначыўся перад зьездам, даў паважныя станючыя вынікі да часу пленуму.

Расла і паляпшалася літаратурная прадукцыя, набывала большую пролетарскую актуальнасць: вызначыўся гэты рух і ў лірыцы, якая цяпер пачынае выходзіць з пэўнага крызісу. Члены БелАПП'а адгукаліся ў сваёй творчасці на актуальныя пытанні пролетарскай сучаснасці (10-я гадавіна БССР, 5-я гадавіна са дня смерці Леніна, 12-ты зьезд КП(б)Б). Значныя дасягненні маюцца і ў фармальна-мастацкім кірунку.

Актыўная грамадзкая праца сяброў БелАПП'а, шэраг масавых літаратурных вечароў аздоровілі настроі ўнутры аб'яднання. Значна ўзрос аўтарытэт БелАПП'а сярод шырокіх кол працоўных.

Усе гэтыя дасягненні ў творчасці і працы БелАПП'а сталіся магчымымі, дзякуючы таму, што БелАПП пад непаслабным ленынскім кіраўніцтвам камуністычнай парты пачаў актыўна і рашуча змагацца за пролетарскую літаратуру.

3. Адабраючы далкам прынцыповую лінію і працу сакратарыяту БелАПП за справаздачны час, пленум праўлення вызначае на далейшыя часы гэтакія задачы:

а) Праўленьню БелАПП, бюро філій і кожнаму члену асоцыяцыі яшчэ больш наблізіцца да партыйных органаў, больш звязацца з працоўнай масай, не аглядаючыся на мяшчанскія, нацыяналістычныя элементы, больш актыўна змагацца з правымі нацыянал-дэмакратычнымі элементамі ў літаратуры, творчасці і грамадзкай працай змагацца за пролетарскую літаратуру.

б) Узмацніць ідэалёгічную барацьбу супроць правае небяспекі ў беларускай літаратуры, якая прасочваецца ў паасобных творах паасобных пісьменьнікаў і ў некаторых публіцыстычных выступленьнях («Сабачыя ліст»—Я. Пушчы, «Госьці»—М. Лужаніна, «Вецер з Усходу»—А. Дудара, «Зямля»—К. Чорнага, артыкулы Э. Жылуновіча (Ц. Гартнага), Т. Глыбоцкага (А. Дудара) і інш.); узяць больш цьвёрды курс на клясавую дыферэнцыяцыю ў масе папутнікаў, выяўляючы і набліжаючы да БелАПП найбольш левых, найбольш блізкіх да пролетарскае літаратуры і рашуча змагацца з правымі, выкрываючы іх правую сутнасьць.

в) З мэтай максымальнага выканання соцыяльнага захаду, эпохаю задзенага пролетарскай літаратуры, зрабіць адпаведныя захады да вывучэння цэлага шэрагу найбуйнейшых прадпрыемстваў соцыялістычнага сэктару: фабрык, заводаў, калгасаў, электрабудаў, тарфяна-мэліярацыйных распрацовак. Членам асоцыяцыі даць поўную магчымасць канкрэтна і практычна выканаць гэтую задачу. У далейшым-жа ўвесці падобную практыку ў прынцып, уцягваючы ў вырашэнне ўсіх членаў асоцыяцыі.

г) Дагаварыцца з РАПП'ам і ВУСПП'ам наконт усямернага садзейнічання і дапамогі БелАПП'аўскім экскурсіям у прамысловыя цэнтры, маючы на мэта тую-ж самую задачу азнаямлення, вывучэння фабрык і заводаў, і наогул прамысловасці, а таксама жыцця і быту рабочых іншых рэспублік.

д) Ня маючы тэхнічных і матар'яльных магчымасцяў зьмяшчаць усе ці хоць-бы значную частку твораў членаў БелАПП у органе асоцыяцыі—часопісі «Маладняк», вынайсьці сродкі і адшукаць шляхі для рэалізацыі іх праз выданьне асобнымі зборнікамі індывідуальна ці колектыўна, узяўшы асаблівую ўвагу на крытычныя і тэматычныя зборнікі.

е) Узмацніць крытычна-выхаваўчую работу ў арганізацыі, бяручы пад асаблівую ўвагу так званую «об'ектыўную», «бесстароннюю» крытыку, якая па сутнасьці зьяўляецца крытыкай не марксысцкай, а фармалісцкай у замаскаванай

форме. Нават некаторыя сябры БелАПП ухіляюцца часам у бок яе, аб чым сьведчаць рэцэнзіі С. Баркоўскага і А. Ляснога.

ж) У штодзённай рабоце сачыць за ідэалёгічнай чыстатаю ў шэрагах пролетарскае літаратуры, даючы адпор спробам адхіленьня ад пролетарскай лініі, выкрыўленьне яе, спробам замазаць выразна-клясавы твар асоцыяцыі пролетарскіх пісьменьнікаў.

з) Першачарговаю і асноўнаю грамадзкаю нагрузкаю членаў БелАПП'а лічыць яго літаратурную творчасць, а не так званае літаратурнае «чыноўніцтва», што выражаецца ў фармальным выкананьні абавязкаў; прыналежнасьці да аб'яднаньня.

і) Па прыкладу Менскай і Гомельскай філіі ўсім акруговым філіям наладзіць самую цесную сувязь з партыйнымі, комсамольскімі і грамадзкімі арганізацыямі, каб увязваць усю працу ў інтарэсах перамогі на фронце культурнае рэвалюцыі і з мэтай найхутчэйшага заваяваньня гэгэмоніі пролетарскае літаратуры.

к) З большай рашучасьцю наладжваць працу па збліжэньню нацыянальных сэкцыі асоцыяцыі праз таварыскія сустрэчы, сумеснае абгаварэньне творчых пытаньняў, інтэрнацыянальныя літаратурныя вечары, экскурсіі і ўзаемныя пераклады.

л) Адзначаючы важнасьць разьвіцьця беларускае пролетарскае драматургіі і кіно-творчасці, заастрыць увагу ўсіх членаў асоцыяцыі на гэтых галінах мастацтва. Стварэньне драматургічнай сэкцыі пры Менскай філіі зьяўляецца першым крокам у гэтым пытаньні. У далейшым праўленьню ўсебакова падтрымаць гэтыя галіны пролетарскага мастацтва.

м) У культурным будаўніцтве вялічэзную ролю павінна будзе адыграць і пролетарскае вобразнае мастацтва. Цяпер паўстае праблема набліжэньня мастака да пролетарскай тэматыкі ў творчасці. Узнікаюць пытаньні выхаваньня пролетарскага мастака. Таму пленум даручае праўленьню наладзіць сувязь з левымі, блізкімі да нас групамі рэвалюцыйных мастакоў.

н) Праўленьню БелАПП у цесным контакце з літаратурна-навуковымі марксісткімі сіламі ўзяцца за папярэднюю работу па стварэньню мастацкае пляцформы. Азначэньне свае мастацкае пляцформы, выразнае фармуляваньне і азначэньне формы і зьместу, новага пролетарскага стылю пры новай сучаснай тэматыцы і зьмесце найсучасная, насыпеўшая задача.

2. Аб становішчы яўрэйскай пролетарскай літаратуры ў БССР

1. Яўрэйская літаратура ў Беларусі, у яе савецкіх межах да рэвалюцыі ня мела літаратурных традыцый. Тут былі асобныя літаратары, але ня было літаратуры, тут ня было сталага яўрэйскага друку, ня было культурна-творчай яўрэйскай інтэлігэнцыі.

Толькі Кастрычнікавая рэвалюцыя, разьвязаўшы творчыя сілы пролетарыату і працоўных, адкрыла ўсе шляхі для зьяўленьня і разьвіцьця яўрэйскай літаратуры. Асноўны контынгент яўрэйскіх літаратараў у БССР сапраўды зьяўляецца рабочым, працоўным. Яўрэйская літаратура ў БССР зьяўляецца сапраўдным дзіцем Кастрычніка. Нездарма ў БССР арганізуецца першая яўрэйская пролетарская арганізацыя пісьменьнікаў.

2. Яўрэйскі партыйны і комсамольскі друк стварыў глебу для разьвіцьця і ўмацаваньня пісьменьніцкай арганізацыі. Ён з'арганізаваў і спаяў яе вакол лэзунгаў партыі і савецкай улады. Трэба адзначыць, што бундаўскі друк, ня гледзячы на яго амаль бесьперарывнае існаваньне на працягу чатырох год у БССР, ня вылучыў ані аднаго больш альбо менш значнага поэту ці прозаіка. У той самы час комуністычны друк, нягледзячы на шэраг перарываў у яго працы, ужо з першага дня існаваньня стаў зьбіраць вакол сябе пісьменьніцкія сілы пролетарыату.

3. Часопісь «Штэрн» многа дапамагла разьвіцьцю і паглыбленьню работы пісьменьніцкай арганізацыі. Часопісь дала ёй магчымасьць разгарнуцца і рэгулярна друкаваць больш буйныя творы. «Штэрн» ставіла цэлы рад літаратурных тэарэтычных праблем, праводзіла ідэёвае змаганьне з нездаровымі, непролетар-

скімі зьявішчамі ў літаратуры. Далейшае разьвіцьцё творчай дзейнасьці яўрэйскай сэкцыі БелАППа неразлучна зьвязана з рэгулярным выйсьцем часопісі «Штэрн», якая зьяўляецца фактычнай грунтоўнай базай для творчай і выхаваўчай работы групы і для разьвіцьця марксыцкай крытычнай думкі ў барацьбе супроць усялякіх ухілаў ад пролетарскай ідэолёгіі ў літаратуры.

4. У першыя гады творчай дзейнасьці яўрэйскай пролетарскай літаратуры (літгрупа «Юнгер Арбэйтэр», якая перайшла у ВАПП, а затым у БелАПП) пісьменьніцкая організацыя выяўляла ў асноўным пафос рэволюцыйнага змаганьня.

5. Але з наступленьнем рэволюцыі, з паступовым і моцным узростам прамысловасьці пачынаюцца вялічэзныя цяжкасьці на эканамічным фронце і загастрасца клясавая барацьба ўнутры краіны. На гэтай глебе пачынаюцца нездаваленьні ў асяродзьдзі дробнай буржуазіі, пачынаюць зьяўляцца ўпадніцкія настроі. З гэтым цяжкім пэрыядам супадае рост нашае групы і пераход яе ад лрыкі да эпічных, бытавых мотываў, да складаных соцыяльных проблем. Да гэтага наша група ў асноўным ня была падрыхтаваная, як па свайму грамадзка-політычнаму разьвіцьцю, так і па літаратурным навыкам. Усе гэтыя цяжкасьці разам узятая стварылі першы сур'ёзны крызіс у ідэолёгічнай вытрыманасьці творчасці членаў групы. Пачынаюць зьяўляцца ўпадніцкія настроі, так званыя нейтральныя і індывідуалістычныя мотывы, узнікаюць спробы раскалоць групу. Гэты крызіс адбіўся і на прадукцыйнасьці творчай работы: некаторыя зусім перастаюць пісаць, іншыя робяць значныя перарывы.

6. Гэты крызіс часткова,—асабліва ў поэзіі,—ёсьць і цяпер. Яшчэ ня выжыты так зь нейтральныя мотывы, часткова яшчэ ёсьць ўпадніцкія настроі. У поэзіі амаль нічога няма з сучаснага кіпучага жыцьця будаўніцтва, вельмі мала адгукваюцца на мясцовыя падзеі і на актуальныя політычныя моманты.

7. Аднак у агуле з крызіса росту, наша група выходзіць аздароўленай і больш моцнай. З агульнага даволі вялікага ліку поэтаў выявілася група, якая ў сваёй творчасці расьце і мацнее. Зьяўляюцца і падрыхтоўваюцца вялікія поэмы і цэлыя цыклі вершаў.

8. Калі ў першыя гады наша пісьменьніцкая організацыя складалася амаль выключна з поэтаў, дык за апошні час стаў разгортвацца і мацнець сэктар прозы. Гэты сэктар расьце і разьвіваецца, зьяўляюцца больш буйныя творы, па сваёй тэматыцы яна блізкая да жыцьця пролетарыяту і працоўных. Зьяўляюцца першыя драматычныя творы, разьвіваецца, хоць яшчэ недастаткова, марксыцкая крытыка.

9. Вызначаецца прыкметны рост членаў яўрэйскай сэкцыі БелАПП, як у Менску, так і на перыфэрыі, зьяўляюцца новыя маладыя прозаікі і поэты, мацнее іх якасны рост.

10. Моцна разьвілася грамадзкая работа яўрэйскай сэкцыі: цэлы шэраг выступленьняў у клубах і на прадпрыемствах, выезды ў правінцыю, праца ў літгуртках, удзел асобных таварышоў у культпрацы пры прадпрыемствах—усё гэта сьведчыць аб тым, што грамадзкая работа групы параўнальна добра пастаўлена.

11. Адзначыць, як вялікае дасягненьне, рэгулярны выхад за апошні год што-тыднёвай літаратурнай старонкі пры газэце «Акцэбр», а таксама аднаўленьне выданьня літаратурнага дадатку пры комсамольскай газэце «Юнгер Арбэйтэр». Гэтыя выданьні ўжо выявілі рад пачынаючых пісьменьнікаў і дапамагаюць у працы яўрэйскай сэкцыі БелАПП.

Лічыць неабходным сьстэматычны выхад памянёных выданьняў. Даручыць яўр. сэкцыі аказаць усемагчымую дапамогу рэдакцыям у гэтай справе.

12. Разам з тым, неабходна адзначыць наступныя слабыя бакі: а) невыстарчальная сувязь членаў яўрэйскай сэкцыі з беларускай літаратурай, невыстарчальнае веданьне беларускай мовы; б) не ў выстарчальнай меры праводзіцца барацьба з ухіламі ад пролетарскай лініі ў літаратуры, недастаткова зьвяртаецца ўвага на выхаваньне пісьменьніцкіх маладых сіл.

13. У далейшым неабходна: а) узмацніць ідэавае кіраўніцтва яўрэйскай сэкцыяй з боку БелАПП і яўрэйскага актыву; б) разгарнуць выхаваўчую працу з маладымі пісьменьніцкімі сіламі; в) зьвярнуць больш увагі на выхаваўчую

і грамадскую працу яўрэйскіх сэкцый акруговых філій, павялічыць лік выездаў у правінцыю; г) звязаць членаў яўрэйскай сэкцыі з буйнымі прадпрыемствамі.

14. У агульнай пасылцы БелАППам літаратараў у працяжныя экскурсіі ў калгасы і савгасы, а таксама ў прамысловыя цэнтры СССР,—уклучыць і яўрэйскіх пісьменьнікаў.

15. З прычыны таго, што часопісь «Штэрн» зьяўляецца асноўнай базай для творчага разьвіцьця яўрэйскай БелАПП, лічыць неабходным пашырыць яе і забясьпечыць нормальны выхад. Праўленьню БелАПП даручыць пастаноўку гэтага пытаньня ў адпаведных установах. Зьвярнуць увагу рэдакцыі «Штэрн» на неабходнасьць змяшчаць рэгулярна на старонках часопісі пераклады з беларускай літаратуры.

16. Разьвіцьцё яўрэйскага камуністычнага друку ў цэлым радзе капіталістычных краін з компактным яўрэйскім насельніцтвам, з ростам у гэтых краінах яўрэйскай рэвалюцыйнай і пролетарскай літаратуры, становіць перад яўрэйскай сэкцыяй БелАППа задачу абмену літаратурным матэрыялам і асьвятленьня ў гэтых выданьнях будаўніцтва і быту БССР і ўсяго Савецкага Саюзу.

17. Узрост дробна-буржуазных уплываў у яўрэйскай савецкай літаратуры дыктуе неабходнасьць узмаценьня барацьбы пролетарскай літаратуры аб'яднаным фронтам усіх яўрэйскіх сэкцый пролетарскіх пісьменьніцкіх арганізацый: яўрэйскай БелАПП, ВУСПП'а і МАЙНА. Пленум БелАПП лічыць сваёчасовым і неабходным скліканьне нарады яўрэйскіх апаўсюдных арганізацый. Даручыць праўленьню БелАПП паставіць і абараняць гэта пытаньне перад ВОАПП'ам.

18. Узрост усіх галін яўрэйскай культуры і розных галін мастацтва (тэатр, выяўленчае мастацтва, музыка і г. д.), уплыў у гэтых галінах мяшчанскай ідэалёгіі, ставіць, як чарговую актуальную задачу, павесыць змаганьне супроць гэтых ухілаў і разьвіцьце работу па стварэньню пролетарскага рэпэртару для драматычных гурткоў, разьвіцьцё дзейнасьці па літаратурнай апрацоўцы фольклёру і складаньня зборнікаў сьпеваў для хораў, стварэньне сцэнарыяў. Неабходна таму стварыць драматургічную групу пры яўрэйскай сэкцыі БелАПП і ўстанавіць сувязь з блізкай нам групаю выяўленчага мастацтва.

19. Лічыць, што сувязь яўрэйскіх пролетарскіх пісьменьнікаў з беларускай літаратурай і выхаваньне іх у інтэрнацыянальным духу, ставіць перад яўрэйскай сэкцыяй, як асноўную, задачу вывучэньня яе членамі беларускае мовы.

3. Па дакладу рэдакцыі «Маладняка»

1. Заслухаўшы даклад рэдакцыі «Маладняка» пленум зазначае, што рэдакцыя выконвае дырэктывы, дадзеныя 1-м зьездам БелАПП.

2. Як станоўчую зьяву пленум адзначае наяўнасьць твораў з сучаснай тэматыкай сугучнай нашаму сацыялістычнаму будаўніцтву, клясаваму змаганьню і перавыхаваньню чытача на грунце пролетарскай ідэалёгіі.

Пленум лічыць, што галоўнай задачай мастацкага аддзелу «Маладняка» зьяўляецца друкаваньне твораў, якія будуць адлюстроўваць нашу сучаснасьць у сугучнасьці з задачамі рабочае клясы і ўсіх працоўных мас.

3. Зьяўленьне перакладаў з іншых моваў, а таксама твораў, якія адлюстроўваюць жыцьцё і побыт працоўных усіх нацыянальнасьцяй БССР—станоўчая зьява ў часопісі. Яна сьведчыць аб правядзеньні часопісьсю інтэрнацыянальнай пролетарскай лініі, вызначанай зьездам БелАПП.

Пленум даручае рэдакцыі сыстэматычна змяшчаць пераклады твораў пролетарскіх пісьменьнікаў іншых нацыянальнасьцяй, а таксама і творы, якія будуць адлюстроўваць жыцьцё і побыт усіх нацыянальнасьцяй.

4. Пленум адабрае прыцягненьне рэдакцыяй «Маладняка» да супрацоўніцтва ў часопісі поэтаў, пісьменьнікаў і дасьледчыкаў літаратуры, блізкіх да нашай асоцыяцыі па сваіх сьветапоглядах.

Але ў падборы твораў у далейшым рэдакцыя павінна зьвяртаць большую увагу на адпаведнасьць іх нашай плясформе і іх мастацкасьць.

5. Неабходнасьць узмаценьня ў БССР марксысцкай літаратурнай крытыкі, якая будзе змагацца з формалістамі і дробна-буржуазнымі крытыкамі і пісьмень-

нікамі, неабходнасьць наданьня артыкулам найбольшай актуальнасьці, правядзеньне марксыскай літаратурна-выхаваўчай працы—усё гэта прымушае пленум сканцэнтравачь увагу рэдакцыі на як мага большым палепшаньні і павялічэньні крытычнага і бібліяграфічнага разьдзелаў часопісі, уцягваючы ў працу ў пеошую чаргу членаў БелАППа усіх сэкцыяў, якія працуюць у галіне марксыскай крытыкі і літаратурнай публіцыстыкі. Рэдакцыі даручаецца скласьці арыентыро-вачны плян крытычна-выхаваўчага разьдзелу часопісі.

6. Беларуская пролетарская драматургія стала на парадак дня.

Часопісь «Маладняк», як орган БелАППа павінна пайсьці насустрач малым драматургам, шляхам выдрукаваньня іх твораў. У мэтах узьняцьця зацікаўленасьці драматургіяй кадрамі пролетарскіх пісьменьнікаў дазволіць рэдакцыі «Маладняка» павялічыць гонорар за драматургічныя творы, якія будуць зьмяшчацца ў «Маладняку».

7. Пленум адзначае ўзрост падпісчыкаў на часопісь, аднак лік іх лічыць яшчэ малым і таму прапануе рэдакцыі, усім акруговым філіям і літаратурным гурткам узьняць кампанію па падпісцы на «Маладняк» сярод шырокіх партыйных, рабочых і працоўных мас, працоўнай інтэлігенцыі і комсамолу.

8. Выдавецтва «Чырвоная Зьмена» павінна клапаціцца аб рэгулярнай рэкламе часопісі і сваечасовай расьсялцы часопісі, што да гэтага часу на вялікі жаль адсутнічае.

9. Рэдакцыі «Маладняка» імкнучца да далейшага няўхільнага адбору матэрыялу з боку палепшаньня, павялічэньня формальна-мастацкай вартасьці і актуальнасьці твораў, якія зьмяшчаюцца ў «Маладняку».

4. Не перакладаць твораў пісьменьніка яўрэйскай буржуазіі—Шолом Аша

Пратэст Пленуму БелАПП

Пленум БелАПП, заслухаўшы паведамленьне яўрэйскай сэкцыі аб перакладзе на расійскую мову Савецкімі Выдавецтвамі твораў Шолом Аша—пісьменьніка яўрэйскай буржуазіі, які адлюстроўвае ў сваіх творах матывы рэакцыйнай і выразна шовіністычнай романтикі, які пасьмеў пасля фашыскага перавароту ў Польшчы паслаць ліст Пілсудзакаму, дзе ён характэрывуе апошняга, як гэнія Польшчы, які вядзе сыстэматычнае іцкаваньне ў яўрэйскім друку супроць пролетарскай літаратуры СССР—катэгорычна пратэстуе супроць такога зьявішча і лічыць шкодным выданьне і распаўсюджаньне твораў гэтага махровага шовініста і рэакцыянара сярод мас савецкіх чытачоў, якія дзякуючы гэтым творама атрымаюць зусім перакручанае разуменьне аб яўрэйскіх працоўных і аб іх змаганьні з яўрэйскай буржуазіяй.

Пленум даручае сакратарыяту сьпісацца з ВОАПП па гэтай справе і запатрабаваць ад Савецкіх Выдавецтваў спыненьня выданьня і распаўсюджаньня твораў Шолом Аша.

Адначасова з гэтым, пленум БелАПП з задаваленьнем адзначае тое станючае зьявішча, што ў бібліятэцы «Творчество народов СССР» сталі зьяўляцца на расійскай мове творы яўрэйскіх пролетарскіх пісьменьнікаў (Годынер, Пэрсон, Рэйзэн і інш.). Пленум лічыць неабходным далейшае выданьне перакладаў яўрэйскай пролетарскай і савецкай літаратуры як на расійскай, так і на беларускай мовах.

Кнігі, надасланыя ў рэдакцыю на рэцэнзію

Ілья Гурскі. Дрыгва. Пэса ў трох дзях, чатырох абразкох. Ст. 121. Белдзяржвыдавецтва. Менск—1929 г. Цана 70 кап.

Польмя—беларуская штомесячная часопісь літаратуры, політыкі, эканомікі, гісторыі і крытыкі. Год выданьня восьмы. Кніга першая, другая, трэцяя. Белдзяржвыдавецтва. Менск—1929 г. Цана асобнага нумару 1 р. 25 кап.

На рубэже востэка—літаратурный ежемесячник, орган Закавказской Ассоциация Пролетарских Писателей. № 3. Издательство «Заря Востока». Тифлис—1929 г. Цена—50 коп.

М. Байкоў (Мікола Крывіч). На літаратурныя тэмы. Зборнік артыкулаў. Ст. 214. Беларускае Дзяржаўнае Выдавецтва. Менск—1929 г. Ціна—1 р. 10 к.

К. Чорны. «Верасьніёвыя ночы». Апавяданьні. Белдзяржвыдавецтва. Менск—1929 г. Ціна 80 кап.

А. Салагуб. Лукішкі. Вершы з Заходняй Беларусі. Ст. 126. Белдзяржвыдавецтва. Менск—1929 г. Ціна 85 кап.

М. Гольдберг. Пабягуць слупы. Нарысы і нататкі. Ст. 67. Выдавецтва «Чырвоная Зьмена». Менск—1929 г. Ціна 45 к.

Молодняк—літаратурна-мистецький та громадсько-політичний ілюстрований журнал-місячник. Орган ЦК ЛКСМУ. № 3(27). Харків—1929 г. Ціна 50 к

З Ь М Е С Т

	Стар.
Хв. Явар. Ічэ—(аповяд.)	3
В. Маракоў. Камсамолу Мазыршчыны	20
Ён-жа. ** (верш)	21
М. Лынькоў. Апошні зьверыдавец—(аповесць)	22
З. Бандарына. Сем братоў—(легенда)	53
Г. Брэская. Прымітыў—(верш)	57
М. Хведаровіч. Творчая ноч—(верш)	58
А. Звонак. Шчырае—(верш)	61

А р т ы к у л ы

Іл. Барашка. Пад сьцягам барацьбы за гегемонію пролетарскай літаратуры	63
Алесь Гародня. Тры аркушы бессаромнае фальсіфікацыі	74
Я. Мазуркевіч. Літаратурны рух на Віцебшчыне	93
А. Падбярэскі. На струхлым карчы	99

Г у м а р

Сабасьдзян Старобінскі. Пародыі	115
Іл. Кл. Урывак з роману „Сястра“—(пародыя)	119

Х р о н і к а

Рэзолюцыі пленуму БелАПП

1. Па справадачы праўленьня	121
2. Аб становішчы яўрэйск. пролетар. літарат. у БССР	123
3. Па дакладу рэдакцыі „Маладняка“	125
4. Протэст пленуму БелАПП	126
Кнігі, надасланыя ў рэдакцыю на рэцэнзію	128